

Kritikk i en egalitær kultur

En studie av litteraturkritikere i Norge

Pål Halvorsen

Masteroppgave ved Institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi,
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Juni 2014

© Pål Halvorsen

2014

Kritikk i en egalitær kultur. En studie av litteraturkritikere i Norge

Pål Halvorsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne masteroppgaven ser på hvordan litteraturkritikere beskriver og legitimerer deres offentlige posisjoner i Norge. Den baserer seg på elleve kvalitative semistrukturerte intervju med profesjonelle litteraturkritikere fra hovedstads- og lokal/regionalpresse, og finner en yrkesgruppe som beskriver sitt eget arbeide som et elitært yrke i en egalitær kultur (for andre beskrivelser av Norge som en egalitær kultur, se Fagerheim 2006, Witozek 1997, Slagstad 2001, Skarpenes 2007). Den er sosiologisk interessant i det kritikerne innehar viktige offentlige posisjoner underbygget av status med uformelle kvalifikasjoner. Beskrivelsen av yrket foregår på ulike måter, og jeg skisserer tre idealtyper basert på mitt utvalg; «folkeopplyseren», «domfelleren» og «fortolkeren». «Folkeopplyseren» og «domfelleren» vil man antakelig se i de fleste samfunn, mens «fortolkeren» har noen kjennetegn i håndteringen av verdier mellom elitisme og egalitarianisme, som gjør den betegnende for norsk kultur.

For å se på hvordan kritikerne legitimerer sitt virke bruker jeg Luc Boltanski og Laurent Thévenots teoretiske rammeverk om ulike evalueringsrepertoar, og finner at kritikerne kan sies å tilhøre henholdsvis den domestiske verden, opinionsregimet og den inspirasjonelle verden. Samtidig er jeg inspirert av Skarpenes' studier av den øvre norske middelklassen (Skarpenes 2007, Skarpenes og Sakslind 2010) og identifiseringen av et moralsk-egalitært evalueringsrepertoar. Dette mener Skarpenes og Sakslind at er spesifikt kulturelt for det norske samfunn. Repertoaret omfatter verdier som; solidaritet, likhet, ærlighet, demokrati, lokal kulturell og politisk orientering, altruisme, moral, «vanlighet» og anti-intellektualisme (Skarpenes og Sakslind 2010, s. 228). Dette er verdier «fortolkeren» trekker på i sin beskrivelse av utøvelsen av kulturelle vurderinger.

Forord

Mange har vært involvert i denne oppgaven, og derfor er det mange som må takkes. Først vil jeg takke hovedveileder Håkon Larsen, som har vist interesse for prosjektet fra starten av, og som ved siden av å gi skarpe kommentarer har gjort arbeidet lystbetont. Takk også til biveileder Fredrik Engelstad for gode samtaler i idéfasen, og helt frem til ferdig oppgave.

Jeg har i løpet av året vært tilknyttet forskningsprosjektet Kunst! Makt!, ledet av Tore Slaatta ved Institutt for medier og kommunikasjon, UiO, og vil takke dem for stipend og givende seminarer. Videre vil jeg takke alle litteraturkritikerne som stilte opp, og Kritikerlaget som hjalp meg med å komme i kontakt med dem.

Takk også til venner og medstudenter for alle mulige spørsmål og diskusjoner. Maren Toft for utfordrende spørsmål, Magnus Heie for diskusjoner om Boltanski og Thévenot og Knut Strand for diskusjoner om litteraturkritikk.

Til slutt takk for korrekturlesing og innspill til Torgeir Holljen Thon, Morten Langeland, Bjørn Inge Sjødin og min mor, Anne Halvorsen.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning og bakgrunn for valg av tema	1
1.2	Problemstilling.....	6
1.3	Analyseplan	8
1.4	Oppgavens struktur.....	9
2	Teoretiske perspektiver og tidligere forskning.....	12
2.1	Innledning.....	12
2.2	Kultur og kultursosiologi.....	12
2.3	Kritisk sosiologi og sosiologi om kritikk	14
2.3.1	Kritisk sosiologi	14
2.3.2	Sosiologi om kritikk	18
2.3.4	Symbolske grensedragninger	25
2.4	Tidligere forskning og litteratursosiologi.....	26
2.4.1	«Skarpenesdebatten»	27
2.4.2	Sosiologi om litteraturkritikere	28
2.4.3	Andre kilder om litteraturkritikk	29
3	Metode.....	32
3.1	Innledning.....	32
3.2	Metodiske betraktninger	32
3.2.1	Hvorfor kvalitative, semistrukturerte intervju?	32
3.2.2	Teoretiske betraktninger av metodiske styrker og svakheter	34
3.2.3	Erfaringer av metodiske styrker og svakheter.....	36
3.3	Gjennomføringen.....	37
3.3.1	Utvalg av informanter	37
3.3.2	Datamaterialet	38
3.3.3	Intervjuguide og gjennomføring av intervjuene.....	39
3.3.4	Om arbeidet med datamaterialet	42
4	Drøfting, dveling og dom. Om kritikervirksomheten	44
4.1	Innledning.....	44
4.2	Historisk riss	46
4.3	Ideologiens forvitring som skillelinje.....	47
4.4	Idealtyper	54

4.4.1	Folkeopplyseren	56
4.4.2	Domfelleren.....	58
4.4.3	Fortolkeren	60
4.4.4	Historiske forutsetninger for idealtypene	62
4.5	Hva kritiseres?	65
4.6	Hvem kritiseres det på vegne av?	68
4.7	Hvordan gjøres kritikken?	72
5	Ekspertvelde og smaksdommeri. Litteraturkritikk i samfunnet	79
5.1	Innledning	79
5.2	Analyse	79
5.2.1	Oppmerksomhet rundt vurderinger	80
5.2.2	Kritikernes bakgrunn.....	84
5.3	Hvordan oppleves elitær virksomhet i en egalitær kultur?.....	86
5.3.1	Kritikk som motstand	90
5.3.1	Litteraturkritikernes syn på en norsk kulturelite	91
5.4	Den litterære offentligheten i samfunnet	93
5.5	Diskusjon: smak og egalitære verdier	94
6	Konklusjon	97
	Litteraturliste	102
	Vedlegg	108

1 Innledning og bakgrunn for valg av tema

“Kvar hev sin smak, men ein skal akta seg for å fordøma alt som ikkje høver eins eigen mage. Ein skal og akta seg for å tru at eins personlege smaksdomar skal verta ålment godtekne”, skriver Olav H. Hauge i dagboka si i juni 1944, om litterær smak. Det er det denne oppgaven handler om; smaksdommer, eller mer presist, om hvordan kulturelle vurderinger eller smaksdommer, gjøres. Alle har hørt liknende utsagn og har antakelig vært i situasjoner der man er uenige fordi man har ulike preferanser overfor forskjellige kulturuttrykk, som for eksempel etter man har sett en film sammen med venner, eller diskuterer årets julehefter. Det kan være vanskelig å bli enige i slike situasjoner, og til slutt ender det ofte med et kompromiss hvor man anerkjenner at man har ulik smak, og “slik er det bare”. Begrepet smaksdommer oppfattes ofte som en negativt ladet beskrivelse. Man anser vurderingen som en dom over noens smak. En mer positivt ladet betegnelse er kvalitetsvurderinger, men da handler det kanskje oftere om forsøk på å komme til enighet om, eller å finne presise beskrivelser av hva kvalitet er i konkrete tilfeller. Olav H. Hauge fortsetter i dagboka med en analogi mellom smak i mat og litterær smak:

For bønder og arbeidsfolk som ikkje er forvande i matvegen, er steikt flesk med skyr og potetar ein herrerett, endå det kanskje ikkje kann mæle seg med lam i raudvin, som truleg er meir pikant, men snautt helsugare. Vanleg friske folk synest gildt um ei vise um ho ikkje nett kann mæla seg med eit dikt av Bull, og lær hjarteleg åt grov skjemt som ein estet og ein feinschmecker vilde strykkja på nosi åt. Baudelaire og Wilde er sjølv sagt meir finslipa i sin skjemt, men rakaure er no ein gong ikkje kvar manns mat (Hauge, Olav H. 2011: 41)

Fra å ha startet ut ydmykt med at man skal akte seg for å tro at ens kulturelle vurderinger kan gjelde andre enn seg selv, ender Hauge med å gjøre nettopp en slik vurdering. Vi skjønner at han mener Baudelaire og Wilde er bedre enn mye av det som er mer vanlig å lese. Det er utøvelsen av slike vurderinger jeg vil undersøke nærmere i denne oppgaven.

Fra tid til annen blir kulturelle vurderinger store saker i media, som for eksempel når ulike romaner ikke blir tatt med i innkjøpsordningen¹, eller blir "nullet", som det heter.

¹ Innkjøpsordningene for litteratur administreres av Norsk kulturråd på vegne av staten. Her vises det til «Innkjøpsordning for ny norsk skjønnlitteratur for voksne», som er en av åtte innkjøpsordninger. Den har som

Innkjøpsordningen kjøper hvert år inn de fleste nye skjønnlitterære bøker for voksne for å gjøre dem tilgjengelig for Norges innbyggere via folkebibliotekene. Når noen bøker blir avvist opptrer store deler av mediene som om de ikke kjente til at noen har som yrke å vurdere kulturelle uttrykk. Det stilles spørsmål som; hvem er fagpersonene som kan bestemme hva som er kvalitet? Når opptrer kritikere profesjonelt, og når som privatpersoner? Hva er forholdet mellom kvantitet og kvalitet, og hva skal nå egentlig ligge til grunn for å bli tatt opp i innkjøpsordningen? Et godt eksempel på en slik sak var da Anne Holts og Torgrim Eggens nye bøker ble "nullen" i 1998. Da skrev de populære og anerkjente forfatterne Ingvar Ambjørnsen, Roy Jacobsen, Erik Fosnes Hansen og Lars Saabye Christensen et felles innlegg mot "nullingen", der de blant annet skrev om ankenemdas² formann:

Vi mener dessuten at han blander kortene på utilbørlig vis, og går ut over sitt mandat: Som privatmann står det ham fritt å mene hva han vil om begredeligheten i det litterære liv, og mene at alt burde være annerledes; at forlagene «ikke gjør jobben sin» og at vi mangler «profesjonelle kritikere» (hva nå det er - antagelig tror han at litteratur først og fremst er en akademisk disiplin).

Som *komitéformann* skal han imidlertid ikke forholde seg til hvordan alt *burde* være, men til det litterære liv *slik det faktisk foreligger*. Thon har for mange hatter på. Nemnda skal hverken være et akademi eller et arnested for litteraturdebatter. Det er en innkjøpskomité.³

I innlegget trekker forfatterne opp et skille mellom academia og innkjøpskomitéen, og det kan kanskje ha noe for seg i slike sammenhenger. Jeg ønsker å rette oppmerksomheten mot at det trekkes skiller mellom ulike sfærer og hvilke vurderinger som gjøres hvor, her eksemplifisert med diskusjonen om nullingen av Holts og Eggens bøker, og hva som kan tillates å gjøre i academia og i innkjøpskomitéen. Både Olav H. Hauges synspunkt og diskusjonen om nulling av bøker kan forstås som et skjæringsfelt mellom elitistiske vurderinger og en egalitær kultur. Det kan også betraktes som forsøk på symbolsk grensedraining⁴, og det er dette jeg ønsker å se nærmere på. På den ene siden er grunnlaget for oppgaven en langvarig undring over hvordan kulturelle vurderinger legitimeres, og på den andre siden en interesse for å vite mer

mandat å kjøpe inn litteratur innen sjangerene lyrikk, dramatikk, novelle og roman. For mer informasjon om innkjøpsordningene og krav for å kunne søke, se www.kulturradet.no (Røhne 2014)

² Fullt navn er «Ankenemnda for skjønnlitteratur for voksne». De behandler vedtak fra innkjøpsordningen som har blitt anket.

³ Dagbladet.no (1998) URL: <http://www.dagbladet.no/kultur/1998/01/22/53653.html> (lesedato: 03.12.2012)

⁴ Jeg kommer tilbake til dette begrepet.

om og hvordan «den folkelige motviljen mot smaksdommer»⁵ kommer til uttrykk og oppleves av dem som gjør de kulturelle vurderingene.

Påstanden om middelklassens tendens til symbolsk grensedragning overfor lavere klasser har vært mye diskutert i samfunnsvitenskapene det første tiåret i det en-og-tjuende århundret i Norge, blant annet som en etterdønning av Makt- og demokratiutredningens (2003) fokus på denne samfunnsklassen (Fagerheim 2006). Frem til da ble det hevdet at "samfunnsvitenskapene og historikere i stor grad hadde «oversett middelklassen» som klasse" (Myhre 1994: 43 gjengitt i Skarpenes 2007: 532). Utover 2000-tallet handlet imidlertid flere masteroppgaver og prosjekter om dette. Det ble i flere sammenhenger hevdet at middelklassen ikke distingverte seg fra lavere klasser, og dette ble delvis forklart med at det er en særegen likhetskultur i Norge. Man kan tvert i mot snakke om en "folkelig symbolmakt" over middelklassen, i motsetning til i Frankrike der middelklassen, i følge Bourdieus (1995) analyse, utøver symbolsk makt over lavere klasser (Skarpenes 2007, Fagerheim 2006). En hypotese er at de som befinner seg i eliteposisjoner i Norge er avhengig av å appellere til egalitære idealer og symboler for å legitimere sin posisjon. De ulike innleggene i diskusjonen etter Makt- og demokratiutredningen (2003) kulminerte i den såkalte "Skarpenesdebatten" (Mangset og Andersen 2012). Jeg vil komme tilbake til den.

Ansatsene for oppgaven er altså både et empirisk fenomen, litteraturens plass i samfunnet og en teoretisk diskusjon i norsk sosiologi. I denne oppgaven skal jeg se på symbolske grensedragninger i en spesifikk gruppe i litteraturfeltet i Norge, nemlig kritikere, og jeg har intervjuet et utvalg kritikere som er medlem i Kritikerlaget. Kritikerlaget har tre hovedinndelinger: (1) kunst, (2) teater, musikk og dans, og (3) litteratur, og er spesielt interessante fordi de befinner seg i en posisjon mellom "akademia, journalistikk og kunst" (Kritikerlaget 2012). Dette gjør at kritikernes preferanser og vurderinger kan sies å ha innflytelse gjennom anmeldelser og lignende, uten at denne blir satt under nærmere analyse.

Kritikk av skjønnlitteratur i Norge har vi hatt over en lang tid, og har til alle tider vært en del av vår avis-offentlighet. *Norsk litteraturkritikks historie* (Beyer og Moi 1990, Linneberg 1990) beskriver etableringen og utviklingen av norsk litteraturkritikk fra 1770-1940 og for tiden pågår et lignende prosjekt for å dokumentere utviklingen frem til år 2000⁶.

⁵ Slik det ble formulert av respondenten fra B.T.

⁶ Forskningsprosjektet heter *Norsk litteraturkritikks historie 1870-2000*, og er et nasjonalt samarbeid mellom universitetene Trondheim, Oslo, Bergen og Agder, i tillegg til Nasjonalbiblioteket. For mer informasjon, se: <http://www.ntnu.no/isl/norsk-litteraturkritikks-historie>

Mitt materiale omhandler først og fremst situasjonen for dagens kritikere, men kan i tråd med definisjonen av samtidshistorie kanskje sies å også fortelle om 60- og 70-tallet, i og med at flere av mine informanter var virksomme på den tiden eller levde og leste litteraturkritikk på den tiden.

Mange tekster om litteraturkritikk starter med spørsmålet om hva det er (Imerslund 1970, Jul-Larsen 2010, Forser 2002, Bjerck-Hagen 2004, Furuseth 2013, Høgghaug 2009, Tenningen 2012). Jul-Larsen (2010: 64) avklarer spørsmålet raskt ved å beskrive litteraturkritikk som «tekster om litteratur skrevet av litteraturkritikere», og følgelig litteraturkritikere som «en slik som skriver litteraturkritikk». Ved å starte slik får han frem umuligheten av å definere litteraturkritikk endelig, og kan vende seg mot en pragmatisk definisjon hvor han fremhever hva som er typisk for tekstene han analyserer. Litteraturkritikken kan arte seg som samfunnskritikk, og være alle former for tekster om litteratur skrevet omtrent hvor som helst, og av hvem som helst, i «Aviser, magasiner og tidsskrifter; radio og tv, samt kommersielle så vel som idealistiske nettsider – dette er “steder”, gamle og nye, der det i dag gis rom for litteraturkritikk. Dette kan vi enes om.», skriver Høgghaug (2009: 93). Videre problematiserer Høgghaug likevel denne forståelsen av kritikk ved å påpeke at det finnes andre «steder» hvor det også gis rom: «Hvor finner litteraturkritikken sted? I avisene, sier vi, i tidsskriftene, på nettet. Men også, og dette bør ikke komme som en overraskelse: i romanene.» (Høgghaug 2009: 103). I denne oppgaven behandler jeg likevel litteraturkritikk, av praktiske årsaker, som tekster om litteratur med en intensjon om å vurdere et verk som er publisert i norske aviser, og skrevet av personer som blir regnet som kvalifiserte til å skrive litteraturkritikk, av en redaksjon. Betegnende for den typen tekst er at den forsøker å gjøre en kvalitetsmessig vurdering av et verk.

Ifølge Ove Skarpenes (2007a, 2008) har vi i Norge en egalitær kultur hvor bl.a. den øvre middelklassen vegrer seg for å gjøre kulturelle kvalitetsvurderinger. Etter innkjøpene i innkjøpsordningen, hvor de fleste bøker tas med, kan dette se ut til å gjelde for litteraturfeltet. Skarpenes (2007a) peker på at det kan være sammenhenger hvor kulturelle rangeringskriterier kan ha legitimitet, slik som for eksempel i kulturfeltet og kultureliten. Kanskje kan utvalget fra Kritikerlaget betraktes som en elite. Kan det likevel tenkes at det selv i en elite og blant dem som arbeider profesjonelt med å belyse kunstuttrykk kritisk finnes en vegring mot å rangere kulturuttrykk hierarkisk? Og kan det i så fall forstås som en vegring mot å rangere mennesker på grunnlag av deres kulturelle preferanser? Eller er dette en gruppe som forholder

seg annerledes til idealer om det egalitære, og ikke vegrer seg mot å gjøre kulturelle vurderinger? Hvordan influerer den norske egalitære kulturen kritikernes virksomhet?

Eliter kan defineres som personer som «innehar strategisk viktige posisjoner og forvalter store mengder ressurser» (Engelstad 2010b: 173), og det samme gis som begrunnelse for hvorfor de burde være av interesse for sosiologer. Hvem er de? Hva gjør de? Hvilken makt besitter de? Dette vil være spørsmål jeg også stiller når det gjelder litteraturkritikerne. Men kan de sies å være en elite? Hva en elite er må forstås relasjonelt. I Norge kan vi for eksempel si at eliten er innehaverne av topposisjonene i de ti sentrale samfunnssektorene som Makt- og demokratiutredningen 1998-2003 identifiserte⁷. Deretter vises det, i Maktutredningen, til den amerikanske sosiologen C. Wright Mills' (1956: 3-4) beskrivelse av eliter: "Makteliten er sammensatt av menn i posisjoner som gjør det mulig for dem å overskride den vanlige livssituasjonen til vanlige menn og kvinner. I kraft av sin stilling treffer de beslutninger som får vidtrekkende følger". Ut fra dette er det stilling og posisjon som utgjør maktpotensialet til eliten, og vi må anta at det både kan være stillinger og posisjoner i arbeidslivet, i organisasjoner eller generelt i samfunnet, slik for eksempel enkelte forfattere kan oppnå posisjoner som gir dem innflytelse.

Den nevnte makt- og demokratiutredningens utvalg av eliten i "kulturlivet" besto likevel av personer i lederstillinger: (1) ledere av nasjonale eller regionale institusjoner (innen opera, teater, dans, kulturvern, musikk, billedkunst, film og litteratur), (2) ledere av store kulturforetak (innen billedkunst, litteratur, musikk og film) og (3) ledere av kunstnerorganisasjoner eller stipendkomitéer. Litteraturkritikere i Norge falt altså utenom utredernes interesse, og det kan ha med hva slags maktforståelse de la til grunn. Litteraturkritikerne kan kanskje likevel sies å være en del av eliten i litteraturfeltet, i alle fall noen av dem. Hvorvidt de kan sies å være en elite i det norske samfunn er et spørsmål med usikkert svar. Makt- og demokratiutredningene diskuterer derimot den kulturelle elites rolle i norsk samfunnsdebatt generelt, og kaller den, med vekt på de store norske skjønnlitterære forfatterne, toneangivende på 1800-tallet. Her opererer de med en annen definisjon av elite, som en meningselite. Etter overgangen til 1900-tallet anses kultureliten, som meningselite, som splittet og mindre innflytelsesrik.

⁷ De ti sektorene var: næringslivet, rettsvesenet, statskirken, sentralforvaltningen, forskning og høyere utdanning, forsvaret, sentrale posisjoner i mediesektoren, administratorer og organisasjoner i kulturlivet, arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene, og til slutt, «feltet av idretts- og frivillige organisasjoner» (Gulbrandsen 2002: 20).

I denne oppgaven er jeg opptatt av hvordan norske litteraturkritikere forholder seg til hvorvidt de utgjør en elite eller utøver et elite-yrke, og deres rolle i norsk samfunnsdebatt. Ved å stille spørsmål om dette finner jeg altså ikke ut hvorvidt litteraturkritikerne faktisk utgjør en elite eller ikke, i tråd med Mills' bemerkning (1956: 5): «Yet many who believe there is no elite, or at any rate none of any consequence, rest their argument upon what men of affairs believe about themselves, or at least assert in public». For å se på hvorvidt de utgjør en elite eller ikke, måtte man dermed se på hvilke konsekvenser deres handlinger har. Hvordan de selv snakker om disse spørsmålene vil derimot vise hva de finner legitimt å si i en intervjukontekst, og fortelle oss noe om hvordan de oppfatter sin egen posisjon i norsk kultur og samfunn når det gjelder å felle dommer over kulturelle uttrykk og litterær smak

Jeg vil undersøke om kritikere, presumptivt som en del av den høyt utdannede norske middelklassen, føler at kulturelle dommer blir moralske dommer over personer, og om de dermed vegrer seg mot symbolske grensedragninger; altså at de faktisk ikke skiller seg fra "likhetskulturen" i Norge til tross for at deres yrke er å rangere kulturuttrykk. Denne fordømmen, eller førforståelsen, hos meg har bakgrunn blant annet i dette at få bøker blir «nullet» fra innkjøpsordningen og at det skaper debatt når bøker faktisk blir "nullet". Jeg mener det kan tolkes som en vegring mot å gjøre kulturelle vurderinger. Den har også bakgrunn i et tidligere sosiologisk studie av litteraturkritikere fra 1972 av Sigurd Skirbekk. Han finner at kritikere og lektorer har likt syn på kulturen som påvirkningskraft i samfunnsutviklingen noe som kan tolkes som et tegn på at de befinner seg i tilnærmet like verdisfærer, det vil si at de er del av den samme egalitære kulturen og deler den motstanden mot kulturelle grensedragninger som Skarpenes (2007a) beskriver. Jeg vil undersøke hvordan de legitimerer vurdering av kultur-uttrykk, og slik sett jobben de selv gjør, og hvordan de ser på litteraturens rolle i samfunnet. Jeg er altså opptatt av hvordan tre ulike sider av kritikervirksomheten legitimeres: de konkrete vurderingene eller anmeldelsene, litteraturen *in toto* og yrket litteraturkritiker. Ulike måter å legitimere de ulike sidene ved kritikervirksomheten kan være å vise til ens utdanning, erfaring, «en levende offentlighet», å tilby en leserveiledning eller gjennom å gjøre et skille mellom smak og kvalitet.

1.2 Problemstilling

Som nevnt er interesseområdet mitt skjæringsfeltet mellom elitistiske vurderinger og en egalitær kultur, og jeg vil undersøke hvordan kritikere legitimerer sin virksomhet, og dernest

hvordan de stiller seg til den norske "likhetskulturen". Spørsmålet mitt kan kalles deskriptivt, i kontrast til vurderende og konstruktive, i den forstand at jeg forsøker å beskrive kritikerne og hvordan de omtaler temaene (Kalleberg, Malnes og Engelstad 2009). Jeg har forsøkt å formulere dette utgangspunktet for oppgaven som et konkret spørsmål i denne problemstillingen:

- Hvordan legitimerer litteraturkritikere rangering av kulturelle uttrykk i en egalitær kultur?

Jeg kommer altså kun til å forholde meg til litteraturkritikere når det gjelder å undersøke hvordan kulturelle uttrykk vurderes og hvordan vurderingene legitimeres. Dette fordi de får mer plass i avisene sammenlignet med musikk-, teater-, dans-, og kunstkritikere. Tradisjonelt har litteraturkritikkens posisjon i offentligheten vært av betydning. Med litteraturkritikere menes det her folk som jobber med å vurdere kulturuttrykk profesjonelt, og som regelmessig publiserer anmeldelser i offentlige aviser eller tidsskrift. De deltar kanskje også mer eller mindre regelmessig i grupper, råd eller andre sammenhenger, for eksempel i radio- eller tv-programmer, som gir en viss autoritet på litteraturfeltet.. Med den egalitære kulturen sikter jeg til beskrivelsene av Witozek (1997), Slagstad (2001), Skarpenes (2007), Ytreberg (2004), Gullestads tese om en norsk likhetskultur (gjengitt i Fagerberg 2006) og Fagerberg (2006).

Jeg har også valgt litteraturkritikere fordi det leses mye i Norge. Leserundersøkelsen 2014⁸ finner at 93 % av befolkningen har lest en bok i løpet av inneværende år. For kvinner er prosentandelen 97 % og for menn 90 %. Gjennomsnittlig leser befolkningen 17 bøker i året, og 14 av disse er norskspråklige. 40 % av befolkningen leser mer enn 10 bøker i året. Med bakgrunn i disse tallene kan vi si at litteratur er viktig for den norske befolkningen, enten det er som underholdning eller som refleksjon. Når det kommer til informasjonskilder er anbefalinger fra venner og familie viktigst når det kommer til valg av bøker, 15 % oppgir det som svært viktig. Deretter følger generell omtale i media og bokanmeldelser, før annonser, egen orientering på nett, sosiale medier og lister i bokhandelen. Ni prosent oppgir at bokanmeldelser er svært viktig for valg av bøker, og 49 % oppgir at de er litt viktige eller mer. De resterende 51 % oppgir at bokanmeldelser er lite viktig eller mindre. Det vil altså si at leserne omtrent deler seg i to når det kommer til hvorvidt de bryr seg om anmeldelser eller ikke.

⁸ Utført av Ipsos MMI på oppdrag fra Forleggerforeningen. URL: http://www.forleggerforeningen.no/filemanager/download_file/file/719890.pdf/Leserundersøkelsen%202014.pdf (Lastet opp 10.06.2014)

Leseundersøkelsen er en indikator på at lesing og litteratur er viktig for folk i Norge. De siste årene har også en rekke litteraturhus blitt etablert, som en egen type kulturhus. I 2007 åpnet Europas største litteraturhus i Oslo, og siden har det blitt åpnet litteraturhus i blant annet Bergen og Trondheim. Litteraturfestivaler har også økt i omfang, og teller i dag over 50, geografisk spredt over hele landet⁹. Dette er tegn på at lesing og litteratur opptar mange i Norge, og at kritikernes potensielle nedslagsfelt er stort. Det vil si at hvis vurderingene deres blir regnet som standardene for hva som er god og dårlig litteratur, har de potensielt også stor påvirkning på hva folk leser og bruker tiden sin på.

1.3 Analyseplan

I analysen vil jeg, som sagt, se på hvordan kritikerne legitimerer sin virksomhet, og hvordan de forholder seg til den egalitære kulturen, som bl. a. Skarpenes (2007) hevder gjelder i den øvre middelklassen i Norge. Det handler som nevnt om hvordan de forholder seg til det å trekke kulturelle grensedragninger og ser på påstanden om en "folkelig symbolmakt" over middelklassen (jf. side 3). Kritikere kommuniserer med offentligheten blant annet via avistekster (anmeldelser), deltakelse i debatter og gjennom å foreta prisutdelinger eller andre kunstneriske avgjørelser (slik som eksempelet med innkjøpsordningen i innledningen). Jeg forholder meg ikke til slike sammenhenger. Det jeg er interessert i, er hvordan de beskriver sin rolle og virksomhet i en intervjusituasjon, og hvordan de stiller seg til spørsmålene jeg tar opp.

I tråd med Boltanski og Thévenot, som jeg kommer tilbake til i andre kapittel, vil jeg se på hvordan aktørene (kritikerne) klassifiserer, og begrunner og vurderer ulike synspunkt, og hvordan de trekker på eller mobiliserer de ulike repertoarene. Jeg ser i utgangspunktet for meg at det er mulig å plassere kritikerne både i den domestiske verdenen, i opinionsverdenen og i den inspirasjonelle verdenen (som det kan leses mer om i teorikapitlet).

Jeg vil se på om det finnes utøvelser av symbolske grensedragninger i intervjumaterialet, slik Lamont (2001) beskriver det (jf. teorikapitlet), og diskutere det opp mot et Bourdieu-inspirert rammeverk, som en kontrast og for å se om det bidrar til å få frem noe mer interessant i datamaterialet. Dette er ulike teorier og tilnærminger, men de er ikke

⁹ URL: <http://www.litteraturfestival.no/festivalen/norske-litteraturfestivaler/> (lastet opp 10.06.2014)

gjensidig utelukkende. Dermed kan analysen med bakgrunn i Daloz (2013) kalles eklektisk, eller med Larsen (2013) pragmatisk, i det jeg benytter ulike teorier for å belyse materialet samtidig som jeg forsøker å trekke frem momenter som kom opp i intervjuene mer induktivt.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt i seks kapitler, men følger et oppsett som er vanlig i sosiologiske masteroppgaver. Etter denne innledningen kommer et teorigapittel, et metodekapittel, to kapitler med analyse og til slutt, en konklusjon. Kapitlene med analyse inneholder også et historisk riss for å gi leserne et holdepunkt, og for å beskrive hvordan institusjonelle og sosiale faktorer har samspilt med estetiske vurderinger fra 1700-tallet til i dag. Det empiriske grunnlaget for oppgaven er som nevnt intervjuene, men før jeg gjør rede for metode og empiri, vil jeg gå begrunne hvorfor denne oppgaven kan sies å være kultursosiologisk, og gi en nærmere beskrivelse av Luc Boltanski og Laurent Thévenots pragmatiske teorirammeverk. I teorigapittelet diskuteres til slutt de metodologiske konsekvensene av Boltanskis og Thevénots rammeverk, og tilknytningen deres til annen sosiologisk teori, slik som Bourdieu, og Michele Lamonts teori om symbolske grensdragninger.

Etter denne innledningen følger først en presentasjon av de nevnte sosiologiske teoriene, med en gjennomgang av hvordan de har påvirket norsk samfunnsforskning, og av tidligere litteratur som kan sies å være relevant for studiet av kritikere. Når det gjelder Boltanskis og Thevenots teorirammeverk, har jeg basert meg på flere kilder. Mest kjent er de for å presentere det selv i *De la justification* (1990), men jeg bruker også en rekke artikler (Benatouil 1999, Boltanski og Thevénot 1999, Basaure 2011, Thevénot et al. 2000). Når det gjelder Bourdieu, er perspektivene fra *Distinksjonen* (1995) og *Konstens regler* (2000) sentrale, og hos Lamont baserer jeg meg i hovedsak på et par artikler (Lamont 2001, Lamont og Molnár 2002), men også *Money, Morals and Manners* (1992).

Tredje kapittel tar for seg metode, og starter med en diskusjon rundt teoriens tilknytning til metoden, og problemstillingens avgjørende karakter. Prosessen med kvalitative intervjuer beskrives, og datamaterialet blir beskrevet.

Jeg har valgt å vie mye plass til kapitlene med analyse, som samtidig også er kapitler med presentasjon av dataene, for å gjøre oppgaven så godt grunnet som mulig. Det er etter min mening her det interessante er å finne, og jeg forsøker i størst mulig grad å trekke noe ut

av datamaterialet, snarere enn å teste en hypotese eller en teori. Analysen er delt opp i to, for å beskrive to hovedtrekk ved kritikervirksomheten. Den første delen er en analyse av de mer interne sidene ved kritikervirksomheten, om selve arbeidet og hvordan det gjøres, mens den andre analysedelen retter fokuset mot kritikeres syn på seg selv, og sin posisjon i samfunnet og på norsk kultur. Slik mener jeg å finne ulike måter kritikere legitimerer kulturelle vurderinger, og hvordan de ser på norsk kultur. Til slutt kommer oppsummering og en vurdering av oppgavens betydning i konklusjonen i siste kapittel.

2 Teoretiske perspektiver og tidligere forskning

2.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg i den første delen gå gjennom de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for oppgaven, og den nevnte «Skarpenesdebatten», nemlig spenningen mellom det som kalles *kritisk sosiologi*, og det som kalles en *sosiologi om kritikk* (Benatouil 1999). Deretter knytter jeg an til tidligere forskning som jeg anser som relevant for oppgaven. Det teoretiske utgangspunktet, både for problemstillingen og for analysen i oppgaven er tredelt. Det er for det første *kritisk sosiologi* med vekt på Bourdieus teori om distinksjon og begrepene felt, kapital og habitus. Derneft er det *sosiologi om kritikk*, som er en reaksjon på kritisk sosiologi, representert ved Boltanski og Thévenots teoretiske rammeverk om legitimering. Endelig er det Lamonts begrep om symbolske grensedragninger, som også er en del av vendingen bort fra kritisk sosiologi, men som ikke er like forankret i sosiologi om kritikk. I del to av kapitlet følger en kort oversikt over litteratursosiologien, og en kort innføring i tidligere relevant forskning på litteratur i et samfunnsperspektiv, fra både humanistisk og samfunnsvitenskapelig hold. Dette er de teoretiske perspektivene jeg vil analysere det empiriske materialet opp mot.

2.2 Kultur og kultursosiologi

Organisasjoner og institusjoner er begreper man i samfunnsvitenskapen har mange ulike definisjoner på. Til grunn for denne oppgaven benytter jeg Ahrnes (1994: 4) definisjoner, hvor institusjoner defineres som «idéer om hvilke aktiviteter som kan organiseres og hvordan de kan organiseres. Altså er institusjoner først og fremst et sett kulturelle regler som kan regulere sosiale aktiviteter i et mønster», og organisasjoner som «materialiserte institusjoner». Vi har her å gjøre med fellesskapssammenslutninger som gir mening ved empirisk belegg. Litteraturkritikken i Norge er slik sett en institusjon, siden den er idéer om sosiale aktiviteter i et mønster, det vil si idéer om hvordan bøker kan omtales og vurderes. Denne institusjonen

skriver seg fra 1700-tallet og frem. Kritikerlaget er et eksempel på en organisasjon, som materialiserer felles idéer om kulturelle regler (slik som hvordan man skal forholde seg til etisk problematiske bøker, eller hvor stort honoraret på ulike anmeldelser burde være). Siden det finnes flere idéer om hvordan disse kulturelle reglene burde være i litteraturkritikken utgjør ikke Kritikerlaget en institusjon, men heller en del av institusjonen.

Kultur er et av grunnbegrepene i sosiologien, og denne oppgaven plasserer seg klart i kultursosiologien. Det teoretiske rammeverket hører til i kultursosiologien, og litteratur er et av flere kulturelle uttrykk i samfunnet. Det finnes en rekke forsøk på å begrepsfeste hva kultur er, og på å avgrense av hva det beskriver. Hvis vi ser på avisenes dekning av kultur kan vi få inntrykk av at kultur er det samme som kulturelle produkt eller uttrykk, slik som musikk, teater, litteratur og kunst. En slik avgrensning er likevel både utilstrekkelig og diskutabel. Det utelater mye av det vi ellers forbinder med kultur, samtidig som noen for eksempel vil inkludere idrett som en del av dette kulturbegrepet. En annen tilnærming er å definere kultur som «a way of life», altså noe mer langt mer omfattende og noe som inkluderer eller består av, og samtidig påvirker våre talemåter, fakter og skikker (Larsen 2013: 22). Kultur kan ut fra dette forstås som meningsfellesskap mellom mennesker, og noe som omfatter både hvordan vi tenker, handler og forstår oss selv og våre omgivelser. Disse to ulike forståelsene av kulturbegrepet omtales gjerne som et smalt og et bredt kulturbegrep.

Et eksempel kan være det vi kaller nasjonal kultur som viser til hva slags klesdrakter, mat og musikk, men også språk og tenkemåter mennesker innenfor en nasjon føler en meningsfull tilknytning til. Det er altså noe som nedfelles som subjektivt viktig for «alle» (Alexander 1995 gjengitt i Dahlgren og Næss 2012). Kulturen er slik sett strukturerende, siden den er med på å danne en kollektiv samhörighet i et fellesskap, for eksempel en nasjon. Historikeren Eric Hobsbawm er blant mye annet kjent for å ha redigert boka *The Invention of Tradition* (1983), og kan tjene som et eksempel på hvordan man kan analysere hvordan kultur både bidrar til å danne og dannes av nasjonalstater. Kanskje kan vi si at kultur er det som gjør samfunn, eller fellesskap mellom mennesker, mulig.

Larsen (2013) skiller mellom kultur som forskningsobjekt og kultur som perspektiv, som på engelsk ofte blir inndelt i retningene “sociology of culture” og “cultural sociology”. Med kultur som forskningsobjekt forsker man gjerne på noe innenfor kultursektoren; for eksempel festivaler, forfatteres levkår eller digitaliseringen av musikk. Kultursosiologien har et bredere tilfang av forskningsobjekter fordi det kulturelle ligger i perspektivet. Når jeg

studerer litteraturkritikere kombinerer jeg disse retningene, ved å anlegge et kultursosiologisk perspektiv på aktører i kultursektoren. Jeg ser etter hva som er den legitime kulturen i blant litteraturkritikerne, og med det mener jeg den kulturen som er anerkjent i gruppen. Ved å intervju litteraturkritikere finner man svar på hva det er legitimt for dem å svare på diverse spørsmål, ikke nødvendigvis slik at utsagnene er anerkjent i utbredelse, men i aksept.

2.3 Kritisk sosiologi og sosiologi om kritikk

Kultursosiologien har en lang tradisjon innenfor sosiologien både internasjonalt og i Norge. Den trekkes gjerne tilbake til klassikerne i faget, som Durkheim, Marx og Weber, og i Norge til «gullalderen», og for eksempel Vilhelm Auberts (1985) analyser av søvn og kjærlighet. I kultursosiologien slik jeg legger den til grunn for denne oppgaven kan vi skille mellom to perspektiver: en *kritisk sosiologi* og en *sosiologi om kritikk* (Boltanski og Thévenot 1999: 359). En spesifikk form for kritisk sosiologi finner vi hos Pierre Bourdieu og hans etterfølgere. Disse er opptatt av å studere hvordan ulikhet fortoner seg, og eventuell utøvelse av *symbolsk vold*. Sosiologi om kritikk knyttes til en tidligere student av ham, Luc Boltanski, og økonomen Laurent Thévenot, og går ut på å se på aktørenes egne kritiske vurderinger. De anser individene eller aktørene som fullt kapable til å gjøre vurderinger og å ha meninger som er avhengige av kulturen de tilhører. De siste ti årene har det foregått en dreining fra det førstnevnte til det sistnevnte perspektivet internasjonalt, men ikke i like stor grad i Norge ennå. Før jeg vender meg mot Boltanski og Thévenot, vil jeg si litt om Bourdieu og den kritiske sosiologien inspirert av ham.

2.3.1 Kritisk sosiologi

Den kritiske sosiologien vi finner hos Bourdieu og hans etterfølgere har et særlig fokus rettet mot hvordan ulikhet reproduseres i samfunnet. Bourdieu og Passeron (1977) studerte hvordan ulikheten ble reproduisert i det franske skolevesenet, mens eksempler på noen som har videreført Bourdieus teorier i Norge kan være Lennart Rosenlund (2000) og Vegard Jarness (2013), som begge ser på hvordan ulikheten fortoner seg i Stavanger. Mye av suksessen til Bourdieu ligger i hans forsøk på å overkomme klassiske antagonismer i sosiologien, som for

eksempel mellom struktur og aktør, eller mellom klasse og status. For å gjøre dette utviklet han et sett med begreper, som for eksempel habitus, felt og kulturell kapital.

Kulturell kapital er et differensierings- eller distingveringsprinsipp som, hvis vi skal følge Bourdieus logikk, viser til mengden kulturelle symbol man kjenner og bruker (Bourdieu 1995). Det kan for eksempel være i form av å vise til ulike forfattere når anledningen byr seg i ulike samtaler, være nøye på å følge etikette ved et middagsselskap eller å innrede hjemmet på en bestemt måte for å gi uttrykk for riktig *smak*. Det handler med andre ord om hva som regnes for høykultur og lavkultur, og om det som måtte befinne seg i mellom. I Bourdieus perspektiv har ikke høykulturelle verk noen iboende verdi, men reflekterer posisjonen til den dominerende klassen (Dalož 2010). En annen definisjon av kulturell kapital kan være Lareaus og Lamonts ((1988: 156) gjengitt i Skarpenes (2007: 536)):

To define cultural capital as institutionalized, i.e., widely shared, high status cultural signals (attitudes, preferences, formal knowledge, behaviours, goods and credentials) used for social and cultural exclusion, the former referring to exclusions from jobs and resources, and the latter, to exclusion from high status groups (orig.uth.).

I denne definisjonen tydeliggjøres det distingverende ved begrepet. Det handler ikke bare om å gi uttrykk for riktig smak og kunnskap, men også om å ta avstand fra de som ikke "kjenner kodene", noe Bourdieu ønsket å understreke ved å bruke distinksjonsbegrepet i stedet for å snakke om forskjeller (Bourdieu 1995). Ved å kategorisere noe som høykultur befester den dominerende klassen sin posisjon ved å definere hva som er legitimt for lavere klasser (Dalož 2010).

I tillegg til kulturell kapital opererer Bourdieu med ulike kapitalformer, som økonomisk og sosial kapital, samt symbolsk kapital og ulike typer feltspesifikk kapital. Kapitalbegrepene må sees i lys av Bourdieus andre begreper, og helheten de danner. Tre hovedbegrep er felt, kapital og habitus. Disse er gjensidig konstituerende begreper, hvor felt viser til et sosialt avgrenset område, kapital til knapphetsgodet det kjempes om i feltet (dvs. kapitalen er feltspesifikk), og samtidig til ressursene – eller kapitalen – deltakerne i feltet har til rådighet i kampen. Habitus viser til (aktørers) disposisjoner for handlinger. Disse begrepene befinner seg alle innenfor det sosiale rommet, som er samfunnet i sin helhet (Aakvaag 2008).

Forholdet mellom kapitaltypene er forskjellig fra felt til felt, dels også fra person til person, men i teorien regner Bourdieu økonomisk kapital som det ”dominerende prinsipp for hierarkisering” i det sosiale rommet (Bourdieu 1986: 252 – 253). Kapitalformene kan omsettes i hverandre, men ut ifra forrige sitat kan man regne økonomisk kapital som den mest avgjørende kapitalformen. Likevel sier Hansen og Engelstad (2005) at ”ifølge Bourdieu kan sosial og kulturell kapital aldri helt reduseres til økonomisk kapital”, det vil si at det kan være vanskelig å omsette kulturell kapital i økonomisk kapital f. eks. Et viktig poeng fra Bourdieus side er at denne inndelingen i ulike typer kapital viser hvordan den dominerende klasse benytter kulturell kapital til å opprettholde sine posisjoner gjennom sosial lukning, og dermed til å reprodusere sosiale forskjeller. Han deler klassesamfunnet inn i tre hovedklasser: den dominerende klassen, middelklassen og den dominerte klassen. Forholdet mellom klassene er basert på konflikt og det foregår en slags ”klassifikasjonskamp” mellom dem (Aakvaag 2008). Denne klassifikasjonskampen foregår for eksempel på det litterære felt, og handler om hva som anses som «legitim» lesning innenfor de ulike klassene, og hvordan ulike verk kan benyttes som distinksjon overfor andre.

Et premiss for Bourdieus analyse er at det alltid vil være noen som har mer enn andre, og at sosial ulikhet er et grunnleggende kjennetegn ved samfunnet, eller, som Bourdieu uttrykker det, at ”virkeligheten er relasjonell” (Bourdieu 1995: 31). Kulturell kapital er også *institusjonalisert*, det vil si inngår i samfunnets organisering med blant annet institusjoner som garanterer for opprettholdelsen og utviklingen, og den ulike fordelingen av den kulturelle kapitalen, slik som for eksempel skolen gjør i Bourdieus analyser. Et annet eksempel kan være kulturell kapital *objektivert* i form av bøker, målt både i antall bøker og type forfattere - og i kunnskap om litteratur (Bourdieu 1986).

I tillegg til begrepet om det sosiale rom opererer Bourdieu, som nevnt, med et begrep om felt. Begrepet om felt er i tråd med nyklassisk sosiologi i forståelsen av at samfunnet i dag er differensiert, det vil si delt inn i ulike sfærer (Aakvaag 2006). Et felt er en avgrenset og autonom sosial sfære, som innehar (1) sin egen kapitalform, (2) en hierarkisering og (3) autonomi. Et eksempel kan være litteraturfeltet som består av forfattere, forlag, tidsskrift, bokhandlere og kritikere, bl.a., og som har et indre hierarki etter den feltspesifikke kapitalen (Bourdieu 2000). Denne hierarkiseringen basert på den feltspesifikke kapitalen må være autonom fra andre felts vurderinger, det vil si at for at noe skal kunne utgjøre et felt må det ha evne til å definere hierarkiseringsprinsippet innenfor det selv. I litteraturfeltet blir dette tydelig

ved at litteraturvitere i større grad enn for eksempel den alminnelige leser, er i posisjon til å definere og forvalte den feltspesifikke kapitalen, noe som blant annet innebærer «fordele» den mellom bøker og forfattere.. De vil altså kunne ha rollen som dommere over hva som er god og dårlig litterær kvalitet. For at dette maktforholdet skal aksepteres må kapitalen ta form som symbolsk kapital. Symbolsk kapital er ikke en egen kapitalform, men en fremtredelsesform, og viser til at folk kan gi inntrykk av ha en mengde kapital ved nettopp å ikke vise det direkte. Ved at den ikke vises direkte miskjennes den av middelklassen og den dominerte klassen, dvs. de oppfatter det ikke at det er noe de selv mangler og burde ha tilgang til. Dermed reproduseres og vedvarer ulikheten.

Mens *Distinksjonen* (1995) tar for seg kulturell kapital generelt tar *Konstens regler* (2000) for seg den feltspesifikke kapitalen i litteraturfeltet. Her gjør han en lesning av *L'Education Sentimentale*¹⁰ av Gustave Flaubert og hvordan det litterære feltet blir konsolidert som autonomt i Frankrike. Begge disse bøkene er eksempler på analyser som ligger til grunn for diskusjonen om hvorvidt Bourdieu levner rom for kunstens autonomi eller ender i en økonomisme eller sosiologisme¹¹. Ketil Jakobsen (2005: 107) beskriver problemet og forsvarer Bourdieu på denne måten:

Samfunnsanalysen hans overser ikke meningsrelasjonenes betydning og reduserer dem ikke til mekaniske eller instrumentelle forhold. Han hevder imidlertid (...) at makt og forståelse er uløselig forbundet. Preferanse for form er vilje til makt, og dikotomien mellom form og substans er til stede i sansningen og avgjør hva de kulturelle fenomenene er og om de er attråverdige.

Han tar altså forbehold mot de mest reduksjonistiske lesningene av Bourdieu, men mener likevel ikke at det er mulig å se bort fra makt og at noen preferanser regnes som bedre eller mer "attråverdige" enn andre. Vi må anta at han mener det gjelder på alle områder, inkludert kultur- og litteraturfeltet

Likevel blir insisteringen på at ingen posisjon er uskyldig problematisk, etter mitt syn, i møtet med kunsten. Ifølge Bourdieus lesning av Flaubert, er boken en gjenspeiling av de sosiale forholdene og maktfordelingen i Paris på 1800-tallet: alle handlinger tolkes ut fra hvilken makt og status karakteren har. Det kan selvfølgelig stilles spørsmål ved Bourdieus analyse, og spesielt kan analysen av romanutgivelsen som Flauberts forsøk på å hevde seg selv, problematiseres. Man trenger ikke ty til et romantisk syn på forfattere for å hevde at de

¹⁰ På norsk under tittelen Frédéric Moreau: *En ung manns historie*. Oversatt av Axel Amlie. (Aschehoug, 1997)

¹¹ Det vil si reduserer verkets estetiske verdier til økonomiske eller sosiale forhold

kan ha andre ambisjoner enn å oppnå status ved å skrive skjønnlitteratur. Det kan hende de kun har estetiske ambisjoner med en utgivelse (Eastwood 2007). Mange vil også hevde at begrepet habitus, som betegner aktørers disposisjoner for handling, er problematisk og for strukturtungt, det vil si at det legger for mye vekt på strukturenes betydning for valg og handlinger (Alexander 1995). Jakobsen (2005: 109) leverer imidlertid et forsøk på nyansering av Bourdieu på dette området også, han skriver:

På ett nivå vil franskmannen være enig i at hvis noe er vakkert, så er det fordi man er blitt enig om at det er vakkert, f.eks. fordi at noen hadde makt til å bestemme det. Bourdieu-skolen er likevel ikke populistisk i sitt kunstsyn, slik pragmatismen ofte er, og den er heller ikke så likefram relativistisk som pragmatismen. Der pragmatisten sier at dette er vakkert fordi vi har bestemt – eller noen har bestemt – oss for at dette er vakkert, leverer Bourdieu redskapene til å finne ut hvorfor og hvordan, noe som gjør at relativismen opphører å være en lettvinnt posisjon.

Boltanski og Thevenot sitt teoretiske rammeverk kalles ofte en del av nyere fransk pragmatisme, men det er ikke det Jakobsen sikter til her. Han sikter til den amerikanske pragmatismen i tradisjonen etter bl.a. filosofen Charles S. Peirce. Boltanski og Thevenot har til felles med Bourdieu at de utvikler redskaper for å forstå hvorfor og hvordan noe anses som vakkert, men på ulik måte. Der Bourdieu forsøker å kombinere en intern lesning av et verk med en ekstern lesning, vil et perspektiv inspirert av Boltanski og Thevenot se på hvordan ulike aktører gjør vurderinger, og hvordan de avgjør hva som er vakkert og ikke. Som nevnt innledningsvis gjør jeg i min analyse av litteraturkritikere bruk av både Bourdieu og Boltanski og Thevenot sine teorier.

2.3.2 Sosiologi om kritikk

Boltanski og Thevenot (2006) har utformet en sosiologi om kritikk. Boltanski har bakgrunn i kritisk sosiologi, men har sammen med Thevenot distansert seg fra det på grunn av det de kaller interne motsigelser i det kritiske perspektivet, og fordi det gir sosiologien en privilegert og overordnet posisjon (Hestholm 2003: 16). Det vil si, det gir sosiologen en privilegert utenfra-posisjon å iakttå samfunnet fra, og som er fri for Skjervheims innsikter om samfunnsforskeren som deltaker og tilskuer samtidig (Otnes 2013). Dette kan minne om noe av kritikken mot Bourdieu. Han kritiseres for å innta en iakttakerposisjon når han beskriver andre aktørers handlinger og for å tillate dem langt mindre spillerom enn han synes å ha selv (Alexander 1995).

Det ligger ulike teoretiske syn på handling til grunn for de ulike retningene. Boltanski og Thevenot vil f. eks. være kritiske til Bourdieus begrep om habitus, fordi det gir en «overindividuell» beskrivelse av virkeligheten som er problematisk fordi den kan være i uoverensstemmelse med hvordan individene selv oppfatter sin plass i den (Alexander 1995, Daloz 2010, Ranciere 2004). Repertoarteorien studerer derimot hvordan aktører argumenterer og kommer til enighet om løsninger, eller finner et uttrykk for noe som er til gode for "alle" (*common good*). I slike ulike offentlige kritiske situasjoner, som for eksempel karaktersetning av en elev, hvor det er motsetninger, vil man likevel kunne gjenkjenne bestemte måter, eller repertoarer, å finne løsninger og inngå kompromiss på, men de er ikke nødvendigvis resultat av maktforhold som er gitt på forhånd (Hestholm 2003). Teorien kalles pragmatisk fordi den tar menneskers handlinger som utgangspunkt, og søker å forklare hvordan individer uten å bruke "overindividuelle" begreper produserer institusjoner i fellesskap, og fordi den forutsetter at påstander dokumenteres med empiri (Haugseth 2005: 20). Boltanski og Thévenot, og Lamont har vært opptatt av å ta aktørers normative syn inn i samfunnsvitenskapen. Dette har blant annet blitt ansett som en mangel ved Bourdieu sitt begrep om habitus, som «overser» aktørenes normative syn (Sayer 2005).

Boltanski og Thevenot (2006) har kategorisert seks verdiordener, eller repertoarer som man legitimerer handlinger uti fra; (1) Inspired, (2) Domestic, (3) Fame, (4) Civic, (5) Market og (6) Industrial, som på norsk er oversatt av Skarpenes og Hestholm (2007) til; (1) den inspirasjonelle verden, (2) den domestiske verden, (3) den sivile verden, (4) markedsverdenen, (5) den industrielle verden og (6) opinionsverdenen. Larsen (2011) kaller dette for "legitimeringsregistre", og hevder at det innenfor hver av disse finnes egne (interne) grammatikker og strukturer som aktørene anvender i ulike situasjoner for å legitimere en handling eller en definisjon av en situasjon.

Boltanski og Thévenot (2006) utviklet sitt teoretiske rammeverk på grunnlag av (1) empirisk materiale innsamlet av studenter, (2) ved å lese klassiske tekster i politisk filosofi, slik som for eksempel *Leviathan* av Thomas Hobbes, og (3) ved å lese bøker og "how to"-guider rettet mot moderne bedrifter og foretak. De begrunner det siste med at studier av slike guider gir en indikator på hvilke normative prinsipper som er til stede i et sosial rom, slik som en bedrift. Dette for å vise at verdiordenene ikke tilhører bestemte institusjoner, men er egne

størrelser (Skarpenes og Hestholm 2006, Boltanski og Thevenot 2006)¹². Boltanski og Thevenot er opptatt av situasjoner, kritiske situasjoner, hvor aktører klassifiserer, og vurderer og begrunner synspunkter gjennom mobilisering av de ulike repertoarene. "Ved å fokusere på hvordan slike repertoarer mobiliseres, kan en si at det er den politiske filosofien slik den praktiseres i den sosiale verden som er i sentrum for analysen." (Skarpenes og Hestholm 2006: 66) De er altså ikke opptatt av rettferdighet slik som Rawls er det (ved å finne generelle kriterier), men av hvordan aktører gjør normative vurderinger selv. Heri ligger det pragmatiske ved rammeverket. Eller enda mer eksplisitt skrevet:

"Boltanski og Thévenots framgangsmåte skiller seg fra moral- og politisk filosofi ved at de ikke utleder normative regler og etiske standarder, men viser hvordan aktører i ulike situasjoner har normativ og etisk kompetanse og bruker denne i legitimeringspraksiser." (Skarpenes og Hestholm 2006: 80)

Aktørene oppfattes altså som kompetente til å foreta selvstendige vurderinger. I store trekk er Boltanski og Thévenot opptatt av å gi aktørene større spillerom, og holde tilbake forskerens egne vurderinger og tanker. De studerer hvordan aktørene selv kritiserer, begrunner og legitimerer: "Denne maksimen om "scarcity of presuppositions" er basert på en grunnleggende skepsis til strukturalistiske, funksjonalistiske og neoklassiske økonomiske teorier og teorier om rasjonelle valg, som fort blir reduksjonistiske." (Skarpenes og Hestholm 2006: 67). De mener altså at de tidligere nevnte teoretiske retningene (kritisk sosiologi og Bourdieu) blir reduksjonistiske i den forstand at aktørenes valg blir redusert til andre årsaksforklaringer enn de forklaringene de selv gir. Teorien om rasjonelle valg (TRV) er eksempel på en slik teori, som reduserer sosial handling til et uttrykk for individuelle preferanser. Et annet eksempel er hvordan sosial handling i Bourdieu-inspirerte studier blir redusert til resultat av påvirkning fra sosiale omgivelser og et utslag av symbolsk makt (ibid., Wagner 1994).

I denne oppgaven anser jeg tre av verdiordenene som mest relevante: den domestiske, opinionsverdenen og den inspirasjonelle verdenen (som nevnt i innledningen). Litteraturkritikerne vil kunne plasseres i den domestiske verdenen ut fra en eventuell opptatthet av stillinger og titler, og det overordnede prinsippet om å videreføre tradisjoner og hierarkier. Kontroversene rundt kanondannelse av norsk skjønnlitteratur peker i retning av en

¹² Fra nå av kommer jeg til å bruke begrepene «verdiorden», «legitimeringsregistre» og «evalueringsrepertoar» om hverandre, siden de betegner det samme.

slik kategorisering. Men det kan samtidig tenkes at kritikere er lite opptatt av plikt og respekt for overordnede. Det taler i så fall mot å plassere dem der i den domestiske verdenen. De kan også tenkes å høre til i opinionsverdenen fordi de er synlige og potensielt påvirker opinionen gjennom medieoppslag. I opinionsverdenen er andre menneskers oppfattelse av en selv og viktigheten av å overbevise et publikum et overordnet verdiprinsipp (dette gjelder for kunstnerne bak uttrykkene kritikerne tar for seg, så vel som kritikerne selv). Til slutt kan det hende at den inspirasjonelle verdenen er relevant på grunn av kreativiteten, kunstnernes og de ulike kunstuttrykkenes stilling i denne. I analysen vil jeg "måle" det empiriske materialet opp mot disse verdenene. Dette kan betraktes som et knippe arbeidshypoteser for analysen.

Det er som nevnt situasjonen som står i fokus, og relasjonene mellom mennesker og ting - ikke

"sosiale klasser, arbeidere, ungdom, kvinner, stemmegivere og så videre - som vi har blitt så godt kjent med gjennom samfunnsvitenskapene og kvantitative sosiologiske data som utvikler seg i dag; ingen av "mennene uten kvaliteter" som økonomene kaller "individer" og som er støttepillaren i studier av rasjonelle valg og preferanser. (...) Begrenset om grupper, individer og personer handler boken vår likevel om "beings", noen av dem menneskelige, noen av dem tinglige." (Boltanski og Thévenot 2006: 1).

Boltanski og Thevenot er likevel ikke, til tross for at de er opptatt av situasjoner og diskusjoner, en del av det som kalles 'den språklige vendingen' innenfor samfunnsvitenskapene (Wagner 1994). Der hvor Habermas ville fokusert på kommunikativ handling i form av rene talehandlinger, vil Boltanski og Thevenot se etter referanser til både mennesker, verdier og ting når mennesker kommuniserer. Fokuset på ting som delaktige «talspersoner» for ulike verdiordener viser en inspirasjon fra Bruno Latour, som også er opptatt av forholdet mellom mennesker og ting (ibid., s. 282). Akkurat hvilken verdi som ligger i ting, og hva slags makt de har i ulike mellommenneskelig relasjoner kan være vanskelig å avgjøre, men at ting kan ha en slags makt må kunne sies å treffe noe. At noe eksisterer som en utgitt tekst mellom to permer gjør at den påkaller en oppmerksomhet, som man riktignok kan tilbakeføre til forlag og andre omstendigheter, men som kanskje har en makt i seg selv også (Engelstad 2013).

Innenfor hver av verdiordenene eller repertoarene kan argumentene som brukes, grupperes etter faste karakteristikk, eller kjennetegn og hva de henviser til og kategoriseres i

det, som Skarpenes og Hestholm (2006) forsøksvis oversetter til: a) et overordnet prinsipp, det vil si argumenter der en viser til hva som er verdifullt, ønskverdig eller gir storhet eller verdighet b) subjekter, som er argumenter hvor en henviser til personer eller posisjoner, og c) objekter, altså hvilke ting det vises til. Dette er karakteristikk, eller henvisninger som «gir tyngde til argumentene» (Hestholm 2003: 18). I analysen av ulike kritiske situasjoner vil en kunne finne igjen et overordnet prinsipp, ulike subjekter og objekter. Disse vil være forskjellige, men likevel følge et slags mønster som følger verdiordene. Et eksempel kan være en diskusjon, en kritisk situasjon, som den jeg har nevnt innledningsvis om ”nullingen” av bøker (jf. første kapittel). I prinsippet kan en tenke seg at debattantene i en slik diskusjon ville vise til og sammenligne med andre bøker og vurderinger av andre bøker (objekter), til konkrete personer, personers kompetanse, posisjoner eller roller (subjekter, jf. privatmann og komiteformann, se side 2), og til overordnede prinsipper som for eksempel kreativitet og særegenhet. Konkrete situasjoner vil kunne analyseres i lys av flere verdiordener og ikke nødvendigvis kunne tilordnes direkte til én bestemt verdiorden. Eller en kan si at konkrete situasjoner består av flere lag eller dimensjoner, og disse kan kobles til ulike verdiordener.

I tabellen her vises de ulike verdiordenene og hvilke overordnede prinsipper, subjekter og objekter som gjelder i dem (Skarpenes og Hestholm 2006: 82).

Tabell 2:

	<i>Ekvivalensprinsipper som viser verdier, verdifulle relasjoner, egenskaper og kvalifikasjoner.</i>	<i>Subjekter</i>	<i>Objekter/ting</i>
Marked	Overordnet verdiprinsipp er konkurranse, verdighet vises i forretningslivet, menneskelige relasjoner er forretningsmessige, beviser er fortjeneste, storhet viser seg i eiendom, vurderingsmåte er pris.	Kunder, konkurrenter.	Penger, varer, tjenester.
Inspirasjon	Overordnet verdiprinsipp er å bli lykkelig og finne inspirasjon, storhet og verdighet er spontant, pasjon, kreativitet, individuell særegenhet.	Genier, barn, kunstnere, rusa personer.	Ånder, kropper, bøker, filmer, uttrykk for personlige erfaringer.
Domestisk	Overordnet prinsipp er videreførelse av tradisjoner og hierarkier, storhet er å akseptere hierarkier, verdighet handler om plikt og å vise respekt og ansvarlighet, relasjon mellom mennesker er oppdragelse og reproduksjon, respekt for overordnede, tillit.	Over- og underordnede, sjef, ledere, slektninger.	Gaver, titler, arv.
Sivil	Verdiprinsippet er kollektivets velferd, storhet og verdighet har å gjøre med borgernes frihet og rettigheter, relasjonen mellom mennesker er kollektive handlinger, solidaritet, likhet, representativitet er viktig.	Like borgere, kollektive personer.	Regler, lover, rettigheter, valgurner, folkets hus.
Industriell	Prinsippet er teknisk effektivitet, storhet bedømmes ut i fra det som fungerer, framskritt, kompetanse, planlegging, pålitelighet, målbarhet er viktig.	Profesjonelle fagfolk, eksperter.	Metoder, redskaper, maskiner, figurer, oversikter, planer.
Opinion	Det overordnede verdiprinsippet handler om andre menneskers oppfattelse av en selv, storhet handler om å bli berømt og gjenkjent, det er viktig å overbevise et publikum.	Alle slags kjendiser, ledere, synsere.	Medieoppslag, merker, lanseringer, framvisninger.

Disse verdiordenene er i tillegg til å representere det teoretiske rammeverket som viser hvordan man kan gå frem metodisk, et funn i Boltanski og Thevenots studie. De fant at argumentene som ble brukt i materialet de studerte, kunne formuleres som generaliserte argumenter og kategoriseres i disse ulike repertoarene eller verdiordenene. Det er verdiordener som man både kritiserer andre ut fra, og legitimerer sine egne synspunkt ut fra (Boltanski og Thevenot 1999, Skarpenes 2007b).

Verdiordenenes karakteristikk etablerer ekvivalens, det vil si at enighet (ekvivalens) oppnås innenfor én verdiorden eller når det er enighet som hvilken verdiorden som legges til grunn. Et eksempel på hvordan legitimeringsarbeid foregår kan være hvordan ulike kunstarter som tidligere kun ble ansett som håndverk sakte men sikkert ble subsumert under begrepet kunst, slik vi opererer med det i dag. I antikken hadde man en formell inndeling i hva som ble regnet for «de frie kunster» og ikke. Dette ble utvidet etterhvert som ulike kunstarter

mobiliserte argumenter som gjorde dem ekvivalente med andre kunstarter. For eksempel ble ikke skulptører ansett som kunstnere, blant annet fordi de var skitne og møkkete, men etterhvert som de argumenterte med blant annet kjennskapen til geometriske former og målinger, og en etterligningsevne (i det minste) på lik linje med malerkunsten ble det akseptert. Det var trolig også viktig at Michelangelo eksemplifiserte dem begge. Et mer jordnært eksempel er når lærere er uenige om karaktersettingen av en elev, en uenighet som i Boltanski og Thévenots språkbruk kan kalles en kritisk situasjon, hvor de begynner å argumentere for hvorfor de mener at de selv mener å ha satt riktig karakter og gjennom diskusjon forsøker å oppnå ekvivalens, altså en enighet om hva som er riktig karakter (Haugseth 2005: 38). Slike diskusjoner inkluderer henvisninger til subjekter og objekter, som listet opp i tabellen, og for å oppnå ekvivalens er man avhengig av å være enige om disse henvisningene, selv om det ikke må sies eksplisitt. Objektene i uenigheten mellom lærerne vil være karakterbøker, anmerkninger eller prøver, og subjektene er lærerne og elevene. Hestholm (2003: 17) beskriver dette som at: «ulike materielle og kognitive element blir mobilisert som ekvivalente slik at dei saman dannar storleikar som kan motstå kritikk.». Det vil si at når de først har diskutert og kommet frem til enighet så kan de alle møte en eventuell kritikk fra andre eller utenforstående. I eksempelet om karaktersettingen vil det si at de kan gjøre karakteren kjent for foreldrene til eleven, og argumentere for hvorfor de har satt den slik.

For å illustrere hvordan rammeverket til Boltanski og Thévenot kan benyttes kan vi trekke frem Lysgaards klassiker *Arbeiderkollektivet* (1960). Den beskriver hvordan arbeidere danner grupper på arbeidsplasser innenfor et menneskelig system, i opposisjon til det teknisk-økonomiske system og det administrative systemet, og kan tjene som eksempel fordi det viser til hvilke verdier aktørene refererer til når de begrunner sine handlinger. Innenfor det menneskelige system vises det til solidaritet blant arbeiderne, hvor det vektlegges at det er viktig å ikke arbeide for effektivt, siden det innebærer at man «sprenger akkorden», og at de svakeste får det vanskelig. Det teknisk-økonomiske system vil ikke ha noen slike hensynstagende, der er det det instrumentelt rasjonelle som gjelder og effektivitet fremfor alt annet. Det er mulig å argumentere for at de siste størrelsene, det teknisk-økonomiske system og det administrative system, hos Lysgaard ikke har like god empirisk ryggdekning som analysen av arbeiderkollektivet, men uansett er de størrelsene gjenkjennelige for en hver arbeidsplass til tross for at de kan være vanskelige å avgrense. Hvis vi skal beskrive hva som foregår i *Arbeiderkollektivet* med Boltanski og Thevenots teoretiske rammeverk, kan vi si at

det som skjer er at arbeiderne tar med seg rettighetstanker fra den sivile verdiordenen inn i den industrielle verdiordenen (arbeidsplassen) og dermed oppstår konflikt, eller en kritisk situasjon. Når disse møtes er man avhengig av å oppnå kompromiss for å løse konflikten, og da driver de ulike partene med et legitimeringsarbeid. Det effektive i en slik situasjon vil også være å sette seg inn i den andre parten sin verdiorden, for slik å kunne argumentere for «sin» posisjon utfra andres argumenter.

Ved å se på hvilke verdier som refereres til i ulike situasjoner vil man se hvilke og hvordan grupper dannes, slik som Boltanski har gjort ved sin studie av kadre i Frankrike. Kadrene er en gruppe bestående av folk fra mange ulike bakgrunner, men som danner et fellesskap gjennom likt politisk syn. Før denne gruppen ble «dannet» måtte de fremme og legitimere sin sak. De ønsket å rette på en urettferdighet ved å oppnå anerkjennelse for en gruppe som tidligere hadde blitt neglisjert (Boltanski 1984, Boltanski og Thevenot 2006: 3).

Jeg kommer til å bruke Boltanskis og Thevenots teorier som bakteppe for analysen av mitt materiale. Jeg har valgt å se på det empiriske materialet og diskuterer det opp mot teori etterpå, for eksempel ved å se på hva slags verdiordener litteraturkritikerne refererer til. Det er godt mulig at jeg finner at de kan plasseres inn under flere, en fusjon eller en alternativ verdiorden. Boltanski og Thevenot kommenterer selv at typologien på ingen måte er ferdig utviklet og klar, men tvert imot åpen og tøyelig (Skarpenes og Hestholm 2007). Blant annet har Thévenot forsøksvis foreslått en økologisk verden, eller en "grønn" verdiorden, som en egen (Thévenot m.fl. 2000), og viser dermed deres pragmatiske forhold til teori. Boltanski og Chiapello (2007) skriver også i *The New Spirit of Capitalism* om hvordan kapitalismen har blitt opprettholdt i Frankrike ved at den har blitt en ideologi som tar opp i seg kritikken, og gjør den til en konstant størrelse innad. De foreslår en prosjektbasert verdiorden for å beskrive dette. Det åpne ved teorien understrekes altså gjennom en historisk gjennomgang av endringene i den franske kapitalismen fra 1968, som kan svare til den pragmatiske ambisjonen om empirisk belegg, og en poengtering av at nye verdiordener oppstår i møtet mellom kritikk og det kritiserte.

2.3.4 Symbolske grensedragninger

Boltanski og Thevenots teoretiske rammeverk regnes som en *repertoarteori*. En annen som regnes til repertoarteorien er Michéle Lamont (Larsen 2013). Fra Lamont bruker jeg begrepet symbolske grensedragninger, som jeg allerede har benyttet i innledningen. Symbolske

grensedragninger er et begrep som viser til det å trekke linjer mellom dem som inkluderes og dem som ekskluderes, og det som dermed definerer noen som innenfor og noen som utenfor (Lamont 2001). Å dra symbolske grenser handler dermed om å inkludere noen og å ekskludere andre. Lamont peker på at dette diskriminasjonsarbeidet blir uttrykt gjennom normative forbud, kulturelle holdninger eller praksiser, eller gjennom mønstre i hva man liker og hva man ikke liker (Lamont 2001, Lamont og Molnár 2002). Lamonts rammeverk ligger nært Boltanski og Thévenot sitt, og hun har også samarbeidet med Thévenot direkte som redaktør for boken *Rethinking Comparative Cultural Sociology* (2002).

2.4 Tidligere forskning og litteratursosiologi

På samme måte som denne oppgaven plasserer seg i kultursosiologien, er den også klart litteratursosiologisk. Litteratursosiologien er en forskningsgren som tar for seg litteratur i et sosiologisk perspektiv. Det vil si at man retter oppmerksomheten mot emner, representasjoner eller posisjoner bak eller i litterære verk, snarere enn mot estetiske kvaliteter. Et eksempel kan være at man studerer lesergrupper etter kjønn, utdanning, sosial bakgrunn osv. Dette er i motsetning til hva man klassisk sett har gjort i studiet allmenn litteraturvitenskap, hvor man i større grad er rettet mot selve teksten. Litteratursosiologien har utviklet seg på forskjellige måter som fag i de ulike landene, men kanskje er Sverige og Uppsala Universitet det tydeligste nordiske eksempelet på utvikling av litteratursosiologi som et avgrenset fag, med en egen avdeling for litteratursosiologi, under Litteraturvetenskapliga Institutionen ved Historisk-filosofiska fakulteten (Svedjedal 2012). Wendy Griswold (2012) kaller på sin side litteratursosiologien en amøbe, i det den savner fast struktur og ”flyter rundt” i forskjellige fagfelt. Hovedpoenget for alle som omtaler litteratursosiologi er at det på ulike måter omhandler forholdet mellom litteratur og samfunn. Både litteratur og samfunnet er store størrelser som trenger nærmere presisering. Tradisjonelt har litteratursosiologiens fremvekst blitt forklart som en motreaksjon på nærlesningens paradigme i litteraturvitenskapen, altså en faglig trend hvor det ble fokusert på selve verkene, og deres interne, estetiske kvaliteter. Og siden det «i hovudsak är en version av litteraturvetenskap» (Svedjedal 2012: 85) har litteraturen den har tatt for seg først og fremst vært skjønnlitteratur, til tross for at den ikke eksklusivt forholder seg til det. I Norge har litteratursosiologi i stor grad foregått utenfor de sosiologiske instituttene og miljøene. Litteratursosiologien i Norge har vært skrevet av fagfolk

med bakgrunn i litteraturvitenskap, nordisk, medievitenskap og arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag.

Teoretisk sett har litteratursosiologien generelt vært sterkt inspirert av marxisme og Bourdieu. Blant annet har Svedjedal (2012) vurderingsdistanse som en av grenens grunnantakelser, det vil si at faget har en avstand til estetiske vurderinger til fordel for oppmerksomhet rettet mot andre aspekter ved tekster, slik som moralske eller politiske. Han formulerer treffende at det er en vitenskap om litterære vurderinger, snarere enn en litterært vurderende vitenskap. Etter denne definisjonen befinner også denne oppgaven seg innenfor litteratursosiologien, til tross for at den ikke forholder seg strengt til de tradisjonelle teoretiske rammeverkene som gjerne er benyttet i litteratursosiologien. Snarere er dette en kultursosiologisk studie av et aspekt ved den norske litterære institusjonen.

2.4.1 «Skarpenesdebatten»

Det finnes forskning som viser systematiske sammenhenger mellom for eksempel klassebakgrunn og teater- og litteraturbruk (Danielsen 1998, Bjørnsen et al 2012, Mangset 2012), men studier inspirert av Boltanski og Thévenot er fortsatt i stor grad begrenset til Skarpenes' analyser (2007, Skarpenes og Hestholm 2007). I det siste ser det likevel ut til at stadig flere norske sosiologer trekker på denne litteraturen (Haugseth 2005, Haugseth 2012, Andersen 2007, Larsen 2011, Larsen 2013a, Larsen 2013b). Gjennom et slikt perspektiv, det vil si Thevenots og Boltanskis, kan vi finne ut av informantenes selvpresentasjoner og forståelse av legitim kultur.

Skarpenes (2007) fant gjennom intervjuer av 113 høyt utdannede personer i Norge at den øvre middelklassen ikke er særlig opptatt av kultur, men heller moral. De mente det var typisk norsk å ville være "god", og ikke bruke kunnskap eller kultur i grensedragningsarbeid overfor andre. Skogen, Stefansen, Krange og Stranbu (2008) startet debatten som fulgte etter Skarpenes' artikkel med en Bourdieu-forankret kritikk som gikk ut på at Skarpenes kun gjenga informantenes egne utsagn og manglet et makt-perspektiv på feltet. Kritikerne hevdet at det at representanter for den øvre norske middelklassen ikke ønsket å uttrykke symbolske grensedragninger ikke var et bevis for at de ikke gjorde det. De hevdet at middelklassen aktivt usynliggjorde sin makt, og at Skarpenes godtok det, i stedet for å gjøre det han burde: forske på underliggende forutsetninger for kulturelt forbruk. Etter denne debatten har utviklingen innenfor dette feltet vært begrenset. Det later til at debattens siste innlegg av Mangset og

Andersen (2012) tok luften ut av den, gjennom å påpeke at bidragene belyste ulike sider ved studieobjektet "legitim kultur", og at ingen av dem kunne benyttes til å tilbakevise den andre. Kort oppsummert mente Mangset og Andersen (2012) at det finnes et skille mellom *hva folk faktisk gjør* (hvilke kulturuttrykk de leser, ser osv.), og *hvordan de snakker* om sine og andres preferanser for kulturuttrykk i en intervjusituasjon. "Å beskrive verdier, tankemåter, kritikkformer som anvendes av informantene" (Skarpenes og Saksli 2008, s. 268) i en gruppe som tidligere har vært fraværende i samfunnsforskning er interessant i seg selv, slik også denne oppgaven forhåpentligvis viser.

Bakgrunnsteppet for artikkelen til Skarpenes var Bourdieus teorier om homologi mellom klassebakgrunn og kulturelt forbruk. Homologitesen til Bourdieu går ut på at ens kulturelle preferanser samsvarer med ens posisjon i det sosiale rommet, og følgelig at den dominerende klassen dermed vil ha andre kulturelle preferanser enn den dominerte klassen, som gjerne vil foretrekke populærkultur. Ønsket til Skarpenes var å bringe et nytt perspektiv på banen for å undersøke hvordan den høyt utdannede norske middelklassen forholder seg til kultur gjennom intervju av representanter for denne kulturen, inspirert av Luc Boltanskis og Laurent Thévenots analyseperspektiv. Vi har altså her å gjøre med to ulike metodologier¹³. Ut fra et perspektiv inspirert av Bourdieu vil en studere sosialt strukturerte eller klassebestemte praksiser gjennom å se på for eksempel antall og hvilke bøker ulike grupper eier, i sammenheng med deres økonomiske ressurser. I et perspektiv inspirert av Boltanski og Thévenot ville en rette oppmerksomheten mot hva som kollektivt formes som legitim kultur og klasse gjennom intervjuer, det vil si hvordan informantene snakker om ulike aspekter ved kultur. Intervjuene kan ut fra dette perspektivet ses som "situasjoner hvor det finner sted eksplisitte vurderinger av hvordan ting bør være" (Mangset og Andersen 2012). Dette synet hvor Boltanski og Thevenots pragmatiske teori og Bourdieus kritiske teori sees som forenlig i stedet for konkurrerende, har støtte flere steder (bl. a. Benatouil 1999).

2.4.2 Sosiologi om litteraturkritikere

Jeg kjenner kun til en foreliggende sosiologisk studie av kritikere i Norge; Sigurd Skirbekks *Kulturforståelse og samfunnsutvikling* fra 1972 som også baserer seg på kvalitative intervju med litteraturkritikere. Skirbekk har litteraturkritikernes syn på kulturens påvirkningskraft

¹³ Ryen (2002) kaller metodologi en konkretisering av epistemologi, altså en måte å gjøre epistemologiske synspunkt til modeller eller programmer for å samle inn, behandle, analysere data.

som hovedanliggende, og finner således noe annet enn hva jeg ser etter, men studien har sin likhet i at den også vektlegger at kritikerne skal komme til orde, og at deres vurderinger blir fremhevet. Andre nærliggende studier vil være dem som undersøker kultureliten i Norge. Skarpenes (2006) finner, som nevnt, at det ikke er kulturelitistiske holdninger blant høyt utdannede medlemmer av middelklassen i Norge, men har en alternativ hypotese, som nevnt i innledningen:

«En hypotese kan være at det muligens eksisterer en liten medial kulturelite som faktisk er arrogant på vegne av den folkelige smak, men som i kraft av sin tilgang til media langt oftere er deltakere i kulturdebatter enn den vanlige representant for den høyt utdannede middelklassen» (2007: 558)

Denne hypotesen kan tenkes å treffe mitt utvalg.

Ytreberg (2004) hevder i likhet med Skarpenes at det i Norge er *middelkulturen*¹⁴ som har definisjonsmakt, mens Haarr (2009) finner gjennom en analyse av begrepet kulturelite i avisoffentligheten at den i det minste finnes medialt. Haarr og Krogstad (2011) mener også at den norske kultureliten til stadighet, og i økende grad blir angrepet i mediene, til tross for at det ikke er noen som svarer på kritikken. De kaller artikkelen «Myten om den norske kultureliten», og antyder at kultureliten er en *stråmann*. Ljunggren (2010) kan tjene som et eksempel på det motsatte. Hans studie viser at det finnes en norsk kulturelite og at denne kan klassifiseres etter Bourdieu-inspirerte skjema. Dette berører ikke direkte min problemstilling, men er en del av det jeg vil undersøke. Blant annet kan det tenkes at det er noen informanter som vil se på seg selv som en del av kultureliten, mens andre vil være likegyldige eller ta direkte avstand. Jeg er imidlertid mer opptatt av selve kritikervirksomheten enn om kritikerne utgjør en kulturelite eller ikke.

2.4.3 Andre kilder om litteraturkritikk

Det finnes en del litteraturvitenskapelige studier av kritikervirksomheten i Norge. De har en annen tilnærming enn de sosiologiske, og består gjerne av en lesning av ulike kritikere og deres historiske rolle, slik som for eksempel Sigurd Tenningens (2012) oppgave *Norsk litteraturkritikk i mellomkrigstiden* om Sigurd Hoel og Eugenia Kielland, og bokverkene *Norsk litteraturkritikks historie* (Beyer og Moi 1990, Linneberg 1990). I tillegg kan man finne

¹⁴ Med middelkultur mener Ytreberg en oversettelse av det engelske begrepet «middlebrow», altså en kultur som befinner seg mellom høykulturen og lavkulturen, og gir leseren/lytteren/tilskueren «overkommelig motstand». Den er *al dente* (Ytreberg 2004).

noen medievitenskap-oppgaver om litteraturkritikk, der oppmerksomheten rettes mot blant annet terningkast eller kritikk og kjønn (Bu 2005, Nordstad 2005), samt mer deskriptive beskrivelser av kulturdekning i avisene (Wright Lund 2005). I tillegg kan *Bok-Norge* av Trond Andreassen (2006) trekkes frem som et forsøk på en litteratursosiologisk tilstandsbeskrivelse av den litterære institusjonen i Norge.

Det finnes altså ulike faglige innganger til å studere kritikervirksomheten, og de belyser ulike sider ved fenomenet. Jeg er, som nevnt, opptatt av hvordan kritikere legitimerer sin virksomhet og ser den i lys av en egalitær kultur. Å gi en helhetlig beskrivelse ville vært en umulighet, noe som ligger i dets samfunnsmessige karakter (Engelstad 2012). I bind 2 av *Norsk litteraturkritikks historie* (1990) gjør Arild Linneberg en sammenkobling av en institusjonell, estetisk og retorisk analyse. Dette er et forsøk på å balansere og vurdere de gjensidige påvirkningene mellom institusjonelle endringer, estetiske kvaliteter og retorisk bruk. Heri ligger en anerkjennelse av at disse størrelsene påvirker hverandre, men for å avgjøre til hvilken grad behøves en historisk og empirisk gjennomgang. Historisk sett vil jeg forholde meg til vår samtid og kritikere som er virksomme i dag.

3 Metode

3.1 Innledning

Jeg har valgt et kvalitativ forskningsopplegg med semistrukturerte intervjuer som datainnsamlingsmetode. Med kvalitativ metode må man gjerne gjøre mange forskjellige metodiske avveininger under selve datainnsamlingen, og gjerne på kort tid. Det gjelder for eksempel valg man må gjøre i løpet av et intervju; når skal man be om utdyping, bringe inn nye spørsmål eller eventuelt gi uttrykk for eget syn, hvis man i det hele tatt skal det? Beslutningene man tar til slike spørsmål vil påvirke hva slags data man får, og er derfor av avgjørende betydning. I dette kapittelet vil jeg ta for meg kvalitative intervju som forskningsmetode, samtidig som jeg beskriver valgene jeg tok i løpet av datainnsamlingen og analysen.

3.2 Metodiske betraktninger

3.2.1 Hvorfor kvalitative, semistrukturerte intervju?

Utgangspunktet for en hver studie, også denne oppgaven, er alltid et spørsmål, og hva dette spørsmål handler om og hvordan det er formulert er avgjørende for hvordan man går frem for å finne svar på det (Kalleberg et al. 2005, Firebaugh 2008). Idealet er at metoden skal følge naturlig ut ifra spørsmålet man stiller slik at man ender opp med et passende datagrunnlag. Metodelitteraturen er ofte opptatt av innsamlingsmetoder og datatyper, og sier ikke like mye om spørsmålsstillingen. Her er Nisbets (1962) bemerkning om at sosiologien trekker næring fra samme kreativitet som skjønnlitteraturen verdt å minne om. Hvorfor dukker noen spørsmål opp, til fordel for andre? Og hvorfor omtales det gjerne slik, som at de dukker opp? Dette er et punkt sosiologien og andre vitenskaper ofte kommer til kort med å beskrive (Kalleberg et al. 2005).

Alvesson og Sandberg (2011) har forsøkt å tematisere spørsmålsstilling og ender med en typologi av forskningsspørsmål. Spørsmålene typologiseres som enten problematiserende overfor tidligere studier eller eksempler på "gap spotting", det vil si at de forsøker å fylle tidligere ukomplette studier.

Denne masteroppgaven har, som nevnt, en tidligere studie, og påfølgende debatt som utgangspunkt, nemlig «Den legitime kulturens moralske forankring» (Skarpenes 2007) og «Skarpenesdebatten» (Skogen et al. 2008a, Skarpenes & Sakslind 2008, Skogen et al. 2008b, Mangset og Andersen 2012). Forskningsspørsmålet kan beskrives som «gap spotting», i det et annet utvalg som kan kontrasteres med Skarpenes' søkes. Utvalget av litteraturkritikere kan antas å uttrykke andre holdninger overfor kulturelle vurderinger enn Skarpenes' utvalg gjorde. Videre blir spørsmålet hvilken kontrast de utgjør og hva dette eventuelt sier om norsk kultur. I lys av Daloz' (2010) pluralistiske (og komparativistiske) tilnærming til ulike distingveringsmåter kan en rekke potensielle analyser skisseres. Slik sett kan oppgaven sies å være «gap spotting», men jeg forsøker også å gjøre et poeng ut av det er empirien som skal legge føringene for analysen, og at jeg ikke er for nært knyttet opp til et teoretisk rammeverk fra utgangspunktet av.

I kultursosiologien kan man finne debatter hvor man gjerne har en pol som representerer én pragmatisk eller pluralistisk tilnærmingemetode til analysen, og en motpol som konsekvent benytter en teori på et felt (Daloz 2010: 44). Jeg vil ta utgangspunkt i datamaterialet og forsøke å gjøre en abduktiv analyse, hvor jeg konstant måler teori og empiri opp mot hverandre. Norman Blaikie (1993: 176-177) beskriver abduksjon som:

(...) the process used to produce social scientific accounts of social life by drawing on the concepts and meanings used by social actors [...] Once these descriptions are produced, the Interpretivist may then wish to understand them in terms of some existing social theory or perspective.

I denne oppgaven vil det si å se på hvordan kritikerne viser til verdier når de snakker om virksomheten, og etterpå forsøke å forstå de i lys av Bourdieus begreper eller Boltanski og Thévenots verdiordener. Jeg vil undersøke om det er mulig å trekke ut noe som kan mer generell eller overførbart gyldighet av datamaterialet mitt. Jeg vil også analysere funnene mine opp mot eksisterende teori og se hvordan det eventuelt harmonerer. Der en kvantitativ studie vil ha representativ oversikt over generelle forhold som mål, har denne studien en helhetlig forståelse av spesifikke forhold som mål (Grønmo 1998: 92). De spesifikke forholdene det handler om i denne oppgaven, er litteraturkritikeres beskrivelse av sitt eget arbeid og dette arbeidets posisjon i norsk kultur.

Tidligere forskning innenfor kultursosiologien har som nevnt tatt for seg andre typer utvalg, og forskning på litteraturkritikere innenfor andre fag har gjerne benyttet andre forskningsmetoder, som tekstanalyse e.l. Jeg kjenner ikke til noen med intervju som

datamateriale. Kvalitative intervjuer er delvis valgt her fordi jeg ønsker å utfylle tidligere forskning, men primært for at informantene skal komme til uttrykk selv.

Forskningsspørsmålet leder også mot intervjuer som metode, i det jeg ser etter hvilke verdier som kommer til uttrykk når kritikere omtaler sitt eget virke, og hvordan det oppleves og legitimeres. Et semistrukturert intervju vil si at det har en struktur, men som gjerne kan utarte seg ulikt fra intervju til intervju. Det vil si at vi snakket om de samme temaene i alle intervjuene, men i litt ulik rekkefølge og på litt ulike måter (Thagaard 2009: 89).

3.2.2 Teoretiske betraktninger av metodiske styrker og svakheter

Begrepsparet kvalitativ/kvantitativ viser først og fremst til en egenskap ved datamaterialet som innsamles og analyseres, i følge Grønmo (1998: 73). Et intervju kan frembringe både kvalitative og kvantitative data, siden intervjudataene kan presenteres på ulike måter. I oversikten over mitt utvalg presenterer jeg mitt utvalg kvantitativt, altså ved hjelp av rene tall, men dette er ikke grunnlaget for analysen. Ved bruk av mengdeterminer som de fleste, flere, mange, alle e.l. har man en kvantitativ ambisjon med utsagnet sitt, og dette vil forekomme i analysekapittelet til tross for at det i all hovedsak baserer seg på kvalitative data i form av intervjutranskripsjoner. I tråd med Grønmos (1998: 81) kategorisering har dette studiet en analytisk beskrivelse som problemstilling, i motsetning til en statistisk generalisering; den har et fleksibelt forskningsdesign; den preges av nærhet og sensitivitet til kilden(e); og tolkningen/analysen streber etter *relevans*, i motsetning til presisjon. Den nevnte nærheten til kilden består i at datainnsamlingen er gjort av meg selv, i direkte ansikt-til-ansikt kontakt med dem som står for datamaterialet.

Den epistemologiske forståelsen av kunnskap som jeg tar utgangspunkt i, og som ser på kunnskap som noe som produseres i menneskelig interaksjon, er et godt utgangspunkt for å benytte kvalitative intervjuer. Dette til fordel for et positivistisk blikk på kunnskap, hvor data om objektive forhold innsamles og analyseres slik at man kommer frem til antatt objektiv kunnskap. I tråd med Skjervheim anser jeg samfunnsforskeren som både deltaker og tilskuer, og at han/hun dermed vil påvirke hva som kommer frem både i intervjuene og av analysene (Otnes 2013). Boltanski og Thévenots (2006) teoretiske rammeverk om legitimering passer således godt da ingen av verdiordenene de identifiserer er av objektiv karakter, men derimot er et uttrykk for hvordan aktører rettferdiggjør sine handlinger i praksis. De omtaler det

eksplisitt som et teoretisk *rammeverk* nettopp for å understreke at det ikke er en helhetlig, ferdig formulert teori om samfunnet. Likevel ligger det noen teoretiske antakelser til grunn, for eksempel at man må se på aktørenes egne artikuleringer av kritikk for å kunne beskrive samfunnet. Det er imidlertid ikke noe mål for meg at datamaterialet mitt skal passe inn i en bestemt verdiorden hos Boltanski og Thevenot (2006), eller å teste deres teoretiske rammeverk deduktivt.

Jeg forsøker å unngå *a priori* antakelser om kulturelle vurderinger og symbolske grensedragninger, og er åpen for at folk tenker forskjellig om dette. Daloz (2013: 11) har skrevet om sosial distingvering fra et komparativt perspektiv. Han uttrykker en bekymring for at teori benyttes for dogmatisk, og for at bidragene innenfor fagfeltet ikke baserer seg på hverandre og dermed ikke bidrar til akkumuleringen av kunnskap slik akademisk arbeid burde. Denne bekymringen deler jeg, og en metodologisk følge er at jeg velger et *eklektisk* utgangspunkt. Dette er det samme utgangspunktet som Larsen (2013a) kaller pragmatisk.

Tidligere forskning på litteraturkritikere har i stor grad vært fra humanistiske perspektiv, gjerne ved bruk av tekstanalyse som metode og tekst som datamateriale. Flere humanister retter en skepsis mot sosiologisering og man kan finne en motvilje overfor f. eks. bourdieuske perspektiver (Jakobsen 2004, Roth 2013). Dette på grunn av at man mister verkene og innholdet, *det kvalitative*, ut av syne. Bourdieu var riktignok opptatt av det kvalitative ved å kombinere en intern og en ekstern lesning, slik som han viser i *Konstens reglar* (2000), men blir kritisert for å legge for stor vekt på den eksterne lesningen og redusere innholdet til en maktkamp (Eastwood 2007). Flere av mine informanter uttrykker også et slikt standpunkt, hvor de hevder at sosiologien har en tendens til å redusere humanioras studieobjekter til resultater av eller deler i, en maktkamp. En utfordring for meg har dermed vært hvordan sosiologien kan nærme seg meningsaspektet og det kvalitative ved humaniora, og det blir ved å intervju dem om det. Det finnes ulike måter å argumentere for kunstens verdi på, f. eks. posisjoner som ser på kunst som drivkraft for næringsutvikling (bl.a. Richard Florida), kunst som kollektiv kritisk bevissthet, kunst som opplysning og kunst for kunstens skyld, eller *l'art pour l'art* (Larsen 2006). Å historisere fag som bruker det Bourdieu (1999: 99-100) kaller *nomos*, en argumentasjon som vektlegger egenverdi og som ikke har noen antitese, har ofte vært sosiologiens mål, men i denne oppgaven kommer det heller frem hvordan informantene ser på denne innfallsvinkelen, og Bourdieu blir nevnt ved flere anledninger i intervjuene.

3.2.3 Erfaringer av metodiske styrker og svakheter

I etterkant av datainnsamlingen har jeg også gjort meg noen refleksjoner om styrker og svakheter ved intervjuet som metode ut fra egne erfaringer. Hvert intervju startet med at jeg fortalte om prosjektet, hva jeg forsøkte å finne svar på, og så åpnet jeg opp for spørsmål. Noen lurte på hvor mange jeg skulle intervju, hvordan jeg hadde gjort utvalget og slikt, men ingen stilte noen grunnleggende spørsmål (det kan tenkes at de som ville gjort det ikke hadde takket ja til å delta). Litteraturkritiker-miljøet i Norge består av få kritikere, hvor de fleste kjenner hverandre og er til tider fylt av debatt¹⁵. Dette anså jeg som noe som kunne gjøre informasjonen i intervjuene sensitiv. I tillegg til den nevnte «folkelige symbolmakten» og «Skarpenesdebatten», som flere av informantene kjente godt til, kjente jeg på at noen kunne ha en viss skepsis overfor prosjektet mitt. «Er ambisjonen din å motbevise Skarpenes sine poeng?», spurte en av informantene. Slik startet kanskje noen av intervjuene ut fra en forsvarsposisjon, men jeg forsikret om at intervjuene skulle anonymiseres og at jeg hadde en åpen tilnærming hvor kritikk av kritikere ikke var min ambisjon, men snarere å høre dem beskrive yrket, feltet og deres posisjon i norsk kultur. Etter intervjuene var det likevel flere av informantene som var overrasket over at intervjuene skulle anonymiseres; de kunne fint stå for det de hadde sagt, og det gjorde de sagtens ukentlig i aviser og tidsskrift allerede¹⁶. Dette kanskje fordi de er det man kan kalle «ressurspersoner» (Skarpenes 1997). I tilfelle litteraturkritikerne følte deres ytringer ikke var politisk korrekte, altså at det for eksempel ville vært politisk ukorrekt å være opptatt av den litterære kanon og den vestlige tradisjon, så ville det i så fall være noe de gir uttrykk for å ville forsvare aktivt i offentligheten. Jeg har vært interessert i det generelle ved selve kritikerutøvelsen, og ikke de enkelte ”stemmene” i offentligheten. Flere av informantene ønsket ikke å bli anonymisert, derfor har et kompromiss vært å halv-anonymisere informantene, ved å knytte svarene deres til hvor de publiserer sine tekster.

Inntrykket jeg sitter igjen med etter intervjuene er at de fleste snakket velvillig og fritt, og satt pris på å snakke om yrket sitt, men sjelden skaper debatt eller vekker aktiv respons. I tillegg uttrykker flere en trygg posisjon innenfor et klart definert felt, slik jeg tolker deres

¹⁵ Sist i en debatt over elitisme i kulturen, med Ane Farsethås og Jon Rognlien. *Morgenbladet* 30.05.2014, 06.06.2014 og 13.06.2014

¹⁶ Dette i kontrast til Eikhaugs (2008: 36) studie av topplederers legitimering av lederlønninger, hvor topplederene uttrykte et ønske om anonymisering ettersom de følte at deres meninger ikke var aksepterte, men også av frykt for reaksjoner fra politisk hold.

påstander om at de sjelden befinner seg i situasjoner hvor de må legitimere sin virksomhet. Jeg opplevde intervjuene som en god fremgangsmåte for å få dem til å uttrykke hvilke verdier de vektla i sitt virke. Flere av dem hadde for øvrig skrevet tekster om emnet som de henviste til underveis i intervjuene.

De fleste intervjuene ble foretatt på kaféer i byen (i Oslo, Bergen og Trondheim), mens noen ble foretatt privat hjemme hos kritikerne (i Oslo og Kristiansand), ett ble foretatt på informantens eget kontor (som han/hun ikke hadde i egenskap av å være kritiker) og ett per telefon. Dette ga litt ulike erfaringer. På kafé var ofte samtalene løse og ledige, men noe distraheret av øvrig klientell. Likevel ga støyen i omgivelsene en slags rom for nøling. Det føltes ikke like presserende å måtte ha et umiddelbart oppfølgingsspørsmål etter svarene på kafé som det gjorde privat eller på kontor. Likevel fungerte både intervjuene på kafé og i private omgivelser godt. Intervjuet som ble foretatt på kontoret fungerte dårligere, i og med at det ble en for tydelig intervju-situasjon med spørsmål og svar, i stedet for en mer samtalelignende og åpen og avslappet situasjon, og posisjonene som intervjuer og informant ble veldig tydelige. Telefonintervjuet var det korteste, og det kan hende var på grunn av at man mister en del av kroppsspråket og annen kommunikasjon utover det muntlige. Lydopptaker i form av en smart-telefon ble benyttet, og godkjent av alle informantene.

3.3 Gjennomføringen

3.3.1 Utvalg av informanter

Utvalget mitt består, som tidligere nevnt, av 11 litteraturkritikere, alle medlemmer av Kritikerlaget. Jeg har gjort et utvalg av de 377 medlemmene Kritikerlaget består av og gjennomført kvalitative intervjuer. I dem spurte jeg om hvordan de forholder seg til sitt arbeid, sine kolleger og norsk kultur.

Etter at syv kritikere hadde svart via Kritikerlaget var det mitt opprinnelige utvalg, men i løpet av intervjuene ble jeg ofte tipset om ulike kritikere som jeg burde ta kontakt med, basert på en vurdering av at de representerte en posisjon det var viktig å snakke med. Jeg kontaktet en av disse, og tok også kontakt med tre lokal-/regional-avis kritikere (en direkte og to via kulturredaksjonen i den aktuelle avis). I følge Andreassen (2006: 408) holder 55 % av

Kritikerlagets medlemmer til i Oslo, og for å dekke en bredde i både geografisk bosetting og publiseringssted kontaktet jeg lokal-/regional-avis kritikerne. For å få tilgang til feltet og svar fra respondentene gikk jeg via Kritikerlagets generalsekretær med en felles "utlysning" om deltakelse per epost og med et vedlegg fra veileder, for å sikre at det ble tatt seriøst.

Kritikerlaget har offentlige medlemslister på hjemmesiden sin, og tilgangen er dermed kanskje ikke så vanskelig i utgangspunktet. Etter min utlysning om deltakelse i masteroppgaven mottok jeg åtte svar fra kritikere som ville delta, og utvalget er slik sett preget av selvseleksjon. Etter det forespurte jeg tre kritikere, etter snøball-metoden, altså etter anbefalinger fra de kritikerne jeg allerede hadde intervjuet. Til tross for så stor grad av selvseleksjon er informantene fordelt på en rekke publiseringssteder; Morgenbladet, Dagbladet (to kritikere), NRK, Dag og tid, Fædrelandsvennen, Varden, Adresseavisa, Bergens Tidende, Vårt land og Klassekampen. Jeg betrakter ikke selvseleksjonen som noe problem i min oppgave, siden jeg er opptatt av å undersøke hvordan noe fungerer og fremtrer.

Etter at jeg hadde gjort de åtte første intervjuene ble jeg nysgjerrig på om jeg kunne finne mer eller andre svar, og var spørrende overfor hvor mange intervjuer jeg trengte. Vanlig mengde for kvalitative forskningsopplegg er 15 intervjuer +/- 10 (Kvale og Brinkmann 2009: 113), og i metodelitteraturen beskrives det ofte at man når et metningspunkt hvor flere intervjuer ikke tilfører noe nytt. Deretter benyttet jeg snøball-metoden, hvor jeg tok imot tips fra kritikerne jeg allerede hadde intervjuet om hvem jeg burde ta kontakt med for å få utfyllende intervjuer. Tre intervjuer ble foretatt etter dette. Med det i bakhodet, og et inntrykk av at de påfølgende intervjuene ikke medførte vesentlige nye perspektiv valgte jeg å avslutte datainnsamlingen, og starte på bearbeidingen.

Basert dels på selvseleksjon og dels på snøball-metoden har oppgaven følgende utvalg av kritikere fordelt på kjønn og publiseringssted:

Avis	Klassekam p-en	Morge nbladet	Dag og tid	Dagbla -det	Fædr- eland- sven- nen	Adress- eavisa	Berge- ns tidende	NRK	Frilans (Profil + div.)	Vard- en	Totalt
Mann		1		1	1	1	1			1	6
Kvinne	1		1	1				1	1		5

Tabell 1: Oppgavens utvalg fordelt på publiseringssted og kjønn

3.3.2 Datamaterialet

Jeg har gjennomført intervjuer med elleve kritikere om deres praksis etter en semistrukturert intervju-guide, og dataene består av transkriberte tekster fra de elleve intervjuene. Jeg har transkribert alle intervjuene selv, noe jeg fant svært nyttig med tanke på å lære om hva som fungerer mer og mindre godt i intervjuer. Intervjuene varte fra 1 til 3 timer. Intervjuene foregikk på vidt forskjellige steder, fra respondentenes hjem, til kontor, til offentlig møteplass og via telefon, og som nevnt foran, hadde valg av sted for intervjuene en viss betydning for hvordan de forløp, uten at jeg opplever at det har gått ut over kvaliteten på det samlede datamaterialet jeg legger til grunn for min analyse. Jeg har altså benyttet kvalitativ metode i form av intervjuer, fordi jeg har vurdert det best egnet til å besvare problemstillingen, i den forstand at jeg søker omfattende beskrivelser, snarere enn generaliserbare utsagn.

I tillegg til intervjuene har jeg i løpet av perioden (og i stor grad forut også) lest litteraturkritikk i avisene Klassekampen og Morgenbladet, fordi det er de jeg har abonnement på, samt hørt litteraturkritikk på NRK radio. Jeg har også vært på en del litteraturarrangement i løpet av høsten 2013, både generelle og spesifikke om kritikk (jf. listen nedenfor), hvor jeg tok notater og fulgte nøye med, noe som kan regnes som en slags deltakende observasjon.

Liste over arrangementer:

1. Litteratur på Blå sin kveld om litteraturkritikk med Kaja Schjerven Mollerin og Bernhard Ellefsen. 22.10.2013 på Blå i Oslo.
2. «Avis, blogg eller bokessay?» som var en del av Litteraturhusets symposium 2013. 01.11.2013 på Litteraturhuset i Oslo.
3. Georg Johannesen-seminaret 2013. 26.10.2013 på Litteraturhuset i Bergen
4. Kritikeralongen om *De usynlige* av Roy Jacobsen med Bernhard Ellefsen og Tom Egil Hverven. I regi av Kritikerlaget, 24.09.2014 på Forfatternes hus.

Dette er de jeg har hatt særlig stort utbytte av, fordi debattene der var interessante og fikk godt fram ulike forståelser av hva kritikk er og skal være.

3.3.3 Intervjuguide og gjennomføring av intervjuene

Intervjuguiden ble skrevet i løpet av august 2013 som en rekke spørsmål på et ark etter temaene; «kritiker-virksomheten», «kultur» og «samfunn». I starten av intervjuene ga jeg også beskjed om at intervjuet tematisk hadde en slags todeling, hvor vi først snakket om

kritikk som utøvelse og emnet for kritikk (i dette tilfellet som oftest skjønnlitterære bøker), for deretter å ta for seg temaet «samfunn», hvor vi diskuterte hva som gir status i Norge, hvorvidt det kan kalles et klassesamfunn o.l. Den startet altså som et biografisk intervju, og ledet så over i et mer tematisk med fokus på kritikeryrket. Spørsmålene kan sies å være eksplorerende snarere enn hypotese-testende, og de medførte veldig mange ulike svar, noe som selvsagt kan være utfordrende i analyse og tolking.

Intervjuene fulgte altså en felles struktur, men ga likefullt ulike utfall. Noe som kunne fortone seg ulikt var bruken av eksempler; i noen tilfeller kom jeg på noen treffende eksempler på det vi snakket om, i noen tilfeller gjorde respondenten det, og i noen intervjuer benyttet vi få eksempler. Et eksempel som kom opp flere ganger var mottakelsen av Erlend Loes roman *Vareopptelling* (2013), som delvis handler om litteraturkritikk. Uti fra den diskuterte vi hvorvidt unge anmeldere er strengere enn eldre, og om den kunne sies å være av god kvalitet. Det samme gjaldt for eksempel *En ung manns bekjennelser om kjærlighet* (2013) av Frode Saugestad.

I løpet av intervjuperioden som foregikk i september og oktober 2013, gjorde jeg elleve intervjuer, og endret på intervju-guiden underveis. For det meste besto endringene i å ta vekk spørsmål som ikke fungerte, og å legge til oppfølgingsspørsmål, som kunne bidra til mer presise svar rundt det jeg lurte på. For eksempel ble det nevnte spørsmålet «hvordan ser du etter kvalitet?» til «når pleier du å understreke, markere eller sette eseløre?», og videre til «hvorfor akkurat der, og finnes det fellestrekk for hva du markerer?».

«If you got to ask, you'll never know»; dette svarte Louis Armstrong i følge Skarpenes (2007b) når noen spurte han om hva som var definisjonen på jazz, og Skarpenes skriver at han var redd for lignende svar når han skulle intervjuer folk i studiet av læreplankonstruksjonen i Reform 94. Lignende holdning var jeg også bekymret for å treffe på i møte med et fagfelt fremmed for meg. Jeg antok at mine spørsmål kunne oppfattes som delvis banale av noen som driver litteraturkritikk, og følte følgelig at jeg ikke kunne spørre rett ut; «Hva er kvalitet?». På den annen side opplevde jeg ofte at spørsmålene jeg stilte var «gjennomsiktige», det vil si at informantene skjønnte hva jeg "egentlig" spurte etter. For eksempel når jeg spurte om når i lesingen av en bok de markerte eselører, skreiv i marginen e.l. Etter det spørsmålet svarte de ofte med et raskt contra-spørsmål: du lurte på hvordan jeg ser etter kvalitet? Andre eksempler på contra-spørsmål var: du lurte på hvordan jeg kan vite at en bok er god? eller, mener du at kritikere er mislykkede forfattere?

Som nevnt i innledningen anser jeg litteraturkritikerne å være en del av en elite-gruppe profesjonsmessig fordi de «innehar strategisk viktige posisjoner og forvalter store mengder ressurser» (Engelstad 2010b: 173). De innehar viktige posisjoner innenfor det vi kan kalle kulturfeltet og forvalter ressurser i form av at de påvirker hva som anses for god litteratur. Makt er i dette tilfellet en ressurs litteraturkritikerne forvalter, og som jeg kommer nærmere inn på senere i oppgaven. Når det kommer til intervju av eliter er dette noe det er skrevet lite metodelitteratur om, antakeligvis på grunn av sosiologers vane til å intervju «nedover» (Engelstad 2010b, Aakvaag 2013). Det som finnes understreker noen få poeng: (1) det er viktig å etablere utgangssituasjonen, (2) det gjelder å være mest mulig åpen, (3) det er i større grad viktigere å ha tilstrekkelig bakgrunnsinformasjon og å ha forberedt seg godt (Engelstad 2010b, Kvale og Brinkmann 2009). I mine intervju var utgangssituasjonen ganske åpen, men likefullt eksplisitt forklart og dermed fungerte det bra. Jeg stilte åpne spørsmål, og hadde oftest god kjennskap til kritikerne før intervjuene, først og fremst ved at jeg hadde lest et utvalg av kritikkene deres på forhånd (både tilfeldig og som forberedelse), men også at jeg kjente til dem gjennom at de også har andre yrker (som f.eks. redaktør, journalist o.l.).

Kvale og Brinkmann (2009: 147) advarer om at eliter ofte kan ha forberedte «track talks» som fremmer deres synspunkt, og dette kunne jeg oppleve i noen intervju, hvor de for eksempel henviste til tidligere tekster eller utsagn. Som det fremkommer av analysen kommer dette imidlertid ikke i veien for hva jeg ønsker å finne svar på (snarere tvert imot). Zuckermann (1972) oppsummerer erfaringer fra sine intervju med Nobel-prisvinnere i to hovedpunkt: (1) de var først og fremst interessert i å snakke om det de skrev om og (2) at frekvensen på evaluerende ytringer ga uttrykk av at de anså seg selv som dommerne og ikke var spesielt opptatt av bekreftelse fra intervjueren. Til det første poenget skriver Zuckermann at vanlige respondenter har lettere for å diskutere emner de har lite informasjon om. Disse erfaringene gjorde jeg meg også, men på litt annerledes måter. Ved overgangen til spørsmål under kategorien «samfunn» spesifiserte ofte respondentene at dette kunne de mindre om, og at dette kunne kanskje *sosiologene* mer om. Dette gjør at de nok henvendte seg til meg på en annen måte en Nobel-prisvinnerne, som Zuckermann riktignok kaller en ultra-elite, og ved anledninger kunne de spørre meg: «hva tenker du?», eller «fikk du svar på det du lurte på?». Zuckermann sier at respondentene ikke utviklet et «acquiescence set» (måter å få bekreftelse/samtykke på), slik som vanlige respondenter, men mine gjorde til en viss grad det (uten at jeg har noen sammenligning mellom mine respondenter og andre). Jeg opplevde med andre ord ikke at informantene var overstyrende i intervjuene.

Det var ikke et mål for meg i utgangspunktet å komme frem til et gitt sett ulike typer, men jeg hadde en antakelse om en forskjell mellom kritikerne som var basert i Oslo og resten. Jeg har derimot funnet liten støtte for dette i analysearbeidet, som kan leses senere i oppgaven.

3.3.4 Om arbeidet med datamaterialet

Det har vært et mål å gjøre analysen abduktiv og i størst mulig grad pluralistisk. Etter at intervjuene ble transkribert gikk jeg først gjennom dem med penn og papir, og understreket og trakk ut sitater jeg fant interessante og skrev rundt dem. Deretter grupperte og kodet jeg dem i analyseprogrammet HYPERresearch inspirert av Tjora (2012) sin analysemodell «stegvis deduktiv induktiv» metode (SDI). Denne metoden består i syv «steg», som starter med empirisk generering av data, for så å ha tre steg med databehandling: (2) behandling av rådata, (3) empirinær koding og (4) kategorisering. De siste tre stegene er: (5) utvikling av konsepter, (6) «diskusjon av konsepter, bruk av teori» og (7) teori. Dette gjorde jeg for å gjøre en annen type gjennomgang og for å se om det var andre sider ved materialet som fanget oppmerksomheten enn dem jeg hadde tanker om på forhånd. Grupperingen min var i større grad kvantitativ, og mindre empirinær enn hva Tjora anbefaler, i det jeg f.eks. grupperte alle utsagnene hvor ordet «folk» ble brukt sammen og dette hjalp på å se materialet på en ny måte. Ved hjelp av disse til gjennomgangene har jeg fått en generell oversikt over hvordan kritikerne beskriver sitt eget arbeid og fremtredende argumenter for hvorfor de beskriver det som de gjør. Etter at jeg hadde gjort analyse-arbeidet sendte jeg over sitatene fra intervjuene som jeg brukte til informantene, slik at de fikk anledning til å rette på eventuelle feil og klargjøre poenger. Dette var det flere som gjorde, og jeg tok endringene til etterretning, siden ingen endret særlig på meningsinnholdet i sitatene.

I analysen av hvordan de legitimerer yrket sitt har jeg vært inspirert av Boltanski og Thevenots ulike evalueringsrepertoar, og jeg plasserer kritikernes argumenter innenfor dem til slutt.

4 Drøfting, dveling og dom. Om kritikervirksomheten

4.1 Innledning

(...) Litteraturen er plassert i sentrum av det sosiale rom for fri diskusjon. Substansen i seriøs litteratur er de moralske problemer og normative antinomier som finnes i ethvert samfunn, som den utforsker og legger frem for diskusjon (Engelstad 2010a: 322).

Både kritikeren og forfatteren tilskrives gjerne en posisjon som er fri, noe som også gjelder litteraturen og dens rolle i offentligheten. Ved å lese litteratur møtes vi til en åpen dialog om noe foreliggende vi kan snakke ut ifra, og det er i prinsippet tilgjengelig for alle. I Norge er bibliotekene en tydelig instans for dette normative og demokratiske synet om at litteraturen skal være tilgjengelig, og for alle. Det kan også ses som et meritokratisk prinsipp, det vil si et system hvor det er evner og ferdigheter som er avgjørende for hvilken autoritet man har, i kontrast til nedarvet autoritet (Berg 2014). Det gjør det mulig for alle, eller i alle fall flere, å tilegne seg kunnskap, og gjennom det kanskje også autoritet på et område. Den kulturelle skolesekken¹⁷ er et annet eksempel på et offentlig initiativ for en slags kulturdemokratiseringspolitikk (Mangset 2012).

Likevel er det knyttet store forskjeller til hva som leses, hvordan det leses og, til slutt, hvordan det vurderes (Mangset 2012). Litteraturviteren Erik Bjerck Hagen (2012: 195) stiller spørsmål ved om det i det hele tatt er mulig ikke å opparbeide seg preferanser for hva som er godt og hva som er dårlig om man interesserer seg for litteratur. Samtidig kan man også se på lesere av litteratur som konsumenter, som i større grad enn å utvikle preferanser er opptatt av

¹⁷ Den kulturelle skolesekken er en ordning for formidling av profesjonelle kunst- og kulturuttrykk i barne-, ungdoms- og videregående skole i Norge. Siden 2001 har den vært en del av regjeringens kulturpolitiske satsning, og er et samarbeidsprosjekt mellom Kunnskapsdepartementet og Kulturdepartementet (Kulturrådet 2013). URL: <http://kulturradet.no/dks/om-dks> (Lastet opp 21.06.2014)

å nyte den

[s]anselige glede ved at spise velsmagende mad, indsnuse behagelige dufte, indtage lækende drikke og slappe af bag rattet i en bil eller glæden ved at være omgivet af stilfulde og funkende objekter, der samtidig er en fryd for øyet. (Bauman 2003: 107 gjengitt i Aakvaag 2005).

Poenget er ikke å gå inn i en diskusjon av Baumans teorier om konsumsamfunnet, men å låne en god formulering av en mindre forpliktende innstilling til, i dette tilfellet, lesing. Habermas (2002) kan nevnes som eksempel på en tenker som har satt nettopp litteraturkritikeren og litteraturkritikken i en viktig historisk posisjon. I tillegg er kritikeren i stadig omskiftelige omgivelser, og har ingen klar yrkesbeskrivelse eller mal for hvordan arbeidet skal utføres. Forfatter og tidligere leder av Kritikerlaget, Leif Høghaug (2009: 97), beskriver yrket som å være «på reise i den skjønnlitterære *skriftens* farvann». På grunn av denne posisjonen har jeg interessert meg for både hvordan de beskriver sitt eget arbeid og hvordan de ser på litteraturkritikken i det norske samfunn. Ved å se på dette vil jeg undersøke hvordan likhet og distinksjoner håndteres i Norge, altså hvordan «moralske problemer og normative antinomier» (Engelstad 2010a) tegner seg i norsk kultur. Dette kapittelet tar for seg kritikernes beskrivelser av eget arbeid, og inneholder en inndeling i tre kritikertyper. Det neste kapittelet vil ta for seg litteraturkritikken og litteraturkritikeren i samfunnet, og ser på litteraturkritikkens forhold til distinksjon og likhetsidealer.

Gjennom å se på deskriptiv statistikk om kritikeryrket (Andreassen 2006, Wright Lund 2005) og deres egen beskrivelse av arbeidet har man gode forutsetninger for å forstå argumentasjonen til informantene. Den omtalte «Myten om kultureliten» (Haarr 2009, Haarr og Krogstad 2011), altså den økte mediale bruken av begrepet kulturelite i en negativ sammenheng, kan tenkes å ha igangsatt en legitimeringsprosess blant dem som blir assosiert med det. Dette kapittelet er en kontekstuell innramming, og en analyse, som tar for seg yrkesbeskrivelsen. Dette for å danne et godt utgangspunkt til å besvare problemstillingen om hvordan norske litteraturkritikere legitimerer kulturelle vurderinger.

For å lede leseren gjennom yrkesbeskrivelsene, men også på grunn av at analysen har resultert i det, har jeg funnet det meningsfullt å dele inn i tre ulike idealtyper, i weberiansk forstand, av litteraturkritikere. Først redegjør jeg kort for kritikkhistorien i Norge, og bakgrunnen for analysen, og dernest følger en redegjørelse av de empirisk funderte typene; (1) Folkeopplyseren, (2) Domfelleren og (3) Fortolkeren.

4.2 Historisk riss

Kritikkhistorien kan sies å starte under Danmark-Norge med norske kritikere i dansk offentlighet. Ikke før 1. januar 1819 hadde Norge en egen dagsavis, *Morgenbladet*, men den viet til gjengjeld stor plass til litteratur og kritikk. Blant annet hadde de et «estetisk søndagsnummer» (Beyer og Moi 1990). Andreassen (2006: 404) fastsetter den norske litteraturkritikkens «fødsel» til 1840-tallet, basert på to hendelser: etableringen av *Norsk Tidsskrift for Videnskap og Litteratur* i 1847 og den første litterære essaysamling *Forsøg i Critik og Æsthetik* fra 1848 av Bernhard Roggen. Sigurd Skirbekk (1972) anslår 1850-tallet til å være startpunktet for skjønnlitteraturens sentrale posisjon i norsk kulturhistorie, og hevder at den har vært viktigere for funderingen av en felles nasjonal identitet enn teologien, naturvitenskapen, samfunnsvitenskapen og filosofien. Norge har, siden historikeren Ernst Sars (1913) først brukte begrepet, av flere blitt omtalt som et «poetokrati», det vil si et styre hvor poetene har særlig innflytelse. Sars (1913) skriver med særlig tanke på Bjørnstjerne Bjørnsons påvirkning i norsk politikk, men også Henrik Wergelands. Gunnar Skirbekk (1984) ble siden kjent for å erklære «poetokratiets død», som han mente fant sted på 60-tallet etter at kulturradikalerne som Sigurd Hoel, Helge Krog og Arnulf Øverland døde. Årsaken til poetokratiets død ble forklart med at fagområdene oppnådde autonomi på sine felt, slik at litteraturen for eksempel ikke lenger hadde like stor påvirkning på politikk. Nye yrker som statsvitere og sosiologer tok dermed denne posisjonen.

Skirbekk (1972) gjør et kort riss av norsk litteraturhistorie fra en idealistisk virksomhet, til en naturalistisk virksomhet og videre til en nyromantisk. Den idealistiske holder på en forståelse av at idealer og realiteter kan møte hverandre, og at det er dette litteraturen burde representere, mens den naturalistiske, med Christian Krogh og Hans Jæger som representanter, fremmet en litteratur som skulle gjengi virkeligheten, med alle dens detaljer. Reaksjonen mot naturalismen gikk ut på at denne fremstillingsmåten ble umulig, fordi man alltid ville ha noen detaljer det ikke var plass til i verkene, og «løsningen» ble nyromantikken; fokuset på situasjoner og individuelle forståelser, representert ved for eksempel Knut Hamsun og vektleggingen av «det ubevisste sjeleliv». Her identifiserer Skirbekk (1972) en nyromantisk kritikerinnstilling som opptatt av å beskrive det umiddelbare øyeblikket og stemningen en bok gir. Videre beskrives den historisk-biografiske

kritikerinnstillingen som ser verket i sammenheng med forfatteren og samtiden. Jeg leser Skirbekk som en kritikk av denne kritikerinnstillingen, da han mener at det gir en individualiserende litteraturforståelse med vektlegging av privat livshistorie til fordel for samfunnets historie. Han skriver (1972: 35): «Spørsmålet som stilles er heller om dette gir et særlig vesentlig analyseperspektiv for å forstå hva Ibsen skrev, hvorfor han skrev dette, og hvordan det eventuelt har virket tilbake på det samfunn og kultur han var gått ut fra.». Denne kritikken kan også minne om hvordan Bourdieu kritiserte en ekstern lesning av et verk (1996), fordi den blir for reduksjonistisk og ikke treffer det interessante ved verket. Poenget til Bourdieu var derfor å gjøre både en intern lesning og en ekstern, for å overkomme skillet mellom dem.

Litteraturprofessor Bjerck Hagen (2012) har trukket *Hovedlinjer i norsk litteraturforskning og –kritikk 1920-2011*, og deler etterkrigstiden inn i tre hoveddeler; (1) femtitallesmodernismen, (2) *Profil*-kretsens litteraturkritikk og (3) «avantgardisme, dokumentarisme, populærkultur». Tendensen han skriver frem er mot en avantgardistisk kritikk, som «søker å nedbygge skillene ikke bare mellom «høyt» og «lavt», men også mellom «godt» og «dårlig»» (2012: 174). Furuseth (2005) skriver også om hvordan denne kritikken tok form på 70-tallet, og mener man sluttet å godta den borgerlige dannelsesstradisjonen og nykritikkens normer for god litteratur. Litteratursosiologien ble utviklet på denne tiden, samtidig som marxistisk inspirert institusjonsteori, og var med på å innlemme populærkulturen som seriøst emne for litteraturvitenskapen og –kritikken (Furuseth 2005). I Norge står Kjartan Fløgstads essaysamling *Loven vest for Pecos* som en sentral referanse i revurderingen av populærkultur. Implisitt i denne tankegangen ligger det at en del kulturuttrykk ikke fikk den rettmessige anerkjennelsen de fortjente, slik som enkelte filmer og bøker. Protesten mot et slikt skille mellom hva som regnes som «høy»- og «lav»-kultur har vedvart til i dag, selv om den ikke har samme intensitet. I likhet med kritikernes utfordring med å begrepsfeste samtidslitteraturen er det vanskelig å begrepsfeste litteraturkritikken i dag. I stedet for å gjøre det vil jeg trekke frem hvordan de snakker om den.

4.3 Ideologiens forvitring som skillelinje

Sigurd Skirbekk (1972) gjennomførte for over førti år siden et kvalitativt sosiologisk studie av litteraturkritikere, som han fikk interesse for i kraft av at de var kulturformidlere. Poenget med studien var å se dem i sammenheng med andre kulturformidlere, slik som hans andre

utvalg som bestod av grunnskole-lærere, og se hvorvidt deres syn på drivkrefter for samfunnsutviklingen sammenfalt eller kontrasterte hverandre. Betegnende ble boken hetende *Kulturforståelse og samfunnsutvikling*. I studien gjør Skirbekk en «meningsfull tredeling», basert på svarene i undersøkelsen og «annen kjennskap», av ulike typer kritikere (1972, s. 49) som er basert på deres ideologiske stilling. De tre typene var: (1) de moderate, (2) de radikale ikke-marxistene og (3) marxistene. Det kan hende at den ideologiske siden ved kulturforståelsen deres kom frem på grunn av spørsmålene om samfunnsutviklingen generelt. Jeg har ikke spurt mine informanter om deres syn på hvilke krefter som driver samfunnsutviklingen, og finner dermed ingen svar som kan tolkes som f.eks. en støtte til historisk materialisme. Den ideologiske inndelingen viser også til ulike syn på litteraturens funksjon i samfunnet, og det kommer jeg også inn på i mine intervjuer. De moderate, i Skirbekks studie, hevder at litteraturens funksjon er som etisk forsvar for enkeltindividet og dannelsesrollen. De radikale ikke-marxistene hevder at litteraturens funksjon er å utøve innflytelse i samfunnet, mens de marxistiske kritikerne mener at litteraturen fungerer som refleksjon av maktforholdene i samfunnet, og at de fleste utgitte bøkene speiler hva «borgerskapet» anser som finkultur. De marxistiske kritikerne var med andre ord opptatt av å fremme bøker som gjenspeilet andre samfunnsklasser, slik som arbeiderklassen eller underklassen.

I hovedtrekk finner Skirbekk en individualisert kulturforståelse hos både lærerne og litteraturkritikerne. Det vil si at svært få av dem mener at kulturen har noen særlig innvirkning på samfunnsutviklingen i stort, men snarere har mye å si for den enkelte leser. Deres fokus ligger heller på møtet mellom bok og leser, eller musikkstykke og lytter, enn verkenes samfunnsmessige betydning. Skirbekk gjør også en for noen kanskje uventet kritikk av den historisk-biografisk metoden i tradisjonen etter Francis Bull. Han mener den reduserer enkeltverk til forklaringer i privatlivet til forfatteren, og dermed igjen anlegger et svært individualistisk perspektiv på litteraturen. Med et individualistisk perspektiv på litteraturen mener Skirbekk at de først og fremst er opptatt av forholdet mellom leser og verk, og at de ikke ser på litteraturens (eller bøkens, for å være mer konkret) potensiale til å endre samfunnet og våre forståelsesformer, som særlig potent.

I motsetning til Skirbekk finner jeg ingen ideologiske fellesnevner blant kritikerne jeg har snakket med. Det har riktignok ikke vært en del av mine eksplisitte spørsmål, men i samtaler om utviklingen i offentligheten med særlig fokus på litteraturkritikkens posisjon

mener jeg å identifisere en vending bort fra politiske konfliktlinjer og mot et faglig basert hierarki. Jeg mener å se at det finnes ulike skillelinjer mellom kritikerne, men at å inndele etter ideologiske skillelinjer i dag ville gitt et feil bilde. Det er ikke der kritikerne selv trekker de symbolske grensene seg imellom. De trekker derimot linjer mellom dem som anses som dyktige og kunnskapsrike, og dem som er mindre dyktige. Dette kan også beskrives et skille som mellom profesjonelle kritikere og andre kritikere, slik som en av informantene fra Dagbladet gjør: «(...) Hvor mange kritikere er det i realiteten som er heltids profesjonelle kritikere i Norge? Det er ikke mer enn seks-syv stykker kanskje. Neppe noe mer». Dette skillet tar også opp hvor stor grad av arbeidstiden man bruker på å være kritiker, og at de som jobber heltid har en annen tilnærming enn de som gjør det deltid. Videre gjøres inndelingen etter kjennskap til klassikere, slik som samme informant gjør når han sier:

Norge har en veldig god kritikerstand, veldig mange flinke utøvere (...) mange kritikere tror på en kanon, de er gjerne inne i amerikansk litteratur og norsk, og så opplever man seg som et midtpunkt i det. Trolig kan de litt om Proust, men om de egentlig har noen oversikt over fransk litteratur, blir helt tilfeldig. Noen har det, men det er veldig sjelden.

Informanten fra B.T. sier også noe som trekker en skillelinje basert på kunnskap:

(...) Det er ikke sikkert kritikerne (på 1800-tallet) hadde lest mer (av klassikerne) enn kritikerne gjør i dag, men i dag, som Solstad har vært inne på mange ganger, så er man veldig samtidsorientert, så jeg tror nok at det er mange kritikere som i for liten grad anlegger tradisjonens målestokk når de vurderer samtidslitteraturen.

Skillelinjen trekkes her mellom dem som anvender klassiske referanser, og dem som i større grad vurderer samtidslitteraturen opp mot seg selv. En tredje informant som gjør et skille jeg tolker som knyttet til kunnskap, er kritikeren fra Varden, som sier:

Jeg regner meg selv som en folkelig type, hvor jeg har som målsetting å få folk til å være opptatt av litteratur, (...). Jeg leser jo Morgenbladet, Klassekampen og Dag og tid, men jeg synes det blir litt universitetstilpasset. Jeg deler hvertfall (kritikken inn) i den folkelige og den akademiske.

En potensiell årsak, som Varden-informanten også antyder, til at skillelinjene trekkes i et faglig basert hierarki, kan være litteraturvitenskapens konsolidering som fag ved norske universiteter, og det økte fokuset på teori innenfor omtrent alle områder for litteratur (Hamm 2005). Kanskje kan man si at kunsten har blitt enda et hakk mer autonom i Norge etter at det teoretiske grunnlaget er kommet til, fordi det kan brukes til å begrunne og rettferdiggjøre den (Bjerck Hagen 2012).

Man kunne også tenke seg at skillelinjene gikk mellom ulike publiseringssteder, siden det er en inndeling mange benytter for å snakke om innholdet. Det finnes helt åpenlyst forskjeller mellom publiseringsstedene i journalistikken generelt, etter hva de fokuserer på og hvilket perspektiv de har. For eksempel har Dagbladet og VG bredere dekning enn andre av «kjendis»- og helse-/livsstilstoff, mens Klassekampen har bredere dekning av blant annet utenriks- og fagforeningsstoff og av saker om venstreside-grupperinger. Kanskje kunne man sett for seg at Dagbladets og VGs kritikere kunne vært fundamentet for én type kritikk, mens Morgenbladet og Dag og tid danner utgangspunktet for en annen type kritikk. Da kunne man også påpekt at de er forskjellige på grunn av at de er henholdsvis dagsaviser og ukeaviser. Den forskjellen er likevel usikker som årsak til forskjell i anmeldelsene, blant annet fordi litteraturkritikk som oftest trykkes en gang i uken per avis uansett. Jeg vil hevde at publiseringssted til dels kan forklare forskjeller, men ut fra mitt materiale er det ikke noe klart skille mellom hvilke medier de ulike kritikerne skriver for. Innenfor en avis som symbolsk tilhører en av idealtypene, altså en avis man assosierer med den idealtypen, så vil man kunne finne minst to av kritikertypene. Dette gjør at typologien i enda større grad er meningsgivende. Det kunne også tenkes at man finner et skille mellom hovedstadsaviser og lokal-/regionalaviser, og det er det større grad til å hevde med bakgrunn i empirien til grunn for denne oppgaven. Jeg kommer nærmere inn på det senere. Til slutt kan det trekkes en skillelinje mellom publiseringssteder kategorisert som tradisjonelle medier (radio, tv og avis) og som internettbaserte medier («blogging»).

Selv om denne oppgaven kun tar for seg tradisjonelle medier kommenterer informantene utviklingen med bloggingen, og den potensielle utfordringen det kan være for litteraturkritikken. De fleste ser dette som uproblematisk, og regner seg ikke som utfordret av «bloggerne». Det som informantene fremhever som problematisk med «bloggerne» er fraværet av en redaktør som kvalitetssikrer kritikken. De fremhever også et problem ved at «bloggerne» i større grad står i fare for å bli «kjøpt av forlagene», det vil si at de blir ukritiske som følge av at de får gratis bøker eller andre goder fra forlagene i veksling mot (gode) omtaler på bloggene. Dette er en stor diskusjon i litteraturfeltet, men hovedinntrykket mitt er at de etablerte litteraturkritikerne ser på bloggingen som et potensial til noe som kan være bra, men som per nå er mer eller mindre uinteressant, generelt sett. Frilans-kritikeren i mitt materiale gir støtte til et slikt syn: «Egentlig så tenker jeg at jeg gjør det uansett hva de skriver på bokbloggene sine, men det er klart at det er en slags konkurranse og at det kan bli et problem». Poenget med å trekke frem dette er nettopp formuleringen av at det *kan bli* et

problem, men at det ikke er det per i dag. Fædrelandsvennen-kritikeren påpeker også problemet med mangelen på redaktør, men ender opp i en positiv vurdering likevel: «Ja, og det at det ikke er en redaktør eller kvalitetssikring. Men jeg ser ikke på det som en fare for den etablerte kritikken, jeg tror bare det er med på å lage et mangfold». Dag og tid-kritikeren vurderer det på lignende måte: «Jeg ser egentlig bare på det som positivt for bokbransjen generelt, og for forfatterne. For de er det bra å få lesere til å snakke og få opp salg, så det er bare bra. En mister litt autoritet i forhold til de gruppene som foretrekker å lese bokblogger selvfølgelig». Her kommer informanten med en kritisk bemerkning mot slutten, men vurderer likevel bloggingen som harmløst i det leserne man mister enkelt og greit er noen med andre interesser for litteratur, kanskje mer i retning av konsumenten nevnt innledningsvis.

At de ideologiske skillelinjene ikke lenger gir så god mening, uttrykker informantene blant annet ved å beskrive endringer i litteraturkritikken, slik som frilans-informanten:

I Klassekampen så hadde du (...) en slags tanke om at «du skriver for folket» fordi det var det man gjorde den gangen. (...) Man ville aldri snakket sånn i dag. De anmeldelsene jeg skrev da ville jeg nok aldri skrevet i dag.

Kommentarene fra denne informanten viser at dette ikke går konkret på hvordan anmeldelsene har endret seg, men snarere innstillingen hos kritikeren. En annen måte kritikere gir uttrykk for at ideologiske skillelinjer ikke er like relevant i dag som tidligere, er ved å understreke at man i dag kan si det samme i en skjønnlitterær anmeldelse i Aftenposten som i Klassekampen. Det betyr selvsagt ikke at det skrives akkurat samme type anmeldelser i alle avisene. Det vil være rimelig å tilskrive Klassekampen et særlig fokus på skjønnlitteratur med politiske ambisjoner, og litteratur som forsøker å se samfunnet fra et alternativt perspektiv. Kritikere sier at de selv føler en frihet til å skrive anmeldelsen slik de ønsker uavhengig av publiseringssted. De sier også at de antakeligvis skriver annerledes i forskjellige settinger, men det beskriver de mer som en tilpasning til leserne av den aktuelle avisen, heller enn krav fra en redaksjonell «linje». Det gjelder både når de beskriver seg selv, og når de omtaler andre kritikere. Ulikheten mellom publiseringsstedene er dermed et resultat av både utvalg av bøker og av kritikernes tilpasning til mediet.

En annen type ideologisk inndeling er blitt gjort av Knut Imerslund (1970) i antologien over norsk litteraturkritikk fra 1914 – 1945, hvor han skiller mellom de kulturradikale og de kulturkonservative kritikere. I den første grupperingen har han blant annet Sigurd Hoel og Helge Krog m.fl., mens den kulturkonservative har Eugenia Kielland og Kristian Elster m.fl..

Det er nettopp denne kategoriseringen Tenningen (2012) kritiserer i sin oppgave ved å understreke likheter mellom nevnte Hoel og Kielland, i stedet for å påpeke forskjellene. Ifølge Tenningen hadde de det til felles at de hadde et øye for litterær kvalitet som ikke gikk på bekostning av deres politiske eller moralske overbevisning. Uavhengig av hva man måtte mene om disse forfatterne som litteraturkritikere og samfunnsdebattanter, så er inndelingen i kulturradikale og kulturkonservative en skillelinje man kan finne i flere sammenhenger i norsk etterkrigstid. De kulturradikale var gjerne kjennetegnet av inspirasjonen fra Freud og psykoanalysen, og dens påvirkning på romanen. De tilskrives også et annet livssyn, enn det kulturkonservative og kristne som tradisjonelt hadde fotfeste i Norge. Dette blir, etter mitt syn, grove kategoriseringer, men hovedpoenget er hvordan man stiller seg overfor endring i kulturen, og vektlegger av tradisjoner. Kanskje har denne skillelinjen fortsatt noe for seg i Norge i dag, men den har ikke kommet til uttrykk i datamaterialet som ligger til grunn for denne oppgaven.

Det er likevel viktig å påpeke at til tross for at en ideologisk inndeling av kritikere ikke ville være den mest beskrivende for hva slags kritikere som skriver i Norge i dag, så skrives det fortsatt anmeldelser ut fra ideologiske perspektiv. Det vil være mulig å bedrive ideologisk kritikk av norske litteraturkritikere. Og det finnes anmeldelser hvor kritikere påpeker ideologiske sider ved bøker, slik som Tenningens anmeldelse av Bjørn Stærks sakprosbok *Ytringsfrihet*, «Ytringsfrihet som ideologi»¹⁸. I denne anmeldelsen påpeker kritikeren hvordan boken er med på å «naturalisere politiske motsetninger»¹⁹, og hvordan den dermed blir et ideologisk forsvar for demokratiet slik vi kjenner det i dag, uten at ulikhet eller maktforskjeller problematiseres. Denne typen anmeldelser omhandler imidlertid oftere sakprosa enn skjønnlitteratur, ifølge mine informanter.

Erik Bjerck Hagen (2012) gjør i sin bok om linjene i norsk litteraturforskning- og kritikk fra 1920 til 2011, *Kampen om litteraturen*, en hovedinndeling i to leire. De to leirene skriver seg fra henholdsvis Francis Bull og Peter Rokseth, og kalles gjerne en historisk-biografisk retning og en estetisk-filosofisk retning. Bjerck Hagen omdøper dem til en historisk-pragmatisk og en estetisk-essensialistisk retning (2012: 13). Man kan diskutere hvorvidt dette er gode inndelinger, men de synliggjør ulik stillingtagen til grunntema innenfor litteraturkritikk, nemlig om en skal ta hensyn til verkets plassering i tid og rom (kontekst)

¹⁸ Morgenbladet 10. mai 2013

¹⁹ Etter definisjon fra Roland Barthes.

eller forholde seg kun til teksten. Bjerck Hagen trekker linjene til i dag og beskriver seg selv som en viderefører av Bull-skolen, og Atle Kittang som en nærmere Rokseth-skolen (Grønlie 2012). Av litteraturkritikerne jeg har snakket med er det neppe noen som vil plassere seg i Rokseth-skolen (selv om jeg ikke har spurt om dette direkte). De er heller opptatt av å påpeke at det er umulig å ikke ta historiske og biografiske opplysninger med seg i lesningen av en bok. De beskriver seg selv som eklektiske når det gjelder bruk av kriterier, og er vare for at ulike bøker kan vurderes etter ulike kriterier. Det kan selvsagt innvendes at jeg med min analyse bare kan dokumentere hva informantene sier, og ikke hva de faktisk skriver. Jeg er imidlertid interessert i hvordan de ser på og presenterer seg selv, og min analyse kan sees som et sosiologisk supplement til litteraturkritikk-forskning fra humanistisk hold.

Sosiologien beskrives ofte som samtidshistorie, og med bakgrunn i de ulike typene av litteraturkritikere som har blitt gjort føles dette som en treffende beskrivelse. En fremgangsmåte kan dermed være å se på hvilke begrep og inndelinger som har blitt benyttet for å beskrive samfunn tidligere, og se på hvorvidt de kan sies å beskrive samfunnet i dag. Det vil si å bruke fortiden som et slags speil for å forstå nåtiden. I dette tilfellet vil det være å stille spørsmål ved om Skirbekk sin inndeling av litteraturkritikere fra 70-tallet er passende for dagens litteraturkritikere. Mitt svar vil være at den ikke er det, fordi det ideologiske landskapet har endret seg, og fordi kritikerne ikke i like stor grad kategoriserer seg selv eller andre langs ideologiske skillelinjer, slik det ser ut fra mitt utvalg. Jeg vil påstå at det har blitt større rom for at enkeltpersoner kan oppta offentligheten med sine vurderinger, med komplekse begrunnelser og selvmotsigelser fra den ene til den andre anmeldelsen. Grensen for aksept av at vi mennesker ofte opptrer lite konsekvent er sterkt forskjøvet i retning av et liberalt forhold. Jeg er altså ikke av samme oppfatning som Bjerck Hagen, som i *Kampen om litteraturen* skriver: «Våre forestillinger om litteratur, litteraturforskning og litteraturkritikk har endret seg relativt lite de siste nitti år.» (2012: 9). Hva mine informanter sier om utviklingen i litteraturkritikken blir tatt opp i neste analysekapittel.

En siste skillelinje som kan være verdt å nevne, som har blitt benyttet i historieskrivingen av litteraturkritikken er mellom den akademiske kritikken og den praktiske kritikken (Imerslund 1970). Denne skillelinjen går ut på hvor kritikken publiseres og hva slags formål kritikken skal tjene. Imerslund (1970) gjør denne inndelingen fra første side av, slik at han kan legitimere fokuset på den praktiske kritikken. Den akademiske kritikken er av mer filosofisk art, og kan skrive seg fra Platon og frem til i dag, mens den praktiske kritikken

sjelden «gjør krav på å være utførlig teoretisk fundert» (Imerslund 1970: 8), og har i Norge røtter på midten av 1800-tallet. I flere av intervjuene fremkommer det hva kritikerne benytter som sin historiske referanseramme, hvordan de forholder seg til teori, og hvordan de selv gjør (det vi kan kalle) et skille mellom praktisk og akademisk kritikk. Her oppstår det et interessant møte mellom begreper og virkelighet, i det man kan finne kritikere med en mer akademisk innstilling som publiserer i dagsaviser.

4.4 Idealtyper

En idealtipe er en konstruksjon hvor man fremhever typiske trekk ved et fenomen på bakgrunn av et empirisk materiale. De er ikke empiriske i den forstand at de vil kunne observeres i sin reneste form, men empiriske tilfeller vil kunne sammenlignes med og vurderes i lys av typene. Det typiske kan også kalles det særegne eller det karakteristiske, og viser til at det er enkelte trekk man fremhever på bekostning av andre. Dette gjøres for å gjøre sammenligninger enklere. Bruken av idealtyper tilskrives som oftest Weber, til tross for at det var en vanlig del av tysk samfunnsforskning på 1800-tallet (Clegg 2007), antakeligvis fordi han skrev om den metodologiske anvendelsen av begrepet mer utførlig enn andre. Etter Weber har begrepet blitt videreført på ulike måter, fra et kvantitativt perspektiv hos f. eks. Lazarsfeld og fra et kvalitativt (fenomenologisk) perspektiv hos bl.a. Schütz (Lindbekk 1992). Det klassiske eksempelet på en idealtipe er byråkratiet, som Weber beskrev med utgangspunkt i idéer og begreper som han observerte i faktiske byråkrati i sin samtid (Clegg 2007: 2201). Et annet eksempel på idealtyper kan være de ulike typene herredømmer Weber beskriver; legalt, tradisjonelt og karismatisk herredømme som, i likhet med min typologi er formulert ut fra hvilke grunnlag noe legitimeres. Dette sees altså på som årsaker til at herredømme-formen ansees som legitim av dem det utøves over (Weber 2000: 83). Idealtypen skal dermed ikke representere virkeligheten i sin fulle bredde, men kondensere enkelte trekk ved ulike fenomen og fange meningen ved dem. Måten Schütz videreførte begrepet var å stille spørsmål ved om idealtyper er sosiologens konstruksjon, eller en kartlegging av ulike aktørers konstruksjoner. Schütz vektla det siste, og søkte en fenomenologisk tilnærming til sosiologien. Måten det benyttes på her er mer som en konstruksjon abstrahert med utgangspunkt i intervju-transkripsjonene. Det fremheves ofte at konstruksjonen av idealtyper er historisk betinget, og at de stadig må «måles» mot virkeligheten for å være nyttige i

analyser og beskrivelser. Det er med bakgrunn i en slik påminnelse at jeg ikke følger Skirbekks ideologiske typologi over litteraturkritikere, til tross for at jeg nok kan være enig i at den treffer litteraturkritikerne på tiden hans studie ble gjort. Det er for eksempel neppe noen utsagn i mine intervjuer som kan tolkes i noen særlig marxistisk retning.

Idealtypene er valgt ut for å strukturere en presentasjon av datamaterialet som ligger til grunn, og slik få frem likheten og forskjellene mellom kritikerne på en tilstrekkelig måte. Jeg ønsker å unngå sjablong-aktige konstruksjoner av typer i kunst-/litteraturfeltet hvor skillene går langs smal og bred litteratur, kommersiell og «seriøs» litteratur, eller høy- og lavkultur. Grunnen er at det ikke representerer innstillingene til ulike kritikere, og fordi det ikke finnes godt nok empirisk grunnlag i mitt datamateriale til å hevde at det er meningsfullt å snakke på den måten om litteraturkritikk i Norge i dag. Idealtypene i tabellen (side 56) danner slik en motsats til kategoriseringer vi er vant til, slik som den høykulturelle og den lavkulturelle, og myker forhåpentligvis opp forståelsen av litteraturkritikere. Dette er inndelingen som gir mest mening med bakgrunn i mitt datamateriale, men jeg er åpen for at andre kunne delt inn materialet på andre måter. Jeg er likevel kritisk til for eksempel ved å skille mellom ulike aviser e.l. Da vil man snakke om andre ting enn kritikerne og selve anmeldelsene, som for eksempel symbolverdien til en bestemt avis. Mange av de andre inndelingene har også ulempen at de er todelte, og man havner i en enten-eller-posisjon, og ikke favner mangfoldet på feltet, noe jeg mener en tredelt typologi i større grad gjør. Den representerer selvsagt heller ikke virkeligheten slik som den er, men den gir et fyldigere bilde.

Med utgangspunkt i mitt materiale mener jeg å kunne konstruere en typologi med tre kritikertyper som har ulike måter å legitimere kritiker-virksomheten i Norge på. Idealtypene jeg identifiserer er; (1) Folkeopplyseren, (2) Domfelleren og (3) Fortolkeren. De kan kalles idealtyper fordi de er konstruksjoner med bakgrunn i datamaterialet, og fordi de kondenserer enkelte trekk ved kritikerne. Det vil dermed ikke være noen som passer fullt og helt til noen av dem, men snarere enkelte trekk ved informantene som tilhører dem. Om man skal gjøre en vurdering av en enkelt kritiker vil det da være naturlig å hevde at han/hun er mer folkeopplyser, enn domfeller, for eksempel. Jeg vil først gi en beskrivelse av de ulike typene, for deretter å vise hvordan sidene kan finnes i datamaterialet som ligger til grunn. Tabellen presenteres her delvis, og bygges ut gjennom begge analyse-kapitlene, før den presenteres i sin helhet i konklusjonen.

Tabell 2: Typologi over litteraturkritikerne (for å skille mellom mine slutninger ut fra dataene og sitater

fra intervjuer er sistnevnte gjengitt med kursiv).

	Selvpresentasjon	Legitimering av yrket	Legitimering av enkelte anmeldelser	Legitimering av litteraturen	Utvøelse	Hvem burde lese?
Folkeopplyseren	<i>Jeg er en leser.</i> Jeg er en anmelder, heller enn en kritiker.	Intern: Litteraturkritikk er viktig for folk. Ekstern: Føler ikke behov for å legitimere yrket. Trekker på det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret.	Opinionsregimet benyttes for å slå fast en boks verdighet (utbredelse).	Lesing gjør en informert, og til et samfunnsmedlem. Litteraturen forteller oss noe om virkeligheten, og gjør oss oppmerksom på «outsiderne».	Jeg forsøker å skrive tilgjengelig, for vanlige folk.	Folk
Domfelleren	Jeg er en kritiker som feller en dom (ikke anmelder).	Intern: Litteraturkritikk er viktig for litteraturen. Ekstern: Føler ikke behov for å legitimere: <i>skriver om bøker skrevet av folk med høy kulturell kapital, for et publikum med høy kulturell kapital.</i>	Den domestiske verdiordenen, innleiringen i en tradisjon.	Lesing kan bringe de dypeste innsikter. Bruker store ord i sin legitimering, prinsipielt kulturelt repertoar – i tråd med hvordan Larsen (2011) beskriver legitimeringen av SVT. «L'art pour l'art».	Feller en dom, skiller mellom estetikk og moral, kvalitet og smak.	De som er interessert. Det er få forunt å lese godt (den eneste som vektlegger at lesing er mangefasettert)
Fortolkeren	Jeg er en kritiker som gir en vurdering, eller lesning (ikke anmelder).	Intern: Litteraturkritikk er viktig for at bøker skal bli sett. Ekstern: Føler i noen anledninger at de må legitimere yrket, og avviser ikke kravet, men svarer heller ikke på det. Trekker på det moralsk-egalitære evaulueringsrepertoaret.	Den inspirasjonelle verdiordenen, «nyskapende», «kreativ». Det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret: <i>En sjanger er ikke bedre enn en annen.</i>	Lesing er utviklende. Konkret i legitimeringen, bruker ikke store ord – i tråd med hvordan Larsen (2011) beskriver legitimeringen av NRK	Unngår «sjargong». <i>Gjengivelse kan alle, det er vurdering som er viktig.</i>	Folk

4.4.1 Folkeopplyseren

De informantene som danner grunnlag for idealtypen «folkeopplyseren» presenterer seg selv ved å si at han/hun først og fremst er en leser, og at han/hun foretrekker å bli kalt en anmelder heller enn en kritiker. Dette gjør de for å markere avstand til assosiasjonene man kan få ved kritiker-tittelen. En anmelder oppfattes gjerne mer ydmykt, og mindre høytidelig enn hva en kritiker gjør, til tross for at det ikke er noen prinsipiell forskjell mellom dem. Folkeopplyseren vil betone opplevelsese-aspektet ved å lese: «Lesing er gøy!». Han/hun vil også vektlegge at å lese er et ledd i tilknytningen til samfunnet, og av samfunnsborgerrollen. Det er i tråd med Kallebergs (2001: 21) normative utsagn om at «det er en fundamental samfunnsborgerrolle å

være lesere av skjønnlitteratur og faglitteratur», nettopp fordi skjønnlitteraturen fungerer som «lim», eller tilknytning til samfunnet. Den bidrar til at man ikke forblir innenfor begrensede miljøer eller sjargonger, men i stedet får innsikt i ulike problemstillinger. Å lese for å oppnå innsikt blir gjerne fremstilt som jobb, eller i det minste som en mangefasettert aktivitet, og selvsagt som mer enn gøy alene. Folkeopplyseren vil også mene at litteraturen gjenspeiler virkeligheten, og at lesing er viktig fordi man lærer om ulike sider av samfunnet. En annen side ved folkeopplyserens syn på lesing og litteratur, er hvordan det bidrar til å karakterisere kritikere, både folkeopplyseren selv og andre. «De andre» kritikerne blir noen som ikke egentlig er interessert i å informere om og åpne litteraturen for flere, men som skriver kritikker for «de få», og overdriver det kritiske aspektet ved yrket. Paradoksalt nok finner vi en anti-intellektualisme hos denne kritikertypen, som gjør at vi kan trekke en tråd til det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret. En av informantene fra Dagbladet sier noe som passer hos denne idealtypen: «Jeg tenker at den seriøse kritikken ikke er så viktig i seg selv, men jeg tenker at anmeldelser kan hjelpe leserne», og videre:

Jeg blir helt syk i Kritikerlaget av og til, av «viktigheten av kritikken». Når du spør «kan de true den seriøse kritikken?» så tenker jeg, og jeg skjønner hva du mener, men jeg vegrer meg for å si noe sånt, «det truer den seriøse kritikken»

Her ser vi en avstandtagen fra «en seriøs kritikk» og en appell til leserne. Den andre informanten fra Dagbladet sier:

Jeg ser på kunst og kultur som et overskuddsfenomen for menneskeheten. Så når du spør meg om vi trenger litteraturkritikk, så sier jeg: hvis vi vil, så trenger vi det. Det vi trenger er mat søvn, varme, sex... (...) Jeg synes det er helt urimelig å opphøre litteratur og litteraturkritikk til et sånt nivå, for det er det ikke. (...) Folk som er eksistensielt bekymret, at livet er meningsløst uten litteraturkritikk liksom... come on! Man må for all del gjerne mene det, men det er jo bare tull.

Dette sitatet viser et behov for grensedragning overfor folk som tar litteraturkritikk altfor alvorlig, og kan dermed passe i en folkeopplyser-sammenheng. Folkeopplyseren kan ses en agent for den folkelige symbolmakt, og det kan tolkes som en indirekte maktutøvelse.

Folkeopplyseren vil vektlegge et opplysningsideal om å trekke til seg lesere som i utgangspunktet ikke ville ha lest. Informanten fra Varden viser et slikt trekk når han sier: «Det er nemlig folk flest som burde lese bøker». Man kan altså si at målet til folkeopplyseren vil være at flest mulig skal lese mest mulig, fordi det er bra for å orientere seg i samfunnet og at det ikke skal være kun for noen privilegerte få. Dette er et eksempel på hvordan folkeopplyseren vil trekke på det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret ved å henvise til

likhet som verdi; lesing skal være noe alle gjør. Her kan vi også trekke en tråd til folkeopplysningsidealet, som i Norge historisk har vært en del av den egalitære kulturen, slik Rune Slagstad beskriver i *De nasjonale strateger* (2001).

Folkeopplyseren vil trekke symbolske grenser overfor Vagant²⁰ spesielt, og «tidsskriftene» generelt, og påpeker at dette er steder hvor det publiseres elitistisk kritikk. Informanten fra Varden har et slags folkeopplyser-utsagn i det han sier: «Jeg forsøker å forenkle i et lettfattelig norsk språk. Jeg merker at jeg av og til roter meg bort i noen fremmedord, og da vet jeg at de vanlige leserne; de tar det ikke så enkelt», og følger opp med «når folk bruker ordet diskurs f. eks. i stedet for diskusjon eller uenighet, ikke sant. Det gir en peiling på at det er noen som snakker for et spesielt miljø». Innstillingen om å skrive «lettfattelig norsk», og å ta avstand fra fremmedord, er en tydelig folkeopplyser-ambisjon, og behovet for å trekke grenser mot dem som benytter ord som er utenfor manges dagligtale, følgelig det samme. Folkeopplyseren foretrekker å unngå ord som diskurs, som eksempelet over viser, i stedet for å forsøke å gjøre dem forståelige, fordi den hevder at det ikke tilfører noe ytterligere forståelse, men snarere fungerer ekskluderende.

4.4.2 Domfelleren

Domfelleren er den kritikertypen som vil fremheve dommen som det viktigste elementet i en anmeldelse, det vil si avgjøre om en bok er av god eller dårlig kvalitet, slik som informantene for B.T. og Klassekampen gjør i sitatene under:

I dagsavisen feller du en dom, og du må begrunne denne dommen så godt det lar seg gjøre på den lille plassen du har (B. T.).

(...) Det viktigste er at jeg får frem hva jeg mener om den boka så tydelig som mulig på den plassen jeg er gitt (Klassekampen).

Domfelleren er den typen som tydeligst står i kontrast til Skarpenes' funn (se kapittel to, side 27-28), og som er eksplisitt opptatt av å gjøre kulturelle vurderinger. Når det kommer til estetikk vil altså domfelleren mene at likhet ikke er en viktig verdi, snarere tvert imot. Domfelleren vil skille klart mellom estetiske og moralske vurderinger, og hevde at litteraturen

²⁰ «Vagant er et tidsskrift for litteratur, kunst, film, ideer og samtidsdebatt (...) Første nummer kom i 1988, og siden har Vagant vært et arnested for ny litteratur» URL: <http://www.vagant.no/about/> (lastet opp 21.06.2014)

må vurderes uavhengig politikk. Hun/han vil selvsagt at det finnes politiske og moralske aspekter ved bøker, men mene at dette sjelden er relevant for en kritiker å ta hensyn til fordi de skal være opptatt av det estetiske; blant annet språk, form og komposisjon.

Domfelleren vil være fortrolig med sin elite-posisjon, og ikke se noen problemer knyttet til det. Informanten fra B.T. gir uttrykk for det på denne måten: «Du får ikke det store gross over til seriøs lesing. Sånn vil det aldri være, og det er også helt greit». Her skiller han/hun seg fra andre informanter, som hevder at seriøs lesing er noe «det store gross» burde interessere seg for, altså ville de valgt en annen formulering enn at «det er helt greit».

Domfelleren er den eneste idealtypen som ikke vil gjøre symbolske grensedragninger overfor FrP, og det henger sammen med domfellerens solide posisjon innenfor litteraturkritikken. Domfelleren vil hevde at litteraturen i sin «beste» variant alltid vil vinne frem, og være uavhengig av politiske endringer. Selve yrket er også uavhengig av politiske endringer, slik de ser det. I et bourdieusk perspektiv vil man si at domfelleren tilhører den autonome delen av feltet, hvor kunsten ikke måles opp mot noe annet enn seg selv.

Domfelleren vil likevel være opptatt av demokratiseringen av kulturen, men knytte den sammen med litteraturkritikkens statusfall, slik som en av mine informanter gjør i dette sitatet:

(...) kritikken som institusjon oppstod i en helt annen kultur enn den vi har nå, i en elitekultur, hvor en liten del av kulturen leser Morgenbladet og Aftenposten og slike aviser, de er opptatt av estetiske spørsmål, de er dannede i den forstand at de har lest Goethe og Shakespeare og sånt (...) Og så får men hele demokratiseringen av kulturen og da blir det jo et større, kan du si, samrøre (...) tapet av en elitekultur har hatt en enorm betydning for litteraturkritikken, det er det ingen tvil om.

Her viser han/hun til en elitekultur som er opptatt av og i stand til å gjøre estetiske vurderinger som en slags forutsetning for god litteraturkritikk. Demokratiseringen av kulturen, som han hevder at har skjedd, har gjort at litteraturkritikken får dårligere vilkår. Sitatet kan tolkes som en oppfatning av at folk i dag avgjør selv hva som er godt og dårlig, og at interessen for profesjonell kritikk har falt. Domfelleren som idealtipe ønsker mer autoritet som litteraturkritiker.

Kritikken utøves og legitimeres av domfelleren ved å skille mellom kvalitet og smak: å se etter kvalitet beskrives som å gjøre estetiske vurderinger, og å se etter smak beskrives som å gjøre moralske vurderinger. Dette skillet har det vært stor uenighet opp gjennom historien,

og er blant annet det Bourdieu bryter med i *Distinksjonen* (1995) hvis undertittel er «En sosiologisk kritikk av dømmekraften», og en referanse med bud om uenighet med Kants beskrivelse av kausalitet som en egen kategori, med subjektive og «objektive» assosiasjoner. Et perspektiv inspirert av Bourdieu vil avvise tanken om at høykulturen kan ha en iboende kvalitet, som et perspektiv inspirert av Kant vil være åpen for. Bourdieu vil heller vektlegge hvordan høykulturen reflekterer maktforholdene i samfunnet, altså hvem som har den dominerende posisjonen. Blant annet informanten fra NRK fremmer en slik skepsis overfor Bourdieu: «Jeg er ikke så veldig begeistret for Bourdieu, fordi jeg tenker at det passer veldig dårlig på norske forhold.» En av informantene fra Dagbladet gjør det samme: «Det er mange som vil si at det vi gjør bare er synsing, blant annet med referanse til Bourdieu og at alt er smak. Det har oppstått en forakt for kvalitet, eller det man i gamle dager kalte høykultur, litteratur som skal forsøke å finne ut av noe annet enn bare ræl (...)». Her viser informanten til en forståelse av at Bourdieus perspektiv medfører at yrket som litteraturkritiker blir synsing, noe man kan diskutere om det gjør, men dette er noe domfelleren distanserer seg fra for å legitimere sine vurderinger.

Domfelleren skiller seg fra den norske likhetskulturen fordi han/hun ikke er opptatt av å forankre noen av sine vurderinger i egalitære verdier. De står i motsetning til Fagerheim (2006) sitt utvalg, som ikke vil vedkjenne seg sin posisjon og sin makt, ved at de er tydelige på sitt ønske om å påvirke litteraturen og kunsten.

4.4.3 Fortolkeren

Fortolkeren er en type som er tydeligere plassert i litteraturfeltet enn de to andre i min typologi. De kritikerne som jeg har som utgangspunkt for fortolkeren ser gjerne litteraturen fra en annen yrkessfære, det vil si at de har litteraturkritikken som sidegjøremål i en annen jobb, gjerne undervisning i en eller annen form. Fortolkeren er likevel i større grad rettet mot forfatterne eller kunstnerne, og opptatt av å ta dem på alvor. Om seg selv sier noen av informantene noe jeg plasserer i fortolker-kategorien:

Jeg er selvfølgelig interessert i å jobbe med det som er godt, og vise hvorfor det er det. Men at noe er godt, betyr ikke automatisk at det er bedre eller dårligere enn andre ting. Det betyr bare at det har kvaliteter, og så gjelder det å finne ut kvalitetene og forklare dem for leserne (...) (Dagbladet).

Jeg leser masse bøker, så jeg hører vel til de med høy kulturell kapital på en eller annen måte. Selv om jeg ikke er så glad i å teoretisere for mye (Frilans).

Det som er interessant er kritikerens evne til å diskutere stoffet, til å diskutere formen, gå videre, påpeke åpninger, eventuelt stengsler slik at det hele antar mer liv. Bra eller dårlig, what the fuck, det er ganske irrelevant, fordi det er opp til hver og en å avgjøre, vil noen si hvertfall, mens det å kunne gå i dialog med verket, det er kanskje ikke alle forunt. Det er kanskje der kritikken bør finne sted (Morgenbladet).

Jeg tror nok jeg er på kloden for å forstå ting rett og slett, og dette her, jobben inngår i det store livsprosjektet. Så det er en legning (NRK).

Fortolkeren er i tabellen plassert i midten fordi den befinner seg mellom folkeopplyseren og domfelleren. En av dem jeg har brukt som grunnlag for fortolkertypen sier noe om norsk kultur som er interessant; vi er en ung nasjon som har gjennomgått en kollektiv klassereise, og mange som kan regnes til kultureliten har ikke vokst opp som en del av den. De befinner seg dermed i en slags skvis mellom elitistiske vurderinger og egalitære verdier. En av informantene fra Dagbladet sier noe som også kan tolkes inn i denne posisjonen: «Jeg passer på, og det er fordi jeg virkelig ikke har noe, det må jeg si, selvhøytidelig følelse av kritikken, det vet jeg, jeg har masse omdreininger selv, og noia selv, men jeg synes ofte kritikere selv kan virke vanvittig pompøse når de snakker». Her betones viktigheten av å ikke være for pompøs, eller for alvorlig, slik som enkelte kritikere tilskrives å være. Dette kan minne om hvordan Larsen (2006) skriver at man i TV-programmet Store Studio måtte unngå å snakke for seriøst om kunst og høykultur fordi man da vil virke i utakt med samtiden. Fortolkeren er den av kritikertypene som er mest opptatt av å være i kontakt med samtiden, og som tilstreber å ha en lett og uformell tilnærming til å gjøre kulturelle vurderinger, samtidig som man vier oppmerksomhet til både høy- og lavkultur. Dette minner igjen om et eksempel Larsen (2013) bruker for å vise et norsk kulturelt repertoar, nemlig der hvor kringkastingssjefen i NRK, Hans Tore Bjerkaas, startet et foredrag ved Universitetet i Oslo kalt «NRK og demokratiet»²¹:

Det som (...) jeg måtte tenke gjennom før jeg kom hit var tittelen. Altså i en del av Stortingsmelding nr. 30 så står det at allmennkringkastingen og NRK skal sikre ytringsfrihet, rettssikkerhet og et levende demokrati. Jeg har en sånn inngang til disse store ordene, at jeg er litt skeptisk til at de blir veldig store. Jeg har behov for å nærme meg dem nedenifra, og prøve å linke dem til en konkret praksis før jeg er helt trygg på at jeg kan bruke dem riktig. Jeg har vært på en del europeiske møter med ande kringkastingssjefer som bruker disse ordene veldig lett, og som jeg synes virker pompøst og selvhøytidelig.

²¹ UiO, Blindern, 21.02.2008 – foredrag som en del av seminarrekken «Frokost med Bernt» (Larsen 2013, s. 113)

Her finner vi en lignende grensedragning overfor det pompøse som Dagbladet-kritikeren også gjorde. Både kritikeren og kringkastingssjefen har viktige offentlige roller, og er eksempler på aktører, som ønsker å unngå å bli oppfattet som pompøse i den offentlige samtalen. De forsøker å være mer konkrete og praksisnære.

Fortolkeren vil legitimere sin posisjon ved å vise til offentlighetens gode, til at litteraturen skal ha et «motsvar» og «bli møtt». NRK-informanten sier også noe om motivasjonen for å skrive kritikk, og som passer inn i denne idealtypen:

(...) når folk sier at all folkemusikk eller all felemusikk er lik, det er fordi man ikke kan distinksjonene, og verden blir utrolig mye mer spennende når du kan distinksjonene og kan vurdere de ulike tingene, så får verden flere farger. Jeg tenker at det også er en av tingene som kritikken kan være med på å gjøre.

Det er altså et gode å kunne skille mellom ulike musikkstykker eller bøker, i følge sitatet, ikke nødvendigvis for å kunne klassifisere noe som godt og noe annet som dårlig, men fordi det «i seg selv» er tilfredsstillende å forstå mangfoldet av uttrykk. Det er her fortolkeren skiller seg tydeligst fra folkeopplyseren, som er opptatt av å gjøre potensielle lesere oppmerksomme på bøker de kan tenkes å lese. Frilans-informanten sier også noe om motivasjonen til å skrive kritikk som passer denne idealtypen: «Det jeg har vært ganske opptatt av når jeg har skrevet er å prøve å tenke på, og å forstå hva som er forfatterens (...) ønske, altså hva er det egentlig, hvor går de inn hen, hva er det de egentlig vil formidle, altså prøver jeg å vurdere det jeg leser ut fra det». Fortolkeren vil være opptatt av forfatterens intensjoner med boken, i motsetning til folkeopplyseren og domfelleren som anser det som irrelevant.

Fortolkeren vil gjøre symbolske grensedragninger overfor Vagant i likhet med folkeopplyseren, og av samme årsak, nemlig for å markere avstand til det de vurderer som elitisme.

4.4.4 Historiske forutsetninger for idealtypene

Hvis vi ser på de historiske forutsetningene for typologien av kritikerne kan vi se at «folkeopplyseren» er forankret i idealer fra 50-tallet, og delvis kan finnes igjen i Skirbekks typologi. Synet på litteraturen som en gjenspeiling av samfunnsforhold, samt den ideologiske motivasjonen gjør at jeg stiller folkeopplyserne i tradisjonen etter marxistene, til tross for at jeg avviser et ideologisk fundament for typologien. «Domfelleren» kan vi plassere på 70-tallet, som en type som vokser frem på grunn av litteraturvitenskapens konsolidering som fag

ved universitetene, og fordi litteraturteori har fått en sterkere stilling i litteraturfeltet generelt. Jeg mener altså at det kan være grunn til å spørre om litteraturvitenskapen som fag ved universitetene har medført at litteraturkritikken har blitt mer teoretisk. Denne historiske fremstillingen støttes av frilans-kritikeren i mitt utvalg, som sier:

Det som er et stort skille i dag fra når jeg begynte er at man bruker masse teoretiske begreper som man slenger rundt seg hele tiden, (...)som jeg ofte må slå opp for å finne ut hva er, og som jeg klør meg i hue over. Da jeg begynte skulle man skrive mest mulig direkte og konkret. I dag skal man ofte skrive veldig snirklete og masse floskler, unnskyld meg altså.

I tillegg til at informantens utsagn støtter den historiske fremstillingen jeg har skissert, vedkommende startet som kritiker på 70-tallet, gir han/hun også en negativ vurdering av denne utviklingen. Denne økende profesjonaliseringen av kritikken vurderes som noe negativt, fordi den blir vanskeligere å forstå.

Den siste idealtypen: «Fortolkeren» er en type jeg vil plassere i nyere tid, og som vokser frem i en posisjon mellom disse to. Den kan kanskje tidfestes til 90-tallet, til etter ironibølgen la seg. Etter Erlend Loes *Naiv. Super.*, og Eirik Vassendens *Den store overflaten*, dukket det opp en mellomposisjon som jeg mener «fortolkeren» befinner seg i.

Vi ender derfor opp med en rad over den historiske utviklingen siden Skirbekk (1972) som ser slik ut:

Folkeopplyseren	Fortolkeren	Domfelleren
Viderefører marxistene	Viderefører de moderate	Ny etter litteraturteoriens fremvekst og litteraturvitenskapens konsolidering som fag på 70-tallet

Fortolkere vil ha fokus et sted mellom det politiske og det estetiske, men også mellom leserne og litteraturen. Altså vil «fortolkeren» rette seg mot litteraturfeltet som sådan, mot forfatterne og forlagene. De er altså tydeligere en del av litteraturmiljøet, som konsulenter, studenter og venner av forfattere og andre i forlagsbransjen. Folkeopplyseren vil gjerne være en lærer med litteraturkritikk som sidejobb, og domfelleren vil gjerne være en universitetsansatt uten sosial tilknytning til bransjen. Det vil heller ikke for noen av dem være et ønske om å endre det.

Fortolkeren er også et eksempel på dem som befinner seg i det Ytreberg har kalt

middelkulturen. Middelkulturen beskrives som en kultur som «lover å forene høykulturens løfte om vesentlige innsikter med lavkulturens løfte om en moderat anstrengelse» (Ytreberg 2004: 10). Fortolkeren vil ønske å hjelpe leserne til å forstå hva de leser, og forsøke å tydeliggjøre sitt eget forsøk på å forstå hva de har lest gjennom å reflektere over det i en anmeldelse.

Når det kommer til likhetskulturen vil «fortolkeren» være ambivalent, og benytte seg av samme argumentasjon som Ane Farsethås i Morgenbladet²²:

Stikk motsatt det «naturlige» forholdet mellom autoritet og undertrykt som Solstads kritikere i 1997 pekte på – er det den som ikke kan noe, den som bare har sin egen smak, sin egen uvitenhet å lene seg på, som i dag har makten på sin side. Både den politiske makten og makten i nyhetsredaktørenes foldede hender – slik Solstad også viser i sin analyse av Aftenpostens vinkling på debatten om hans siste «leseruvennlige» roman.²³

På samme måte som den politiske makten og «makten i nyhetsredaktørenes foldede hender» i dag må appellere til henholdsvis borgere og lesere for å legitimere seg, må også kritikere legitimere seg. Kanskje kan vi tolke Farsethås dithen at denne legitimeringen er blitt desto viktigere for å opprettholde sin posisjon nå i dag, i motsetning til tidligere hvor autoriteter hadde større autonomi. Hun mener at det gjelder kritikerne, så vel som andre som er en del av den norske kulturen. Videre skriver hun: «Om noe preger kulturen vår er det heller lengselen etter – kanskje også et behov for – autoriteter å gjøre opprør mot, enn noen sliques påstått undertrykkende dominans.» Dette behovet for å gjøre opprør mot autoriteter kan tenkes som én grunn til at «fortolkeren» unngår å ta en slik autoritetsrolle overfor hva som er god kvalitet og ikke.

Jeg tenker at det også kan være grunn til å anta at det finnes en fjerde idealtype: «forfatter-kritikeren». Dette er kritikere som selv har et litterært prosjekt, det vil si som selv skriver skjønnlitteratur. Disse kritikerne vil på mange måter befinne seg i en særstilling som kan tenkes å påvirke legitimeringen av egen posisjon, nettopp fordi de har kjennskap til hvordan det er å skrive selv. Det er ikke grunnlag for å hevde dette ut fra mine data, ut over at jeg kjenner til at en av informantene mine arbeider med et litterært prosjekt, det er mer et

²² Morgenbladet 23. mai 2014, Ane Farsethås «For mye sosiologi – igjen?»

²³ Sitatet kan kobles til to debatter som Dag Solstad har vært en del av, men det jeg ønsker å rette oppmerksomheten mot er kritikerens beskrivelse av forholdet mellom autoritet og undertrykt i våre dager, hvor uvitenhet beskrives som en maktposisjon.

inntrykk jeg har ut fra lesing av litteraturkritikk gjennom mange år. Jeg kommer derfor ikke til å diskutere dette nærmere, men synes likevel det er interessant og verdt å være oppmerksom på siden det kan ha betydning for hvordan kritikkens utøves.

4.5 Hva kritiseres?

Premisset for litteraturkritikken er at det foreligger en tekst eller en bok, og det finnes mange bøker som ikke blir anmeldt. Utvalg av bøker er derfor en viktig prosess for litteraturkritikken. Jeg har spurt kritikerne hvordan de gjør og vurderer utvalget av bøker for å finne ut om det ligger noen bestemte verdier til grunn, men før jeg kommer til dem vil jeg diskutere dette poenget med utvalg av bøker nærmere. Litteraturprofessoren Erik Bjerck Hagen sier følgende om hvor avgjørende utvalget, og dermed lesningen er for litteraturen:

«(...) kvalitet måles subjektivt, som kvalitets*følelse*, og verket som følelse er *i* leseren, *i* kritikeren. Som fortolkere og som historikere kan vi undertrykke dette fellesskapet, men som *kritikere* vil vi tydeligere avsløre at ethvert verk bare eksisterer i det det blir *lest*» (Bjerck Hagen 2012: 54).

Sitatet ovenfor belyser viktigheten av utvalget for hva som kritiseres, for, hvis vi snur på Bjerck Hagens ord, i det et verk ikke blir lest, så eksisterer det ikke. Norsk litteraturkritikk er en virksomhet som blir utøvd av en rekke ulike aktører, og som har mange spenningsforhold. Det være seg mellom kritikere og forfattere, mellom kritikere og det lesende publikum, eller mellom kritikere og offentligheten generelt. Utvalget kan gjøres av kritikerne selv, eller av kultureddaktørene i de ulike mediene, for eksempel ut fra hensyn til hva som vil være av interesse for forfatterne, kritikerne, det lesende publikum og/eller offentligheten generelt å lese om. Utvalget av bøkene har selvfølgelig forlagsvirksomheten som premiss, bøkene som forlagene velger å satse på har større sannsynlighet for å bli anmeldt. Forlagene påvirker gjennom sine markedsavdelinger ved å sende bøker strategisk til ulike kritikere og andre, men også ved at de benytter Forlagssentralen til å sende ut mange utgivelser til aviser og store institusjoner.

Det finnes ingen arbeidsbeskrivelse for kritikere, og inntil Erik Bjerck Hagens *Litteraturkritikk. En innføring* (2004) har det ikke vært skrevet innførings- eller lærebøker i kritikk (Wærp 2005). Å bli kritiker har snarere foregått ved å prøve seg frem, og å lære av

praksis og eksempler. Kritikerarbeidet er som oftest noe folk gjør på deltid, sett bort fra for noen få på landsbasis som er kritikere på heltid, og kritikere driver gjerne kulturjournalistikk i tillegg. Dette betyr at kritikerne kommer fra ulike typer bakgrunn, og de har forskjellige yrker og posisjoner i det litterære feltet; det som knytter dem sammen er at de er «profesjonelle» lesere som publiserer tekster der de presenterer sine oppfatninger og tanker om det de har lest. Det er deres refleksjon over et verk som skal åpne, nyansere og problematisere verket, og gjerne sette det i en historisk kontekst, og som er en forutsetning for litteraturkritikken (Bjerck Hagen 2004). Kritikerne kan slik sett betraktes som profesjonelle lesere. Andre profesjonelle lesere er redaktører og konsulenter i forlagene f. eks., men disse gir gjerne individuelle eller fortrolige tilbakemeldinger på hva de har lest, og gjerne direkte til forfatteren. Kritikerer skiller seg fra dem i at han/hun har en åpen offentlig posisjon i det litterære kretsløpet, som er en biologisk metafor som skriver seg fra litteratursosiologen Robert Escarpit (1971). Den viser til de ulike prosessene en tekst er gjennom, fra forfatterens selvkritikk til forlagsredaktørers og andres kritikk, videre til markedsavdelinger og ut i bokhandlene, og til slutt som emne for samtale for alle. I det dannede litterære kretsløp, altså hvis vi ser bort fra kiosklitteraturen og det folkelige litterære kretsløp, kan vi skille mellom skjult og åpen kritikk, for å synliggjøre at kritikerer ikke er alene i å utøve motstand (Gripsrud 1982).

Den skjulte kritikken betegner de ulike gjennomgangene av en tekst i forlagene og av konsulenter. Den er blant annet studert gjennom intervjuer av konsulenter praksis av Knut Oterholm og Kjell Ivar Skjerdingsstad (2013). Litteraturkritikerne bedriver åpen kritikk ved å publisere tekster i offentlige medier. De har andre vurderinger å gjøre, og befinner seg ikke like nære forfatteren som konsulentene gjør. De har andre målgrupper og et annet publikum. Flere av informantene i mitt utvalg har jobbet som konsulenter tidligere, og sammenligner disse yrkene direkte i intervjuene. Forskjellen ligger i det offentlige aspektet, og følgelig hvem man må legitimere vurderingen eller dommen overfor. Ifølge informantene i mitt utvalg formuleres og begrunnes kritikken annerledes når den er offentlig enn når den er skjult.

Wright Lund (2005) har kartlagt norsk kritikk i *Kritikk og kommers. Kulturdekningen i skandinavisk dagspresse*, og sett på 12 norsk dagsaviser: Adresseavisen, Aftenposten, Bergensavisen, Bergens Tidende, Dagbladet, Dagsavisen, Fædrelandsvennen, Nationen, Nordlys, Stavanger Aftenblad, VG og Vårt Land. Med 2400 artikler til grunn finner hun at kritikk av skjønnlitteratur opptar 38 % av mengden, mens de øvrige artiklene er vanlige

nyhetsartikler, forhåndsomtaler, feature, kommentar/debatt eller notiser/kuriosa. Likevel er dette et av få studier vi har av kritikkens omfang, og når Andreassen (2006) i oversiktsboka *Bok-Norge* skal beskrive hva som anmeldes er han hensatt til antydninger. Han skriver bl.a. «(...) det burde ikke innby til stor tvil om vi pekte på at kommersielle faktorer spiller inn», for så et par setninger senere å konkludere med «Rammene blir altså et godt stykke på veien trukket av forlagenes informasjons-/ markedsavdelinger» (Andreassen 2006: 413). Andreassen hevder altså at medienes resepsjon av skjønnlitteratur speiler forlagenes prioriteringer. Til dette kan det innvendes at det er mange faktorer i spill, og at forlagenes prioriteringer igjen kommer fra en antakelse om hva publikum, og hvilket publikum som, trenger å få informasjon gjennom markedsføring.

Jeg har spurt kritikerne hvordan de gjør og vurderer utvalget av bøker for å finne ut om det ligger noen bestemte verdier til grunn. Når det kommer til utvalget av bøker er svaret fra Fædrelandsvennens kritiker beskrivende for slik de fleste av mine informanter opplever det: «(...) Jeg får tildelt bøker til dels, men jeg kan også komme med ønsker». Det ser også ut til at de tre regional- eller lokalavisene jeg har med, fokuserer på forfattere eller bøker med en lokal tilknytning, slik som Karl Ove Knausgård for Fædrelandsvennen, Dag Solstad med *Det uoppløselige episke element i Telemark i perioden 1591-1896* for Varden eller Anne B. Ragde for Adresseavisen. I følge informanten fra Varden forklares dette fokuset på lokal tilknytning med at avisene har blitt mer kommersielle og at de tilpasser seg markedet i større grad enn tidligere, da det «var nok at det var en ny norsk forfatter for eksempel». Man kan altså si at legitimeringen av hva som anmeldes i lokalaviser har gått fra den sivile verdiorden, med kollektivets velferd som verdiprinsipp og vekt på verdier som borgernes frihet og rettigheter, solidaritet og likhet, og en tanke om at representativitet er viktig, til opinionsverdiordenen, som har andre menneskers oppfattelse av en selv som verdiprinsipp, og berømmhet og gjenkjennelighet som viktige verdier.

Hvorvidt kritikerer velger bøker selv eller får tilsendt bøker ser ut til å være svært avhengig av forholdet mellom den enkelte kritiker og (kultur-) redaktøren. Flere oppgir også at de tar det de blir tilsendt, men hovedinntrykket er at utvalget er noe redaktør og kritiker enes om. Dette gjør det vanskelig å vurdere hvordan bøker velges basert på mitt utvalg, til tross for at det etter de fleste av respondentenes bedømming er den mest betydningsfulle delen av prosessen en bok går gjennom. Det vil si at de fleste respondentene anser det som viktigst at en bok får omtale, og dernest hva omtalen består i.

Hvilke bøker som skal anmeldes og ikke, er trolig til konstant vurdering for kulturredaksjonen i en avis, og det kan hende at det oppstår situasjoner hvor det at enkelte bøker ikke får anmeldelser, blir oppsiktsvekkende. Generelt kan man si at debutanter er av spesiell interesse, og gjerne blir behandlet særegent ved at de kan bli anmeldt og at de fleste blir anmeldt på en litt «mildere» måte enn etablerte forfattere. En av informantene fra Dagbladet sier dette: «Jeg har veldig som regel at jeg er mild med debutanter, men jeg tenker at kjente forfattere som går hardt ut og sånt, der kan man dra litt til.» At man skal være mild mot debutanter kan virke som en slags uformell regel innenfor litteraturmiljøet. Det er likevel ikke så ofte mangelen på anmeldelser blir et tema, og det virker ikke som avisene blir forventet å begrunne hvorfor noen bøker blir valgt og andre ikke.

I Escarpits (1971) kretsløpmodell skilles det, som nevnt tidligere, mellom to kretsløp som ikke er i kontakt med hverandre; det dannede og det folkelige kretsløp. De produseres av ulike aktører, de distribueres gjennom ulike kanaler og de mottas ulikt i offentligheten. En forskjell mellom dem er at bøker tilhørende det dannede kretsløp er emne for kritikk i avisene, mens bøker tilhørende det folkelige kretsløp ikke anmeldes (Naper 2007). I Norge gir denne kretsløpmodellen også mening på andre måter, og vi kan trekke grensen mellom litteratur som er tilgjengelig på biblioteket og litteratur som ikke er det (ibid.). Denne oppgaven forholder seg slik sett kun til det dannede kretsløp. Der hvor Naper ser på spenninger mellom de to kretsløpene, ser jeg på spenninger innad i det dannede kretsløp. Poenget med å trekke det frem her er å vise at det ikke ser ut til å være noe «krav» om at «kiosk-litteraturen» (det folkelige kretsløp) skal anmeldes i avisene.

Når det kommer til utvalg finner vi heller ikke noen særlig forskjell mellom idealtypene. Her ser alle ut til å være opptatt av likhet, og de benytter legitimeringer fra den sivile verdiorden. De fremhever opinionsverdiordenen og markedets verdiorden som «trusler» mot et godt utvalg i avisene.

4.6 Hvem kritiseres det på vegne av?

Når informantene snakker om målgruppe eller hvem de skriver til, så forholder de seg i stor grad til to størrelser: publikum/offentligheten og medkritikere. Overfor leserne av kritikken og overfor offentligheten skal kritikerne presentere en tekst som er en dom eller en vurdering

av et kulturelt produkt. Overfor andre kritikere, eller kritikerne i mellom foregår i tillegg et eget posisjoneringsarbeid. Det vil si at de kategoriserer sine medkritikere etter ulike inndelinger, for så å beskrive hvem de er mest lik selv.

På spørsmål om hvem man skriver for kan man lage et kontinuum som alle respondentene svarer langs. Det går fra at de skriver for lesere av litteratur og tenker målgruppe-orientert etter hvilken avis/plattform de publiserer i, til at de først og fremst skriver for seg selv (eller oppgir at de ikke tenker noe særlig over hvem leseren av teksten er). Her er noen eksempler: «Etterhvert har jeg nok tenkt at jeg nok skriver litt annerledes i Dag og tid enn hva jeg ville gjort i Dagbladet f. eks (...) Jeg tenker litt på målgruppe, men på en måte skriver jeg nesten like mye for meg selv». Informanten fra Dag og tid, gjengitt over, velger å skrive anmeldelser hvor han/hun tar utgangspunkt i det hun selv finner interessant. Vedkommende stoler altså på at det han/hun selv finner interessant også vil være interessant for leserne av Dag og tid. Likevel hadde han/hun endret stil om hun ville begynt å skrive i Dagbladet, sier han/hun, noe som synliggjør at vedkommende tilpasser seg ulike målgrupper, men ikke nødvendigvis på en begrensende måte. Informanten fra NRK er en kontrast til dette: «Målgruppetenkning er jeg ikke så opptatt av, men jeg er opptatt av sjanger». Denne informanten tar avstand fra målgruppetenkningen på prinsipielt grunnlag. Det er ikke slik at leserne av enkelte typer bøker skal legge føringer for hvordan hun/han vurderer dem, men hun/han legger til at sjangeren er viktig. På denne måten fremstår kritikeren som sympatisk i sin avfeiling av målgruppetenkningen. Kritikeren forsøker ikke å gjøre sin vurdering uavhengig av typen litteratur, snarere tvert imot. Dette vil altså si at vedkommende vurderer en kioskroman som en kioskroman, en novellesamling som en novellesamling og en norsk samtidsroman som en norsk samtidsroman. Disse kan ikke sammenlignes, og det finnes ikke noe hierarki mellom dem, i følge NRK-informanten. De må måles i forhold til sin egen sjanger, og de kan være gode eller dårlige innenfor hver sjanger.

I skarp kontrast til NRK-informanten finner vi B.T.s kritikker, som ikke vegrer seg for å skrive for spesielt interesserte lesere:

Etterhvert skjønner man at hvis man skal beholde den målestokken så må du slakte 90-95 % av alle bøker og det er veldig belastende i lengden.- For alle parter? Ja, bortsett fra leserne da som vil sitte igjen med et lite utvalg av virkelig gode ting.(...) Jeg skriver selvfølgelig for leserne, men ikke de Skarpenes beskriver. Jeg skriver for de leserne som faktisk leser kritikker. (...) Og det store skjellsordet er da forbrukerjournalistikk; er det det vi driver med? Vel, vi driver hvert fall med leserveiledning.

Informanten gir ikke uttrykk av å tilpasse språket sitt etter avisens lesere generelt, eller noe ønske om å oppnå forståelse fra leserne, og har ikke samme behov for å markere avstand til målgruppe-tenkning enn f. eks. NRK-informanten.

Dette kan være på grunn av at de har ulike forståelse av hva målgruppe-tenkning er. Der B.T.-informanten kanskje tenker at målgruppen er interessert i en så riktig vurdering og dom som mulig, virker det som at NRK-informanten i større grad tenker det dreier seg om å justere anmeldelsen etter hva hun/han tror målgruppen vil være interessert i. B.T.-informanten gjør det likevel tydelig at han ikke skriver for hvem som helst; han skriver for dem som er interessert i litteratur og kritikk, og som må antas å gjøre sine egne vurderinger (slik Skarpenes' informanter sier at de ikke gjør). Det er hans/hennes målgruppe, og han/hun tar ikke hensyn til at det kanskje er mange som kan tenke seg å lese enkelte anmeldelser av andre grunner. Det kan hende at NRK-informanten i større grad tar hensyn til denne gruppen av boklesere.

Fædrelandsvennens kritiker er også opptatt av avisens lesere, og markerer avstand til andre aktører i litteraturfeltet: «Jeg prøver å tenke at jeg skriver for avisens lesere, ikke for forfatteren eller aktørene. (...) Jeg ser mye på virksomheten som en forbrukerveiledning også.» Denne informanten skiller ikke klart mellom avisleserne generelt (en bredt definert målgruppe) og «forbrukerne» (lesere av litteratur som leser kritikk for å få en orientering om aktuelle bøker) som målgruppe. Informanten fra Klassekampen forsøker også å opptre forsonende på vegne av et slikt skille, og sier:

Jeg mener det er viktig å være begge deler. Å ta både journalistiske hensyn og bedrive faglig forsvarlig kritikk, og henvende seg til en leser som ikke nødvendigvis har litteraturvitenskap, men samtidig si noe til de som anerkjenner det kunstfaglige (...) (Klassekampen).

Her viser kritikeren at hun/han mener at anmeldelser i prinsippet burde kunne tilby noe interessant å lese både for en litteraturinteressert leser og den jevne eller tilfeldige leser av litteraturkritikker. Andre kritikere heller i en retning av å skrive for «en vanlig leser», slik informanten fra Varden gjør:

IO: For det har jeg vært, jeg har hele tida vært en leser. En som er glad i litteratur, liksom, så jeg har ikke skrevet for noen kolleger, for andre kritikere. Det får de gjøre i tidsskrifter (...)

I: Så du har leseren som mål når du skriver?

IO: Ja, en vanlig leser (Varden).

Varden-kritikeren distanserer seg fra andre kritikere, som etter hans inntrykk til tider hverken tenker på forfattere eller lesere, men først og fremst skriver for hverandre. De inngår i et slags fellesskap der de skriver for hverandre på veien inn i, eller videre i akademien. Varden-kritikeren skriver for «en vanlig leser», og viser til for eksempel lesere av det som lånes ut ved norske biblioteker, og hva som ellers er vanlig å lese, basert på bestselgerlister over skjønnlitteratur.

Flere peker på selve anmeldelsen og at måten man skriver på kan gjøre at «alle» finner noe interessant å lese. De peker på at anmeldelsen i tillegg til å si noe om teksten som anmeldes, skal være lesverdig i seg selv: «Det skal være godt lesestoff, selve anmelderiet» sier informanten fra Dagbladet. Også informanten fra Adresseavisen understreker at anmeldelsen skal være interessant å lese i seg selv:

Jeg bruker meg selv mer, og jeg referer til hendelser i livet mitt. God litteraturkritikk kan være en litterær opplevelse, altså i Amerika er litteraturkritikk en sjanger, som poesi, novelle, roman. Jeg er litt opptatt av den biten.

Denne kritikeren mener en kan gjøre anmeldelsene interessante ved å ta utgangspunkt i egen lesning og egne erfaringer, og på den måten la anmeldelsen bli en litterær tekst i seg selv. Den skal være lesverdig i seg selv, kanskje også uavhengig av om leseren interesserer seg for boken den handler om. Men det må ikke bli selvskryt, slik som for eksempel i en anmeldelse av Frode Gryttens roman om The Clash. Der følte kritikeren at det var relevant at han trakk frem sitt eget forhold til The Clash som musikk, men ikke at han kunne nevne at han hadde møtt vokalistene Joe Strummer eller var på den legendariske konserten de holdt på Chateau Neuf i Oslo i 1980. Her mente kritikeren at det gikk en grense mellom det personlige og det private.

Man kan tenke seg at kritikeren er fritatt fra å tenke på avisens lesere siden redaksjonen tar seg av det, blant annet gjennom å definere hvordan delene i avisen skal vektes, og hvor lange de ulike tekstene skal være. De fleste informantene mente likevel at redaktørene ikke var særlig målgruppe-rettet. De mente det var viktigere for redaktørene å lage et produkt å stå inne for, som var helhetlig og stod i avisens tradisjon. Flere påpekte også at de tilpasser seg publiseringssted, altså at de skriver annerledes for Morgenbladet enn de gjør for en lokal-/regionalavis. Det vil si at tekstene vurderes etter de samme kriteriene, men at de endrer skrivestilen. De politiske skillelinjene mellom avisene har mindre betydning enn før, og man kan skrive samme type anmeldelse i Klassekampen som i Aftenposten, ifølge informantene.

Da kan man stille seg spørsmål om utvelgelsen igjen, som kritikerne selv også betoner som viktig. Dette ble opplevd langt strengere før, slik som frilans-kritikeren forteller om:

(...) i Klassekampen hadde du, hvordan skal jeg si det, det var ikke noe press, men det er klart at det lå en slags tanke om at «du skriver for folket», fordi det var det man gjorde den gangen. (...) Fremheve de bøkene en synes er viktig for folk i dag i den politiske situasjonen (Frilans).

Denne tradisjonen står Klassekampen i, og leses i lys av, til tross for at redaksjonen og kritikerne har blitt åpnere for ulike typer vurderinger.

Med tanke på at problemstillingen spør etter hvordan kritikerne legitimerer sin virksomhet kan det være viktig å se på hvem de legitimerer sin virksomhet overfor. Oppsummert kan vi si at «folkeopplyseren» vil holde på en tanke om å skrive for «folket», og «en vanlig leser», mens «domfelleren» vil være opptatt av å skrive for avisens lesere uten å være særlig opptatt av hvem det er. Domfelleren vil skrive en så god som mulig tekst, og så får det være opp til dem som er interessert å lese. «Fortolkeren» vil befinne seg også her i en mellomposisjon, og forsøke å skrive litt for alle. Fortolkeren vil også være den som befinner seg nærmest litteraturmiljøet, og forsøke å ikke støte forfatterne eller forlagene.

4.7 Hvordan gjøres kritikken?

I denne oppgaven har jeg som utgangspunkt at kritikk dreier seg om å gjøre kulturelle vurderinger, og kritikerne danner slik sett, nesten per definisjon, en motsats til den øvre norske middelklassen som ikke anerkjenner kulturelle vurderinger (Skarpenes 2007). De kulturelle vurderinger kommer til uttrykk i en anmeldelse som trykkes offentlig på avisenes kultur-/boksider. Anmeldelsene følger gjerne en fastlagt mal, og starter som oftest med en redegjørelse for bokens handling, deretter kommentarer om og eksempler på litterær stil, før de ender med en vurdering, eller dom, som sier noe om hvorvidt boken er god eller dårlig.

På trykk er likevel hver anmeldelse forskjellig, delvis fordi det skrives om forskjellige typer bøker og delvis fordi de skrives av ulike kritikere. Noen ganger kan det være vanskelig å si hvorvidt en bok er god eller dårlig, og da kan det hende at kritikeren avstår fra dette, og heller forsøker å gi leseren av kritikken et så best som mulig inntrykk av hva slags bok det dreier seg om. Så er det opp til leserne å vurdere om de ønsker å lese bøkene eller ikke.

Malen for hvordan anmeldelser er bygget opp er på sett og vis uunngåelig, man må starte med noen praktiske opplysninger om boken og forfatteren for at alle lesere skal kunne vite hva teksten dreier seg om. Dette gjelder også når det handler om populære bøker som mange kjenner til fra før av, som for eksempel i Susanne Christensens anmeldelse²⁴ av Yahya Hassans debut *YAHYA HASSAN*:

Det går neppe an å innlede en anmeldelse av dansk-palestinske Yahya Hassan (født 1995) uten å nevne at den selvtitulerte diktsamlinga hans, som kom ut i Danmark i fjor, er trykket i et opplag på 100.000 eksemplarer i hjemlandet, og at poeten lever under politibeskyttelse på grunn av drapstrusler.

Her gir hun leseren de obligatoriske opplysningene om forfatterens bakgrunn, og omfanget og omstendighetene boka har kommet i ved å påpeke nettopp at det er umulig (eller neppe mulig) å unngå det. Hun svarer ikke på hvorfor, og velger å vende bort fra medieoppmerksomheten rundt Yahya Hassan. Hun forsøker i stedet å gjøre en mer tekstnær lesning, antakelig fordi det er der hun kan si noe som ikke allerede har blitt sagt av andre før henne.

Om strukturen i en anmeldelse svarer en av informantene fra Dagbladet effektivt: «Handlingsreferat. Veldig kort. Så kort som mulig. Og så tema, selvfølgelig. Inniblant dommer.», og legger til at «man kan få sagt masse på 1500 tegn, men det er klart man ikke kan begrunne det på samme måte så det er klart at det virker mer overfladisk selv om det ikke nødvendigvis er det.». Han/hun presenterer hvordan innholdet struktureres, men sier også noe om hva som kommer til uttrykk og ikke, altså ligger det mer til grunn for anmeldelsene enn det som kommer til uttrykk i avisen. Informanten for NRK er mer opptatt av å vise «mulighetsrommet» innenfor en slik mal:

(...) en gjøre-greie-for-del, en vurderende del og så bør du ha en kontekst-del. Kontekst kan delvis gå på forfatterskap, og delvis gå på hvordan det relaterer seg til andre verk i verden eller til virkeligheten der ute, altså mange forholder seg jo veldig aktivt til virkeligheten for tida, så det er også en interessant greie. Men jeg tenker at den vurderende delen, et referat kan alle lage, men det er den vurderende delen som er den interessante, og den kontekstualiserende delen.

I dette utdraget er det tydeligere at kritikeren har rom, om enn begrenset, til å vise frem noe av vurderingsarbeidet som blir gjort, og ikke kun presentere en dom i form av spesifikke adjektiv (flott, spennende, interessant, mangslungen e.l.). Likevel tror jeg, ut fra det inntrykket jeg har dannet meg ut fra intervjuene, at de fleste av kritikerne vil si seg enig med kritikeren fra Dag

²⁴ Klassekampen Bokmagasinet 20.05.2014

og tid, og som forsøker å gjøre «rommet» for kreativitet enda større:

For meg er det et mål, og det er det sikkert for mange, å unngå den formelen som er veldig kjedelig; innledning, som er catchy, fakta om forfatteren og forfatterskapet, og noe som sier noe om handlingen, og plasserer boka i en større kontekst, som er forfattere det kan minne om eller en trend, og så en vurdering. Alt det burde egentlig være med, men det er et poeng for meg å rote litt opp i det.

Her viser også kritikeren et behov for å fremstå som en kritiker med en egen stemme, og ikke bare en blant mange i et kritikerkorps, som det ofte kalles når man er enige om noe.

Ut fra intervjuene finner jeg at informantene forholder seg til dette med oppbyggingen av anmeldelsen på tre forskjellige måter, som følger inndelingen i de tre idealtypene. Fortolkeren» og «domfelleren» vil ha ulikt forhold til den siste delen; vurdering. Det kan også tenkes at kritikerne har ulike forhold til bruk av fakta og handling, og her kan vi trekke en tråd til de omtalte historiske leirene som ble kalt den historisk-biografiske metode og den estetisk-filosofiske metode (Bjerck Hagen 2012). Selv om ikke det er noen klar sammenheng mellom disse leirene og min typologi, kan vi si at «folkeopplyseren» vil stå i den historisk-biografiske tradisjonen og «domfelleren» i den estetisk-filosofiske. «Fortolkeren» vil igjen befinne seg i midten, og i en mer uavklart posisjon.

Når det kommer til «objektivitetsproblemet», som informantene uttrykte det som og som handler om hvorvidt vurderingene kan kalles subjektive eller objektive, har alle et pragmatisk forhold til dette. Deres innstilling kan minne om innledningen i *Norsk litterær ordbok 2012*:

Oppsummeringar vil alltid vere subjektive, og kven som er verd omtale og kva som er typisk for samtida, er ikkje lett å avgjere når ein sjølv står midt i ho. Om ein tar sjansen på å spekulere i kva som er bra i dag, kan historias dom lett gjere ein til narr. Likevel er samtidsvurderingane av litteraturen nødvendige og uvurderlege for dei som i framtida skal forske på litteraturen i dag (Gujord og Michelsen 2012, s. 7).

Betoningen av det subjektive går igjen hos alle kritikertypene, «vurderingen kan ikke være noe annet enn det». Det fremstilles av og til som et problem for litteraturkritikken at den kan variere mellom kritikere og over tid, slik som sitatet overfor gjør oppmerksom om («historias dom kan lett gjere ein til narr»), men det ser ut til at kritikerne har et pragmatisk forhold til dette. Informanten som jobber frilans forsøker å formulere hvordan hun forholder seg til det å endre mening: «Det er klart jeg kan endre mening etter hvert, men det er klart der er sjelden jeg blir grunnleggende uenig med meg selv, som oftest blir det nyansene». Hun/han støter

borti vanskeligheter, i og med at det er gradsspørsmål som uten eksempel ikke gjør det lett å forstå hva som er grunnleggende, eller hva som er nyanser. Det vi skjønner er at hun tenker over dette, og at hun ikke har et prinsipielt forhold til endring av holdning. Pragmatismen kommer til uttrykk i det hun/han sier videre: «Da nyttet det ikke å sitte med angst for det hvite ark. Ok, dette er det jeg mener nå. Etter to dager mener jeg kanskje noe annet, men det går ikke altså.». Her sies det eksplisitt at kritikeren forholder seg til rammene som blir gitt, og har deadline som premiss. Poenget i andre halvdel av sitatet er at man må være fortrolig med at man kan endre mening, og at det ikke nytter å være usikker når man skriver anmeldelser. Dette er en av flere faktorer som påvirker, og som regnes som en faktor som umuliggjør noen objektiv kritikk. Professor i nordisk litteratur Christine Hamm (2005) beskriver fremveksten av litteraturvitenskapen som fag i de første tiårene etter andre verdenskrig ved at de forsøkte å oppnå en slags objektiv status på lignende vis som andre vitenskapelige fag. En del av denne fagdannelsen ble gjort ved å distansere seg fra litteraturkritikken, som i større grad ble ansett som subjektivt fundert. Dette har, i følge Hamm, gjort at litteraturvitenskapen har hatt en «objektivitetsproblem». Informanten fra Klassekampen mener at dette også har blitt hengende ved litteraturkritikken, men at den er på vei bort:

Objektivitetstanken (...) er merkelig, (men) jeg tror den holder på å slippe taket, heldigvis. Det er mer og mer anerkjennelse for at en kritiker er subjektiv, og strekker seg etter å være balansert, men det du skriver kommer fra deg selv. Det må du nesten bare stå for.

Likevel er kritikerne tydelige i sine formuleringer om at de vet hva som er kvalitet når de ser/leser det.

Kritikerne i mitt utvalg ser ikke på seg selv som eksepsjonelle dommere med evner andre ikke har, men som lesere som «påtar seg jobben med» å presentere en vurdering eller dom til åpen diskusjon. Med kritikernes kommentarer om bloggerne i tanke ser det ikke ut til at de er særlig opptatt av å distansere seg fra øvrige som diskuterer litteratur i offentligheten. Kritikerne i mitt utvalg ser det som positivt at lesere begynner å skrive om sine lesererfaringer og presenterer dem for offentligheten. I etterfølgelsen av dette beskriver de tilgangen til yrket som kritiker meritokratisk, det vil si at posisjonen som kritiker er noe man oppnår på basis av ferdigheter og erfaring. Leser man mye og skriver mye om det, så opparbeider man seg kunnskaper som gjør at man kan få en slik posisjon.

Frilans-informanten omtaler tilgangen på denne måten:

At det skal være stengt for andre, det er jeg ikke med på. Men det er klart at det er et tidsspørsmål og et utdanningsspørsmål. At det finnes et enormt potensiale for at andre skal få kunne lese som egentlig ikke har det, det tror jeg faktisk på.

Informanten understreker at det er mulig å bli kritikere, selv for dem uten de rette forutsetningene for å bli det. Dette sier ikke nødvendigvis noe om den faktiske muligheten for å bli litteraturkritiker, siden det for eksempel er tenkelig at kjennskap til andre kritikere o.l. kan tenke seg å være en faktor, men det sier noe om hvordan kritikerne selv oppfatter yrket, og hvordan de vil fremstå. Selvfremstillingen i dette sitatet er altså at informanten gjør *noe alle andre også kunne gjort*, forutsatt at de leser mye og opparbeider seg erfaring. Det er med andre ord ikke nødvendigvis noe særegent ved kritikeren, eller noe forut bestemt som for eksempel intelligens som er avgjørende. Dette må kunne sies å være en meritokratisk innstilling. En annen av informantene som deler denne innstillingen sier:

Vi har alle begynt med serielitteratur, og fått mer og mer erfaring som lesere, så der synes jeg det blir litt sånn at man helst vil ha et publikum som ønsker å bli belært. Noen vil jo strekke seg og lære, men mange er ikke på det nivået at de har glede av det. Da er det bedre at de (leser det de liker), nå høres jeg litt elitistisk ut selv om jeg prøver på det motsatte, men det er jo faktisk tilfelle. Jo mer lesererfaring du har, jo mer får du ut av en tekst, og jo flere referanser ser du, og det er likt for oss alle, men noen av oss begynte tidligere og har derfor kommet lengre, rett og slett.

I dette sitatet er det enda tydeligere en meritokratisk innstilling som ligger til grunn. Informanten forsøker å unngå at litteraturkritikken fremstår som elitistisk ved å si at det handler om lesererfaring, og er noe alle kan gjøre. I motsetning kunne man sett for seg at en kritiker ville fremhevet sin eliteposisjon, og sagt at dette ikke var for alle. Domfelleren skiller seg ut her og er den av idealtypene som hevder at det å lese godt ikke er noe alle gjør. Igjen bryter domfelleren med det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret.

Aviskritikken er *journalistisk*, og skal være det (Wright Lund 2005). Det vil si at kritikken må følge samme krav som journalistikken til klar og tydelig språkføring, samt evne til å nå leseren. En støtte til dette synet finner man hos litteraturprofessor Per Thomas Andersen (1987), som har formulert fem hovedkategorier av kriterier for å se på hvordan litteraturkritikere vurderer bøker. Kriteriene er som følger: moralske/politiske, kognitive, genetiske, affektive og estetiske kriterier. De moralske/politiske kriteriene benyttes for å vurdere viktigheten av et verk. Kognitive kriterier benyttes for å vurdere kunnskapstilfanget, og hvilket tema som tas opp, og om det bedrer vår forståelse av verden. Genetiske kriterier angår tekster forut for den foreliggende som vurderes, og kan sees som historiske og

biografiske opplysninger om forfatteren. Affektive kriterier handler om hvorvidt man blir «truffet» av verket eller ikke, altså mer psykologiske effekter av litteraturen, og kriterier som omhandler tekstens «kraft» e.l. De kan være vanskelige å redegjøre for. De estetiske kriteriene omhandler litteraturens form og fortolkningsmuligheter. Jeg skal ikke gjøre noen vurdering av kriteriene her, men vise til at Andersen mener at disse kategoriene er underordnet journalistiske krav. Man kan også se for seg spenningsforhold mellom kritikere og oversettere, kritikere og forlag eller andre aktører i det litterære felt. Det er et felt som kjennetegnes av at det ikke kreves noen formelle kvalifikasjoner, men hvor man kan regnes som kvalifisert på bakgrunn av mye forskjellig og hvor det til slutt er selve kritikkene, og hvordan de blir lest som avgjør kritikerens status (Wright Lund 2005).

I dette analysekapittelet har jeg interessert meg for både hvordan kritikerne beskriver sitt eget arbeid og hvordan de omtaler ulike sider ved arbeidet, slik som utvalg av bøker, tilgang til yrket og hvem de skriver for. Ved å se på dette mener jeg å ha vist ulike måter kritikerne håndterer likhet og distinksjoner på, og at dette også sier noe om hvordan «moralske problemer og normative antinomier» (Engelstad 2010a) tegner seg i norsk kultur. Jeg har også formulert en inndeling i tre kritikertyper. Poenget med det er å få frem noen særtrekk og å vise at kritikerstanden ikke er en homogen gruppe. De har ulike verdier og forskjellige mål med sin kritikervirksomhet. Typologien over kritikere kan forhåpentligvis brukes som utgangspunkt for videre analyser av kritikere og deres virksomhet.

I det neste analysekapittelet vil jeg ta for meg litteraturkritikerens plass i samfunnet, og forsøke å si mer om hvordan den norske kulturen sees av kritikerne og hvordan de ser på sin egen virksomhet i lys av den samfunnsmessige konteksten.

5 Ekspertvelde og smaksdommeri. Litteraturkritikk i samfunnet

5.1 Innledning

Etter å ha gått gjennom de tre idealtypene av kritikere, og gjort en beskrivelse av utøvelsen av kritikeryrket i det første analysekapittelet, skal jeg her ta for meg litteraturkritikken i samfunnet og litteraturkritikeres forestillinger om samfunnet. Jeg vil se nærmere på hvordan litteraturkritikerne og litteraturkritikken forholder seg til andre yrker, og hvordan de forestiller seg at man ellers i samfunnet ser på deres virksomhet.

Det snakkes om, og forskes på hvorvidt det har skjedd en demokratisering av kulturen de siste 70 år i Norge, som følge av velferdspolitiske likhetsidealer i offentlig kulturpolitisk satsning (Mangset 2012). Mangset (2012) skiller mellom tre typer demokratisering av kultur, i form av at: (1) flere får formell tilgang til kultur, (2) flere benytter kulturtilbudene som er tilgjengelige og (3) mønstrene i hvilke sosiale grupper som benytter hvilke kulturtilbud viskes ut. Hvordan kritikerne forholder seg til disse demokratiseringstypene er noe av det jeg vil diskutere. I tillegg opererer kritikerne i offentligheten, hvor i prinsippet alle har mulighet til å ytre seg. Jeg vil se nærmere på hvordan kritikerne forholder seg til deres posisjon i offentligheten, som utgangspunkt for å forstå hvilke verdier de vektlegger, og hvordan de håndterer distinksjon og likhetsverdier. Til slutt diskuterer jeg smak og egalitære verdier med bakgrunn i deres posisjon og deres syn på demokratiseringstypene, og hevder at litteraturkritikernes syn representerer en interessant side ved norsk kultur. Dette knytter an til Skarpenes' (2007) analyse av norsk kultur, og til hans forsøksvise hypotese om en gruppe hvor et norsk moralsk-egalitært verdirepertoar ikke gjelder. Den knytter også an til diskusjonen om folkelig symbolmakt og motstanden mot elitistisk tenkning.

5.2 Analyse

5.2.1 Oppmerksomhet rundt vurderinger

Kritikeren er en rolle som innehas av en aktør i samfunnet, og som er mediert gjennom en plattform (avis eller radio i dette utvalget) til det vi kaller offentligheten. I første analysekapittel så vi på tre typer kritikere og hvordan de legitimerer ulike sider ved kritikervirksomheten på ulike måter. I dette kapittelet vender jeg oppmerksomheten mot hvordan de ser på forholdet mellom litteraturkritikken og samfunnet, og hva mitt utvalg av kritikere kan sies å representere i norsk kultur. Da vil jeg blant annet vende meg mot kritikernes egne vurderinger av viktigheten av kritikk. Men først vil jeg si litt om medier og offentligheten i norsk kontekst, fordi det er her litteraturkritikerne opererer, i tillegg til at de refererer til disse størrelsene.

Habermas (2002: 25) definerer den borgerlige offentlighet som «(...) den sfære der privatfolk samles til publikum», det vil si at de samles om noe de har en felles interesse i. Offentligheten binder borgere sammen, og det kan sies å være dens viktigste funksjon. Den borgerlige offentligheten er beskrevet historisk av Habermas og betegner den samlingen av privatfolk som foregikk etter adelens fall i Vest-Europa på 16- og 1700-tallet, og som åpnet opp for at alle og enhver kunne ytre seg. De etterlot seg et vakuum av meningsrepresentasjon som det nå var opp til borgere å fylle. Riktignok var offentligheten i denne perioden preget av menn som hadde eiendom og kunne lese, så den kan ikke sies å være tilgjengelig for «alle». Habermas' beskrivelse handler derimot om hvordan offentligheten har utviklet seg i positiv forstand ved å omfatte flere ulike typer mennesker. Habermas er også normativt positiv til denne utviklingen. Sentralt i beskrivelsen av den borgerlige offentlighetens fremvekst setter han romanen, og hvordan den skapte nye måter å diskutere offentlig på. Romanene gjorde det mulig å diskutere problemstillinger fra familiens intime sfære i offentligheten fordi den i prinsippet er basert på fantasi og forestillingsevne. Ulike forum og aviskulturer utviklet seg rundt kritisk diskusjon av litteratur, og dannet en slags proto-offentlighet. Dette gjorde det mulig å skille person eller status fra argumentene som ble fremmet, i følge Habermas. Habermas har et klassisk humanistisk dannelsessyn på romanen og mener den fremmer empati og forståelse (Jacobs 2012). Et institusjonelt kriterium han peker på, og som er spesielt interessant i denne oppgavens henseende, er at det var et krav om at man så bort fra all status i offentlig samvær. Jeg antar at dette betyr at man ikke kunne avfeie en debattants meninger

med henvisning til hans status. Likevel har Habermas kritiske bemerkninger til offentlighetens tilstand under press fra kommersialisering. Han peker på at mediene i stor grad har gitt etter for presset og ikke lenger er en arena for lengre resonnementer. Habermas har revidert denne pessimismen (Habermas 1992 bl.a.), men den finnes hos mine informanter. Denne skepsisen overfor kommersialiseringen av offentligheten, og nærmere bestemt den kulturelle offentligheten, kan man også finne i blant annet forfatteren Dag Solstads beskrivelser av Aftenpostens omtaler av hans siste roman.²⁵ Skepsisen mot kommersialisering av offentligheten, og av kritikken, er altså til stede i litteraturfeltet.

Offentligheten utgjøres i stor grad av mediene, men også organisasjoner og fysiske møteplasser. På litteraturfeltet kan vi si at avisene, tidsskriftene, fjernsynet og radioen har vært de viktigste mediene, mens internett blir mer og mer viktig. Av organisasjoner har vi de ulike forlagene, Foreningen !Les, Leser søker bok og Kritikerlaget for å nevne noen, og når det gjelder fysiske møteplasser, tenker jeg blant annet på bibliotekene og litteratur- og kulturhusene rundt omkring i landet. Det er i dette landskapet kritikerne orienterer seg.

Kritikere er som nevnt ulike når det gjelder bakgrunn og det kan eksemplifiseres med mitt materiale hvor det blant annet er en fulltidsansatt kritiker, en akademisk ansatt, en tidsskriftsansatt (redaktør-stilling), en pensjonist, en nylig ferdig student og en deltidsarbeidende elektriker. I utvalget er det også «en klassisk lektor», «en halvstudert røver» og en billedkunstner; en av dem poengterer: «Jeg har ikke noe universitetsutdanning på litteratur, det har jeg ikke. (...) Jeg er mer en grasrotmann. Men jeg har lest mye litteratur underveis». De fleste har likevel bakgrunn fra enten litteraturvitenskap eller nordiske studier ved universitetet. Det kan hende at de har mye felles når det gjelder bakgrunnsvariabler slik som for eksempel lengde på fars utdanning (slik Goldthorpe har målt bakgrunn), lengde på egen utdanning eller økonomisk bakgrunn, men det er ikke slike fellesnevne jeg er ute etter i denne oppgaven. Jeg er opptatt av hvordan kritikere legitimerer sin egen virksomhet. I den sammenheng er det i stedet interessant å undersøke hvordan og i hvilke tilfeller de viser til slike bakgrunnsvariabler som legitimering av hva de gjør selv. Jeg kommer også til å se på hvordan de beskriver sin samfunnsrolle, og gjennom det samtidig sier noe om viktigheten av kritikk.

I innledningskapittelet har jeg nevnt eksempler hvor kulturelle vurderinger har blitt

²⁵ Aftenposten 10.04.2014 (Lastet opp 4.06.2014: http://www.aftenposten.no/kultur/--At-bokene-mine-er-uleselige_-er-jeg-stolt-av-7527231.html#.U5BzDxabScN)

kontroversielle, og forsøkt å nevne anledninger hvor dette oppstår. I hverdagen er folk flest kanskje ikke så opptatt av kritikeres mening om ulike kulturuttrykk. Mengden av kulturuttrykk å forholde seg til kan også fint tenkes å frembringe en slags blaserhet. Informanten fra Klassekampen skildrer et slikt inntrykk etter å ha bli spurt om noen reagerer på yrket som litteraturkritiker; «Det virker så unyttig for enkelte. Du må liksom være i det riktige selskapet for at man uten videre kan si at man er kritiker, men jeg er stort sett det». Her er ikke poenget at de fleste ikke bryr seg om kulturelle vurderinger, men nettopp at de ikke oppfattes som nyttige. Videre sier hun; «Det er liksom bare enda et ledd verre enn å drive med kunst. Enda mer «far out». Så det virker sært for noen, og det merker man innimellom». Flere kritikere har inntrykk av at andre ikke ser verdien av deres arbeid. En av Dagbladet-kritikerne sier for eksempel; «Men generelt, den gjengse, altså folket selv er ikke nødvendigvis så glad i kritikere». Flere snakker også om at yrket anses som uproduktivt sammenlignet med andre yrker. Informanten over snakker også om «det riktige selskapet», som vi må kunne anta at er personer med lignende fagbakgrunn eller lignende arbeid.

Kritikerne mener at ulike tilfeller hvor kulturelle vurderinger blir kontroversielle, ofte at det baserer seg på at folk blander ulike prinsipper. Informanten fra Bergens Tidende sier for eksempel: «Det er jo klart at folk har et problem med å skille mellom estetiske og moralske dommer, det er det som er problemet. Som kritiker er du nødt til å gjøre det skillet». Her forsøker kritikeren å oppklare et skille som han opplever som problematisk i møte med lesere. Dette stemmer godt overens med funnene til Skarpenes (2007a), som også finner at folk ikke skiller mellom estetikk og moral. For kritikeren handler det om å avklare at man ikke er en dårlig person om man velger å bruke tiden på dårlig litteratur eller har bøker av dårlige forfattere i bokhyllen, men at det finnes litteratur som estetisk sett er bedre. Han følger opp med å si: «Dommen er på vegne av litteraturen og på vegne av litteraturens lesere (...). Den negative kritikken er et implisitt forsvar for den litteraturen som er bedre». Her forsvaret kritikeren den negative kritikken ved å hevde at det er nødvendig for at den gode litteraturen skal få sin rettmessige plass. På denne måten åpner vedkommende for at det finnes ulik litteratur til ulik bruk, som er en annen måte å avklare kontroversielle vurderinger på. NRK-informanten benytter en slik forklaring når hun sier:

Jeg er veldig opptatt av at ulike sjangre har sine normer og sin egen estetikk. Sånn at hvis jeg anmelder en kioskroman, så ville jeg ikke sagt at den psykologiske dybden her ikke er god, eller at den språklige variasjonen er liten eller... språk er klisjefyllt. Sanne ting er nesten uinteressante når det gjelder underholdningsromaner, som har ett kriterium og det er å nettopp underholde. Da

blir spørsmålet: underholdt den meg eller underholdt den meg ikke? Og med en roman av Ole Robert Sunde er det helt andre regler som gjelder, fordi det er ulike bruksområder for ulik litteratur, og det forsøker vi å tenke på at vi ikke skjærer alt over en kam, det er lite handling i et haiku for eksempel. Du kan ikke kritisere det for å ha slapp handling.

Her tar han/hun opp et skille som tradisjonelt har blitt problematisert i litteraturen mellom underholdningslitteratur, og «den seriøse litteraturen». Dette kan minne om Escarpits to litterære kretsløp, og Napers (2007) studie av «bestselgere» i bibliotek og kiosk, men «underholdningslitteraturen» inngår i både det folkelige og det dannede kretsløpet. Slik er det en diskusjon om hvorvidt enkelte bøker «hører hjemme» i tykke permer, eller burde vært utgitt som noe annet, og dette henger uløselig sammen med diskusjonen om kommersialiseringen av forlagene. NRK-informanten viser til Eva Bratholms avisinnlegg «Mellom Donald og Dostojevskij»²⁶ som en god formulering av hvordan skillet mellom «høy» og «lav» kultur stadig utviskes, og at det har vært en «utbredt angst overfor å anerkjenne «det låge, det vulgære, det profane og det banale».²⁷ Diskusjonen om hvordan skillene mellom «høy» og «lav» kultur har endret seg er også behandlet i sosiologien. Blant annet hevder Peterson og Kern (1996) at høystatuspersoner har endret seg i sitt kulturelle forbruk fra å være snobber til å bli eklektikere, eller altetende («the omnivorousness thesis» blir deres påstand gjerne kalt). Poenget i denne sammenhengen er at kontroverser rundt kulturelle vurderinger enten blir forklart med at personer feiltolker estetiske vurderinger som moralske dommer (ifølge B.T.-kritikeren), eller at kritikere ikke håndterer skillet mellom høy- og lavkultur på riktig måte (ifølge NRK-kritikeren). Dette er to måter å forklare hvorfor kontroverser oppstår, hvor den ene fokuserer på leserens feiltolkninger og den andre fokuserer på kritikerens manglende håndtering av skiller mellom høy- og lavkultur.

Til slutt kan det nevnes at få kritikere får respons på det de skriver, noe som kan tolkes som uttrykk for manglende interesse eller at leserne er fornøyd med akkurat det de får. Informanten fra Klassekampen beskriver det på denne måten:

Nei, altså det er veldig typisk at kritikere ikke får reaksjoner. I det hele tatt er det veldig stille. Samtidig vet man jo at som kritiker er man verdens mest baksnakka

²⁶ Dagbladet 16.10.1999 (Lastet opp 30.05.2014: <http://www.dagbladet.no/kultur/1999/10/16/180415.html>)

²⁷ Dagbladet 16.10.1999 Ibid.

yrkesgruppe. Så man snakker nok om kritikkene og kritikerne. Det er klart jeg har fått tilbakemeldinger på godt og vondt, på mail og leserinnlegg.

Her trekker informanten inn at det kan være vanskelig å tolke hva mangelen på respons kan bety, men uavhengig av det forblir offentligheten stille. Hvis vi trekker på Boltanski og Thevenots teoretiske rammeverk vil dette si at det ikke oppstår noen kritisk situasjon, der man ville fått anledning til å prøve ut om kritikere opererer innenfor andre verdiordener enn leserne.

Vi kan kanskje konkludere at noen vurderinger av bøker vekker kontroversiell oppsikt, mens andre vekker «ukontroversiell oppsikt», det vil si at de får oppmerksomhet, men skaper ikke kontroverser. Andre vekker lite oppsikt, og blir mer eller mindre oversett. Dette er avhengig av hvilken bok vi tar for oss, og hvilken kritiker som har anmeldt den på hvilken måte. Idealtypene av kritikerne vil forholde seg forskjellig til disse situasjonene.

«Domfelleren» vil gjerne havne i kritiske situasjoner hvor vurderingene vekker kontroversiell oppsikt, og trives i slike situasjoner fordi vurderingen da får mye oppmerksomhet, og det anses som viktig for litteraturen. Dette fordi «domfelleren» vil ønske å skille mellom hva som er godt og hva som er dårlig, og fordi han/hun vil skrive for lesere som er interessert i krevende litteratur. «Folkeopplyseren» vil sjelden gjøre kontroversielle vurderinger, noe som henger sammen med selvforståelsen som «en vanlig leser», og at det også er denne gruppen han/hun skriver til. «Fortolkeren» vil på samme måte som domfelleren også sjelden gjøre kontroversielle vurderinger, men fatte interesse for dem og diskutere dem opp mot hva som egner seg til ulike lesninger (i stedet for å skille mellom godt og dårlig).

5.2.2 Kritikernes bakgrunn

På spørsmål om de ser et paradoks mellom beskrivelsen av Norge som en likhetskultur og at det samtidig finnes mønstre i hvem som leser hva, svarer informanten fra Dag og tid;

Det er litt vanskelig for meg å snakke om fordi jeg kommer fra den bakgrunnen; helt vanlig økonomi, men foreldre som har vært lærere og interessert i kunst og kultur og hatt de idealene. (...) Jeg ville ikke nølt med å si at Dag Solstad er bedre enn Anne Karin Elstad, overhodet ikke, (...) jeg har ikke forholdt meg til at det er et problem.

Når vedkommende sier «de idealene» er det likhetsidealene, eller det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret, som han/hun henviser til. Han/hun bryter altså tydelig med Skarpenes' informanter, og gjør en kulturell vurdering (hvor Solstad rangeres over Elstad) uten å nøle.

Det er kanskje ikke overraskende at en kritiker gjør dette, men det antyder i det minste at det finnes miljøer i Norge hvor dette er ukontroversielt. Når informanten ikke ser noen motsetning, befinner hun seg trolig i «det riktige selskapet» (jf. sitatet s. 82), og han/hun har kanskje ikke blitt konfrontert av lesere som har blitt fornærmet av kritikk. Siden kritikernes vurderinger er subjektivt fundert, tolker jeg slike utsagn som et uttrykk for hvilke verdier de står for.

Han/hun trekker en sammenligning mellom kritikeryrket og det å være realfagsutdannet. Innen realfag finnes det også personer som befinner seg i eliten faglig sett, uten at de fremstilles som elitister, påpeker han/hun. Her kan vi kanskje trekke et skille mellom definisjonen av elite som yrkeselite og som menings- eller smakselite. Mens kritikere gjerne plasseres i smakseliten, befinner realistene seg i yrkeseliten og de er langt mindre synlige i offentligheten enn kritikerne. Menings- og smakseliten er ikke bare mer synlig, den er også mer kontroversiell i seg selv. Aktørene i meningseliten mener noe om fenomener andre ikke bare er opptatt av, men ofte også identifiserer seg med. Det er derfor ikke så rart at det kan være vanskelig å skille mellom moralske og estetiske vurderinger, i alle fall for leserne. Informanten drøfter også en sammenligning med idrett, og på at det kanskje er lettere å akseptere idrettseliten fordi det ikke handler om intelligens i idretten. Idrettseliten tilhører heller ikke noen meningselite i Norge. Flere av informantene gjør slike sammenligninger med andre yrker og felt. Informantene viste gjerne til egen bakgrunn da vi var inne på disse temaene i intervjuene, og som delvis begrunnelse for sine egne standpunkt.

Kun én viser til egen familiebakgrunn som direkte begrunnelse for yrkesvalget. Informanten fra Klassekampen sier:

(...) så kommer jeg fra en teaterfamilie, så jeg har vokst opp i Nationaltheatret og teaterskolen i Oslo, foreldrene mine jobbet der, så det var en naturlig vei å gå. Jeg hadde sett og sett og sett, og sitti der i alle prøver. Vi hadde ikke barnevakt, så det jeg har gjort er å se forferdelig mye teater. Mye prøver og ting bli til, kanskje det er derfor jeg tok den betrakter-rollen. Jeg ville ikke være på scenen eller i orkestergraven.

Flere viser til det å ha vokst opp i et hjem med mange bøker som årsak til at de begynte å interessere seg for litteratur, og etterhvert valgte det som studie og jobb, men det kommer frem mer indirekte.

Idealtypene vil fordele seg ulikt også her. Folkeopplyseren vil fremheve sin likhet med andre, og sin forankring i et egalitært samfunn, slik som informanten fra NRK når hun/han sier. «Jeg har en type ambivalens til (tanken om en folkelig symbolmakt), rett og slett fordi jeg kommer fra folket, sant?». Her blir vedkommendes bakgrunn brukt eksplisitt for å

begrunne en stillingtagen. Informanten fra Adresseavisen sier også noe som er typisk folkeopplyseren: «Jeg har vokst opp i et hjem uten ei eneste bok jeg, men det skal jo noe til for å tilnærme seg det også. Mye skjer nok i barne- og ungdomsårene, det oppdager man nok ikke helt plutselig i 20-årene.» Her benyttes bakgrunnen som en appell til likhet med andre. Samtidig er der en tråd til domfellerens motivasjon for å påvirke folk i barne- og ungdomsårene. Dette er også i tråd med hvordan man i Norge tradisjonelt har hatt en utjevneende kulturpolitikk (Mangset 2012). Domfelleren vil være den som i størst grad vil holde sin bakgrunn på avstand, og regne det som irrelevant for domfellelsen og offentligheten. Informanten fra Klassekampen illustrerer dette når hun/han sier: «Men jeg har ikke noe problem med å forsvare det overfor meg selv, mitt yrkesvalg, eller overfor nærmeste venner eller familie. Det har jeg ikke.» Han/hun er opptatt av at man ikke skal bruke egen bakgrunn for å legitimere kritikervirksomheten og måten en skriver på, men være opptatt av hvem man skriver for. Domfelleren vil oppleve sine dommer som legitime så lenge de anerkjennes som legitime i egen krets. Fortolkeren vil peke på oppveksten og bøkens rolle i den når det gjelder bakgrunnen for å bli kritiker, og for å begrunne måten å skrive kritikk på. Det vil også til en viss grad folkeopplyseren gjøre, men uten å samtidig være opptatt av å legitimere sin virksomhet.

5.3 Hvordan oppleves elitær virksomhet i en egalitær kultur?

Litteraturkritikken opptar en relativt stor del av avisenes kultursider, og har gjort det over lang tid. Med bakgrunn i hvordan kritikerne omtalte kontroversielle vurderinger, og anerkjennelsen av at det for mange virker som en «unyttig», eller «uproduktiv» virksomhet, skal vi se nærmere på kritikkens plass i offentligheten. Med bakgrunn i Skarpenes' (2007a) funn om at den øvre norske middelklassen gjør moralske grensedragninger overfor folk som gjør kulturelle vurderinger, kan man anta at litteraturkritikken i noen sammenhenger må legitimere seg og verdien av den må synliggjøres. Utøves det et legitimeringspress mot kritikerne, eller mot «kultureliten» som de kanskje oppfattes som representanter for? Hvis kritikerne føler seg et slikt press, kan det da tolkes som et uttrykk for en «folkelig symbolmakt» eller er det et press for kommersialisering? Forfatteren og kritikeren Leif Høgghaug beskriver hvordan det er

å være kritiker i en offentlighet hvor det fremmes et legitimeringspress:

Kritikken er noe mer enn et mediefenomen. Vi må forstå – lese – kritikken på kritikkens egne premisser. Hvilke premisser? Selvfølgelig, det er problematisk å snakke om premisser i en slik sammenheng. Det lyder nesten som en anklage: “på kritikkens egne premisser” – en anklage mot noe eller noen, ikke ulik en påstand som ofte er blitt fremsatt som en klage mot kritikerstanden, og som jeg tror bør nevnes her, nemlig den påstand at kritikerne ikke leser litteraturen på litteraturens egne premisser. Kritikkens lesemåter avviker fra “normallesningen”. Kritikken er “infisert” av teori. Og dette kan selvfølgelig være en av årsakene til at vi, kritikerne, føler et sterkt behov for å peke på kritikkens premisser. Vi beskyldes for å bedrive bevisste feillesninger av litteraturen; vi har en skjult agenda; kritikken er “elitistisk”, den kommuniserer ikke med “folk flest” osv. Men hva betyr alt dette? Hva mener man når man påstår at kritikerne ikke leser litteraturen på litteraturens egne premisser? Mener man at forfatteren bak romanen eller diktsamlingen bør kjenne seg igjen i kritikerens lesning, at kritikerens oppgave kun består i å *gjengi* verket? (Høghaug 2009: 93-94).

Høghaug beskriver her det han opplever som en klage mot kritikerstanden, og som er en god formulering av det jeg hadde som utgangspunkt for denne oppgaven. Det er mye som tyder på at det finnes en viss anti-intellektualisme i Norge. Kritikerne støter fra tid til annen på denne, og jeg har lurt på hvordan de forholder seg til det. Høghaug velger å besvare spørsmålene med nye spørsmål. Spørsmålene blir en måte å konfrontere kritikken mot kritikerne på, og å åpne for videre samtale. Teksten er imidlertid trykket i et fagtidsskrift, *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, som antakeligvis ikke leses av så mange av dem som hevder at kritikken er infisert av teori, eller er elitistisk. Dermed kan vi si at spørsmålene primært fungerer som et slags forsvar, siden det påpekes at det er umulig for kritikerne å uttale seg om verket uten å gi seg selv til kjenne. Kritikerne i mitt materiale forsvaret seg også på lignende måte, ved å vise til at det er umulig å ikke være subjektiv, og at beskyldningene om elitisme er ufruktbare hvis man skal forsøke å forstå noe.

En av informantene fra Dagbladet beskriver forestillingen om at kritikerstanden ikke respekteres slik:

Kritikerstanden er forhatt, og den skal muligens være forhatt. Jeg fyller (xx) år snart, og tenker: skal jeg ha brukt livet mitt på å kjeft på forfattere i Norge som har skrevet dårlige bøker? Det er jo en syssel som er litt sånn. Jeg tenker ikke at det var det jeg ville gjort ut av livet mitt. Så jeg skjønner at folk kan tenke sånn; hva i all verden er kritikere? Hva er det godt for? Men vi er nødvendige innenfor det litterære, om ikke i den store sammenheng. Når man først har et litterært liv, så trenger man kritikken.

Dette er en annerledes måte å forholde seg til presset mot kritikerne på enn det Høghaug gjør.

Her går man ikke i dialog med de som ikke har forståelse for kritikken, kanskje fordi man ikke opplever presset som så alvorlig. Dagbladet-informanten viser til at man må ha kjennskap til «det litterære liv» for å forstå kritikken, og at de som ikke ser poenget med den følgelig ikke har god nok kunnskap. Informanten fra Klassekampen sier noe lignende når hun snakker om det å være i «det riktige selskap».

I Larsens (2006) analyse av forståelser av kunst og kultur i Store Studio²⁸ gis likevel støtte til at denne beskyldningen overfor «seriøse» kulturinteresserte eksisterer:

(...) avansert kultur er viktig, og man burde bruke tid på dette, men i sin tilnærming til denne kulturen må man ikke være for selvhøytidelig, men ha en lett og uformell tilnærming. Dette kan være et uttrykk for opplysningstankegang, samtidig som det også er uttrykk for at det i samtiden oppleves som både pompøst og gammeldags å ha en gjennomført seriøs tilnærming til kunst og høykultur. I tillegg vil jantelovens posisjon i det norske samfunnet ha en viss betydning, i form av at man kan oppleves som arrogant og bedrevitende ved å proklamere inngående kjennskap til, og forståelse av, høykulturelle uttrykk. (Larsen 2006: 76)

Dette kommer etter en analyse av en samtale mellom en skuespiller, en dramatiker og en programleder, hvor de snakker om teaterets problem. Teaterets problem beskrives som et paradoks i det at man ønsker flere publikummere, samtidig som man ønsker å gi plass til «nye stemmer» (nye dramatikere, i stedet for Ibsen og Shakespeare i evig repeat). Bakgrunnen for sitatet ovenfor er at et program som Store Studio er opptatt av å unngå å bli betraktet som høykulturelt. Samtidig skal NRK, også gjennom dette programmet, ivareta sin oppgave som folkeopplyser, noe de gjør gjennom å ha en «lett og uformell tilnærming» til høykultur. Dette gjør dramatikerens rolle i programmet som ble nevnt.

Litteraturkritikerne kan som nevnt kanskje ventes å bryte med dette, siden de tradisjonelt har en rolle som ivaretaker av høykulturen. «Domfelleren» vil være den kritikerens rolle som tydeligst vil innta denne rollen, og det er en av årsakene til at hun/han ofte vil gjøre vurderinger som blir kontroversielle. «Domfelleren» vil se på seg selv som forsvarer av den vestlige kultur, og kanon, og ikke se behov for å legitimere dette, for eksempel ved å vise kjennskap til populærkulturen. «Folkeopplyseren» vil vise til de egalitære verdiene for å ufarliggjøre høykulturen og for å redusere avstanden til «vanlige folk». «Fortolkeren» vil gjerne bruke kjennskap til populærkultur for å vise en «uformell tilnærming» til høykultur. «Fortolkeren» vil dermed være den som er tettest på samtidens normer og verdier om likhet,

²⁸ TV-programmet på NRK

og være den som tydeligst vil rette seg bort fra det som oppleves som «pompøst og gammeldags». «Domfelleren» og «folkeopplyseren» vil ikke være særlig opptatt av dette, og vil se sitt virke i en annen historisk kontekst. «Fortolkeren» vil være en «omnivore» i Peterson og Kerns (1996) oppfatning, altså en som er ”altetende” og har bred kjennskap til kultur, både til populærkultur, og til hva man tradisjonelt har oppfattet som høy- og lavkultur. Det er også mulig at man utgjør en distinksjon ved å ha eklektisk kjennskap til kultur. Slik sett vil «fortolkeren» også gjøre en distingvering overfor lesere, som hun/han kanskje ikke er klar over. Informanten fra Dagbladet er også opptatt av å vise at skillet mellom høy- og lavkultur kan ha en funksjon og at det ikke er statisk, men noe vi ”gjør” eller skaper i fellesskap: «Det er klart det, men det er jo fordi veldig mange mennesker arbeider for disse distinksjonene. Mange er helt avhengige av å arbeide for dem». Dette er et utsagn som kan plasseres hos fortolker-typen.

Store Studio, som var Larsens (2006) empiriske materiale, representerer riktignok en helt annen ramme enn litteraturkritikkens spalter i avisene, hvor humor og ironi er sjelden vare. Der presenteres en i all hovedsak gjennomført seriøs tilnærming til kunst (inkludert litteratur) ved å «proklamere inngående kjennskap til, og forståelse av, høykulturelle uttrykk», og litteraturkritikken som institusjon kan som sådan sies å være i utakt med sin samtid. Likevel er kan den seriøse tilnærmingen også gjøres på ulikt vis.

At kritikerne ikke er en enhetlig gruppe kommer blant annet til uttrykk hos en av informantene fra Dagbladet, som omtaler andre kritikere som «de» og sier; « (...) jeg synes ofte at kritikere selv kan virke vanvittig pompøse når de snakker. At de selv er litt skyld i at man blir sett ned på, man sitter og tvholder på et pompøst forhold til eget yrke». Videre sier vedkommende: «Jeg er ikke så veldig glad i kritikerstanden for så vidt. Jeg synes vi fremstår jålete som laug». Både folkeopplyseren og fortolkeren vil trekke symbolske grenser overfor domfelleren, med de vil gjøre det på ulike måter. Fortolkeren vil gjøre det ved å vise til at domfelleren er «pompøs» og «jålete», slik som informanten fra Dagbladet beskriver dem, mens folkeopplyseren vil gjøre det ved å vise til at domfellerens språk er ekskluderende og sjargong-preget.

Folkeopplyseren vil være en kritiker som er godt plassert i den egalitære kulturen, mens domfelleren vil bryte med eller tar avstand fra den. Fortolkeren vil befinne seg et sted mellom dem. Fortolkeren vil dermed være den som føler et folkelig press mot kritikervirksomheten som ubehagelig, gjerne fordi de vil føle at de blir oppfattet som representanter for en

kulturelite som de selv ikke har noen tilhørighet til.

5.3.1 Kritikk som motstand

Frilans-informanten beskriver sin motivasjon for å bedrive litteraturkritikk som en måte å utøve motstand mot opplevelsen av at «folk» ikke tar kulturen på alvor, og at det ikke lenger regnes for en dyd å gjøre det heller:

IO: Det er jo en utrolig vulgaritet et eller annet sted der ute da. Det synes jeg faktisk er veldig skremmende. Det har ikke noe med at alle skal være enig med hverandre å gjøre, det har noe med at folk mangler folkeskikk altså, for å bruke et gammeldags begrep, at det plutselig er blitt lov.

I: Ser du på det å bedrive kritikk som en slags motstand mot det?

IO: Selvfølgelig er det det. Det tror jeg nok det er. Jeg har ikke tenkt på det sånn, men når du spør; ja. Fordi det er sånn jeg absolutt ikke vil snakke selv. Det er sånn jeg absolutt ikke vil skrive selv. Jeg vil begrunne hvorfor jeg mener det jeg mener, og jeg har lyst til å trekke frem det jeg synes det er viktig at folk får lest, noe annet.

Her beskrives kritikervirksomheten som en elitistisk virksomhet, i den forstand at vedkommende hevder at de utgjør en gruppe som er hevet over andre, ikke bare når det kommer til vurdering av litteratur, men også til hva som er god folkeskikk og ikke. Han/hun viser til at «det har blitt lov å mangle folkeskikk», noe som kan tolkes som et savn over en respekt for autoriteter, eller et savn overfor en opplyst og dannet offentlighet. Kritikken blir beskrevet som en motstand mot dette, og kanskje et bidrag til å oppdra folk. Her ligger en ambisjon som minner om folkeopplyserens. Domfelleren vil ha et mer pragmatisk forhold til dette, og informanten fra NRK svarer på en måte som kan settes inn under domfelleren:

Siv Jensen og hennes venner vil jo synes at sånne som meg er fryktelig elitistiske, og det går an å forstå det argumentet. Jeg vil mene at hvis en aksepterer at kvalitet finnes i verden; i rørleggeri, på en kafé og i kunsten, så er det ikke så dumt at det er noen som har jobbet seg opp en kompetanse som gjør at de kan fortelle noe om det. Så jeg har et nokså nøkternt forhold til det med kvalitet, og aksepterer ikke den populistiske innvendingen.

Den populistiske innvendingen er, som Skarpenes (2007a) beskriver, at kultur ikke kan rangeres hierarkisk, og den blir avvist av informanten. Vedkommende har heller ikke noe problem med at den populistiske innvendingen rettes, siden han/hun ikke regner den som interessant. Hos frilans-informanten kan vi merke en slags offervilje hos kritikeren, hvor

kritikere fremsettes som forsvarere mot vulgarisering av kulturen. Dette ser ikke NRK-informanten ut til å være bekymret for.

I tillegg til den nevnte vulgariseringen av kulturen er enkelte av kritikerne bekymret for en kommersialisering, det vil si at de er bekymret for at bokbransjen i større grad blir styrt av hva som selger på markedet. En av informantene fra Dagbladet beskriver kritikervirksomheten som en måte å demme opp mot kommersialiseringen:

Vi er forsøksvis de eneste som forsøker å si hva som er hva, og forlagene blir mer og mer kommersielle, og forsøker å sende inn mer og mer søppel til folk, så det er liksom en måte å justere det på.

Folk blir her passive mottakere av forlagenes bøker, og kritikernes oppgave blir å skille mellom hva som er bra og hva som er dårlig, og ved å formidle det til publikum blir de et mellomledd mellom forlag og folk, de blir en del av produksjonsprosessen (jf. fortolkeren) og det litterære kretsløpet. En av informantene fra Dagbladet gir også støtte til dette: «Man vet at kvantitet i den markedsstyrte populærkulturen, så tenker jeg at det (kritikken) er en pipende motstemme, og så får folk ta det som det er».

5.3.1 Litteraturkritikernes syn på en norsk kulturelite

Med det nevnte presset mot kritikervirksomheten (jf. s. 86-87), følger også gjerne en beskyldning om å være elitistiske eller å tilhøre en kulturelite (jf. utdraget til Høghaug). Fagerheim (2006) har en beskrivelse av norske eliter som står i sterk kontrast til Bourdieus beskrivelser av det franske samfunnet hvor elitenes maktposisjon i større grad oppleves som selvsagt og legitim. Elitene i Norge er avhengige av å appellere til norske likhetsideal for å beholde sin maktposisjon, mener Fagerheim, fordi de:

Som følge av deres historisk sett skjøre maktposisjon har de norske elitene heller ikke i nevneverdig grad maktet å gjøre seg autonome i moralsk forstand. De har ikke kunnet befri seg fra de folkelige moraloppfatningene, inkludert likhetstenkningen (Fagerheim 2006: 30).

Dette kan være en forklaring på at eliteposisjoner ofte underspilles i det norske samfunnet, men det gjelder ikke nødvendigvis alle. I innledningen nevnte jeg at man gjerne skiller mellom to ulike eliteforståelser; en profesjons- eller yrkeselite og en meningselite. Profesjonseliten utgjør de som har leder- og toppjobber i et yrke eller et felt, mens

meningseliten er et begrep som viser til dem som er med på å forme det man kaller «offentlig mening». Når NRK-informanten sa at «Siv Jensen og vennene hennes» ville mene at hun, altså NRK-informanten, var elitistisk, er det med en slik eliteforståelse til grunn.

Meningseliten er dem som legger føringer på hva som er legitimt. Jeg har forsøkt å se hvordan kritikerne oppfatter sin egen posisjon, ved å se hvordan de omtaler eliter i Norge.

Kritikerne snakker også om eliter i to betydninger av ordet. Frilans-informanten uttrykker en bekymring overfor kultureliten, i form av en profesjonselite og ikke bare meningselite:

Der har vi det med kultureliten som støtter opp under det de synes er viktig, og de kan gjerne gi støtte år på år til de samme. Mens andre aldri får, eller omtrent ikke blir sett på. Du har et reelt problem der. Myten om at vi har gode støtteordninger i Norge er litt feil. Da pleier jeg som sagt å si at de er gode for de som får, men hva med alle de som ikke får?

Her er det lederne i organisasjoner på kulturfeltet og medlemmer i diverse komitéer det dreier seg om, og kritikeren setter seg selv utenfor dem. Dette er et utsagn som passer hos fortolkeren, som er den av typene som i størst grad utviser solidaritet med utøverne på feltet.

De fleste kritikerne i mitt utvalg tar avstand fra kultureliten. De vil ikke bli sett på som representanter for en kulturelite, men det avhenger av hva en mener med begrepet kulturelite. Den ene informanten fra Dagbladet sier:

Det er mange som vil hevde at det finnes en kulturelite. Jeg tenker det finnes mange jeg, det finnes en borgerlig kulturelite, som er de som går i operaen og snakker sånn, og de som leser Ketil Bjørnstad og co, altså «liksom-fin» litteratur som egentlig ikke er noe. Så finnes det akademikere som er en borgerlig kulturelite. Og til slutt, en egentlig kjerne av kultureliten som er, dette høres fryktelig arrogant ut, men som virkelig er skikkelige folk, som virkelig er det uten at de smykker seg med det. Men samtidig finnes det også... Altså Norge har det ikke på samme måte som i Frankrike. Vi er jo bare bønder. I den grad vi har en kulturelite så er den jo massivt undertrykt, og bare svenskene har det jo på en annen måte enn oss. I den grad vi har det (en kulturelite), så er de fulle av kompleks alle sammen, fordi vi bare er ett bittelite kulturland

Og fortsetter: «Jeg tenker at Norge ikke på noen måte som land lider, har aldri, blitt undertrykt av en kulturelite». I disse utsagnene setter informanten seg til dels utenfor elitene selv, og beskriver hvordan ulike elitegrupper forholder seg til kultur. Ifølge vedkommende er det store forskjeller mellom disse gruppene, og det kan tenkes at hun/han selv regner seg for å høre til ”den egentlige kjernen av kultureliten”. Dette er de som er elite uten å smykke seg med det, altså uten å bruke sin kulturelle og estetiske kompetanse for å trekke symbolske

grenser eller å distingvere. Her kan vi med andre ord trekke en tråd til middelklassen i Skarpenes (2007a) analyse. De smykker seg heller ikke med sine sin kulturelle kompetanse for å skape distanse til andre.

Noen kritikere vedkjenner seg kulturelite-begrepet, slik som informanten fra Fædrelandsvennen sa det: «Jeg er ofte på teateret, minimum to ganger i uka, hvis ikke jeg er på et arrangement så er jeg der og drikker kaffe. Sånn sett nøler jeg ikke med å si at jeg hører til kultureliten. De må gjerne kalle meg det: elitist eller hva det skal være for noe. Fiffen er et uttrykk som brukes». Dette ble sagt i en ironisk tone, og jeg tolker det som en måte å dempe eller mildne det at vedkommende mener det finnes en kulturelite og at hun/han selv tilhører denne eliten. Denne innstillingen er lignende NRK-informantens innstilling til «den populistiske innvendingen». Det kan virke som det, selv i et intervju til en masteroppgave, ikke er helt legitimt å trekke distinksjoner og anerkjenne at noen utgjør en elite.

5.4 Den litterære offentligheten i samfunnet

Gjennom å se på hvordan kritikerne omtaler den litterære offentligheten, kan vi få et inntrykk av hva de mener om egen posisjon og egne ambisjoner. Flere av kritikerne uttrykker skepsis overfor utviklingen:

Sånn som det er blitt i offentligheten i dag. Så mye overfladiskheter og sånn (Frilans).

Det har vært en utvikling i forlagene at mer og mer kiosklitteratur får hard cover og sånn, de tas inn i varmen på en helt annen måte. Det betyr også at de blir mer godtatt, og så har det vært sånn at det tok tid før slike bøker ble anmeldt, altså veldig bestselger-litteratur (Dagbladet).

Naper (2007) finner i sin studie av litteratur tilhørende de to ulike litterære kretsløpene at «kiosklitteraturen», eller «veldig bestselger-litteraturen» som informanten fra Dagbladet sier, omtrent ikke anmeldes, men om vi skal tro den ene informanten fra Dagbladet er dette noe som er i endring. Blant annet henvises produksjonsomstendighetene som en årsak til at de får mer oppmerksomhet, enkelt og greit kun fordi de får hard cover. Den samme informanten fra Dagbladet følger opp med å uttrykke en motstandsrolle overfor denne utviklingen, slik som vist i forrige underkapittel om kritikken som motstand. Utviklingen mot en mer kommersiell offentlighet deler han/hun med flere, blant annet NRK-kritikeren:

At (kritikken) er blitt mer uformell? Ja, det tenker jeg nok. Dette har selvsagt også noe med kritikerens autoritet og kritikerens rolle å gjøre. Jeg tenker nok at kritikkens rolle har endret seg en del i løpet av de årene som jeg har jobbet og den har nok endret seg mer i retning av «la oss snakke sammen om litteratur», altså en mer uformell, mer bruks, forbrukerrettledende, mer enn kritisk vurderende.

Denne utviklingen vil selvfølgelig være en negativ utvikling sett fra domfellerens perspektiv, men for folkeopplyseren vil dette være positive takter. En av Dagbladet-informantene uttrykker også en skepsis overfor utviklingen i avisene, og som kan passe i et domfellerperspektiv:

Den forakten for kvalitet, eller for det man i gamle dager kalte høykultur, som jeg ville kalle elitistisk litteratur, altså litteratur hvor man skal finne ut noe annet enn bare ræl, og jeg synes den er tilstede i avisene også nå; Aftenposten, Dagbladet, osv. De er livredde for å trække på den folkelige smak, de er så utrolig ivrige etter å smiske etter den folkelige kulturen.

Dette er utsagn som går langt i å forsvare en elitisme innenfor litteraturen, og som strider med Skarpenes (2007a) sine respondenters syn på å gjøre kulturelle vurderinger. Vi kan med andre ord si at det finnes en «en liten medial kulturelite som faktisk er arrogant på vegne av den folkelige smak», slik som Skarpenes lager en potensiell hypotese om. Likevel gjelder dette kun et fåtall av kritikerne i mitt utvalg, og de vil ikke vedkjenne seg ordet kulturelite, selv om de gjør grensedragninger overfor en folkelig smak.

5.5 Diskusjon: smak og egalitære verdier

Av disse smaksdommerne, som både kan være kunstnere selv, og kritikere, og alle som skal holde seg inne på den populære matta. Jeg synes faktisk det er et problem at det finnes et kulturelt hierarki, med smaksdommere som deler ut karakterer offentlig, hvor noe synes mens annet ikke synes. Det er klart det er et problem. Jeg vet ikke helt hvordan man kan løse det, men det er et problem. Det er et reelt problem i Norge i dag (Frilans)

Informanten uttrykker en bekymring overfor hierarkiseringen av kulturelle uttrykk, noe som kanskje er overraskende når han/hun faktisk er kritiker. Men det stemmer overens med Skarpenes' funn om motstand mot hierarkisering i middelklassen. Det er et uttrykk for en mellomposisjon, hvor estetiske dommer ikke blir skilt fra moralske, men snarere henger ved som en kontinuerlig vurdering. Det vil si at man fra bok til bok vurderer hvorvidt man kan

fremme en estetisk dom siden man er klar over at det kan tolkes moralsk, slik som en av informantene uttrykker overfor en anmeldelse av Anne Karin Elstad hvor han/hun var usikker på om det var «greit».

Bjerck Hagen (2012: 195-196) er overrasket over Skarpenes' studie og «den tilsynelatende ekstreme kulturelle antielitisme» han finner. Han kommenterer: «Det er vanskelig å tenke seg at noen både kan interessere seg for litteratur og ikke samtidig begynne å skille mellom godt og mindre godt, i en iallfall moderat forstand». Han trekker Skarpenes' intervjuer i tvil. Spørsmålet her blir hva det vil si å gjøre slike skiller, og i hvilke sammenhenger man vil gå god for å gjøre det. Det er en stor forskjell å gjøre det for seg selv, overfor venner og i offentligheten. Selv kritikere i mitt utvalg uttrykker en vegring ved å gjøre slike skiller offentlig, fordi de kjenner på et legitimeringspress fra den norske likhetskulturen. Beskrivelsen av kritikernes posisjon i offentligheten som «forhatt» og «baksnakket», og at andre mener at de tilhører en kulturelite, tilsier at kritikerne har en del makt. Som nevnt i innledningen oppgir 49 % at anmeldelser er litt viktig eller mer i valget av bøker som de leser, i følge Leserundersøkelsen 2014. Dette innebærer at kritikerne potensielt har makt over hva som blir lest, og ansett som verdt å lese. Informanten i Klassekampen vedkjenner seg det direkte: «Man har selvfølgelig mye makt som kritiker. Gjennom uttalerett i ett eller annet medium har man makt». Og det gjør også informanten fra Morgenbladet: «Jeg vet at jeg har makt i mitt daglige virke, i og med at jeg har en form for kulturelitistisk posisjon, så vil jeg si at kultureliten har makt». Her vedkjenner også informanten seg en kulturelite-posisjon, og disse to utsagnene vil jeg tillegge domfelleren. Det passer med at domfelleren vil stå i direkte kontrast Skarpenes' (2007a) utvalg, og ikke vil vegre seg mot å gjøre kulturelle vurderinger.

Folkeopplyseren vil derimot fungere mer som en slags agent for den «folkelige symbolmakten», og benytte sin makt ved å forsvare populær litteratur (ikke nødvendigvis det som kalles populærlitteratur eller underholdningslitteratur, men litteratur som befinner seg i utlånstoppen på bibliotekene f. eks.). Frilans-informanten beskriver en lignende ambisjon bak sitt engasjement for kvinnelitteratur på 80-tallet. Jeg ser på henne/ham som en representant for Folkeopplyseren som er den av idealtypene som vil videreføre marxistenes innstilling (Skirbekk 1972): «Da opplevde jeg at det var veldig viktig å forsvare den type litteratur, altså forsvare kvinnelitteratur. (...) Det var for meg en veldig positiv erfaring, og det føltes som å gjøre en forskjell som kritiker ved å skrive om bøkene. Rett og slett fordi du skrev om dem». Her er det ikke innholdet i seg selv, men utgivelsen av en bestemt type bøker som er det

sentrale. Dette perspektivet vil folkeopplyseren forsvare i dag, men nå er det bøker som omhandler «vanlige folk» eller outsiders som fortjener oppmerksomhet. Folkeopplyseren vil være i konflikt med Domfelleren på dette området.

Fortolkeren vil ha et unnvikende forhold til makt-aspektet ved kritikervirksomheten. Den ene Dagbladet-informanten sier noe som kan tjene som et eksempel på oppfatninger jeg vil tillegge Fortolkeren: «Ja, det er et ansvar i det. Det tar ikke jeg veldig alvorlig må jeg si da. Det burde jeg ta mye mer alvorlig, at man er med på å dømme». Vedkommende er bevisst ansvaret, men innrømmer å ikke ta det alvorlig nok. Fortolkeren vil, slik jeg har definert typen, være mest interessert i å presentere en vurdering. Informanten fra Adresseavisen svarer også noe som kan tjene som eksempel på Fortolkerens maktforståelse: «Jeg har kanskje vært med på å hausse opp bøker i salgssammenheng, men jeg har sikkert også vært med på å stoppe noe». I utgangspunktet kan dette virke som et avklart forhold til maktutøvelse, men det kan også tolkes som enn måte å unnvike maktutøvelse på, ved å si til seg selv at det «noen ganger går den ene veien og noen ganger den andre». Domfelleren vil ikke støtte en slik tendens til ansvarsfraskrivelse.

I dette analysekapittelet har jeg interessert meg for både hvordan kritikerne beskriver offentligheten og litteraturkritikkens plass i offentligheten ved å se på hvordan de omtaler den egalitære kulturen, og hvorvidt de anser seg selv for å være en elite eller ikke. Ved å se på dette mener jeg å ha vist noe av det samme som i første analysekapittel, men fra et annet perspektiv, det vil si ulike måter kritikerne håndterer likhet og distinksjoner på, jamfør problemstillingen. Det sier forhåpentligvis også noe om hvordan «moralske problemer og normative antinomier tegner seg i norsk kultur» (Engelstad 2010a).

6 Konklusjon

I denne oppgaven er det verdienes rolle i sosial handling som har vært tema. Hvordan vi vurderer noe som godt, og noe annet som dårlig har vært et av de store spørsmålene innen for sosialfilosofien (Boudon 2001), og er også utgangspunktet for denne oppgaven. Jeg har sett på hvordan litteraturkritikere snakker om å gjøre slike vurderinger, og følgelig hvilke verdier de henviser til for å legitimere sine vurderinger. Det finnes flere kulturinstitusjoner i samfunnet som i likhet med kritikken gjør et konstant legitimeringsarbeid ved å henvise til ulike verdier (Larsen 2013). Ved å intervjuer litteraturkritikere om deres arbeid og deres forestillinger om det norske samfunnet har jeg forsøkt å skissere opp hvordan de danner en kontekst som de legitimerer sin virksomhet ut ifra. Idealtypene av litteraturkritikere har litt ulike forestillinger av det norske samfunnet, og viser som en følge av det til forskjellige verdier når de legitimerer litteraturkritikken.

I det første analysekapittelet har jeg sett på ulike beskrivelser av yrkesutøvelsen, med vekt på hvordan de snakker om utvalg, publikum og kriteriebruk. Gjennom å se på de ulike måtene de beskriver det har jeg kommet frem til en typologi med tre ulike idealtypiske kritikere. Det er (1) Folkeopplyseren, (2) domfelleren og (3) fortolkeren. Jeg mener dette er en meningsfull inndeling av kritikere ut fra mine data. Kritikerne i mitt utvalg skiller seg fra hverandre i måten de presenterer seg selv på og ut fra hvordan de legitimerer det å gjøre kulturelle vurderinger (jf. problemstillingen på side 6). Typologien kan leses som et svar på min problemstilling.

I andre analysekapittel har jeg sett på hvordan kritikerne snakker om vurderinger som tiltrekker seg oppmerksomhet (kontroversielle vurderinger), hvordan de ser på det å drive en elitær virksomhet i en egalitær kultur, pluss til sist, deres forestillinger om det norske samfunn. Knyttet til idealtypene, så betyr det at at folkeopplyseren vil vise til egalitære verdier for å legitimere sin posisjon, mens domfelleren vil vise til litteraturens verdi i seg selv, og fortolkeren til litteraturens betydning for å forstå samtiden. Dette henger sammen med at de vil ha ulike forestillinger om det norske samfunn, og hvilken kontekst de skal legitimere seg overfor. Folkeopplyseren vil mene litteratur er et samfunnsanliggende, og vil legitimere seg overfor offentligheten generelt og henvende seg til alle potensielle lesere. Domfelleren vil synes at det er tilstrekkelig å legitimere sin virksomhet overfor seg selv, og henvende seg til den seriøse, kyndige leser som deler innstillingen om litteraturens egenverdi. Fortolkeren vil

legitimere seg overfor en nysgjerrig, interessert offentlighet, og henvender seg til en interessert leser. Under følger inndelingen av kritikertypene i to tabeller:

	Selvpresentasjon	Legitimering av yrket	Legitimering av enkelte anmeldelser	Legitimering av litteraturen	Utøvelse	Hvem burde lese?
Folkeopplyseren	<i>Jeg er en leser.</i> Jeg er en anmelder, heller enn en kritiker.	Intern: Litteraturkritikk er viktig for folk. Ekstern: Føler ikke behov for å legitimere yrket. Trekker på det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret.	Opinionsregimet benyttes for å slå fast en boks verdighet (utbredelse).	Lesing gjør en informert, og til et samfunnsmedlem. Litteraturen forteller oss noe om virkeligheten, og gjør oss oppmerksom på «outsiderne».	Jeg forsøker å skrive tilgjengelig, for vanlige folk.	Folk
Domfelleren	Jeg er en kritiker som feller en dom (ikke anmelder).	Intern: Litteraturkritikk er viktig for litteraturen. Ekstern: Føler ikke behov for å legitimere: <i>skriver om bøker skrevet av folk med høy kulturell kapital, for et publikum med høy kulturell kapital.</i>	Den domestiske verdiordenen, innleiringen i en tradisjon.	Lesing kan bringe de dypeste innsikter. Bruker store ord i sin legitimering, prinsipielt kulturelt repertoar – i tråd med hvordan Larsen (2011) beskriver legitimeringen av SVT. «L'art pour l'art».	Feller en dom, skiller mellom estetikk og moral, kvalitet og smak.	De som er interessert. Det er få forunt å lese godt (den eneste som vektlegger at lesing er mangefasettert)
Fortolkeren	Jeg er en kritiker som gir en vurdering, eller lesning (ikke anmelder).	Intern: Litteraturkritikk er viktig for at bøker skal bli sett. Ekstern: Føler i noen anledninger at de må legitimere yrket, og avviser ikke kravet, men svarer heller ikke på det. Trekker på det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret.	Den inspirasjonelle verdiordenen, «nyskapende», «kreativ». Det moralsk-egalitære evalueringsrepertoaret: <i>En sjanger er ikke bedre enn en annen.</i>	Lesing er utviklende. Konkret i legitimeringen, bruker ikke store ord – i tråd med hvordan Larsen (2011) beskriver legitimeringen av NRK	Unngår «sjargong». <i>Gjengivelse kan alle, det er vurdering som er viktig.</i>	Folk

Tabell 3: Del 1 av inndelingen av kritikertypene

	Skirbekks inndeling	Familiær bakgrunn	Symboliske grensedragninger	«Folkelig symbolmakt»
Folkeopplyseren	Viderefører marxistene.	Fremhever ikke familiær bakgrunn.	Trekker grenser mot/ distanserer seg fra: Vagant, krim, FrP og «sjargong».	Folkeopplyseren er en agent for den folkelige symbolmakt. Indirekte maktutøvelse.
Domfelleren	Ny etter litteraturteoriens fremvekst og litteraturvitenskapens konsolidering som fag på 70-tallet.	Kan unnskyld sin egen bakgrunn.	Åpen for FrP. Trekker grenser mot/ distanserer seg fra: kritikere som er skeptisk til FrP, krim og Vagant.	«Immun» for den folkelige symbolmakt, og synes det er trist at den eksisterer. <i>Den sårheten i mellom-middelklassen kan jeg ikke bry meg om.</i> Eksplisitt på makten de innehar.
Fortolkeren	Viderefører de moderate.	Trekker frem egen familiær bakgrunn som legitimering: <i>jeg er litt sønn selv.</i>	Trekker grenser mot/ distanserer seg fra: Vagant og FrP.	Inni den folkelige symbolmakten, vil nesten ikke vedkjenne sin maktutøvelse. Unnvikende i omtale av makt.

Tabell 4: Del 2 av inndelingen av kritikertypene

I tråd med en eklektisk (Dalož 2013), eller pragmatisk (Larsen 2013) kultursosiologi anlegger jeg et perspektiv som gjør det mulig å vise hvordan informantene håndterer distinksjon og likhet på forskjellige måter. Det vil si at det blant litteraturkritikerne finnes både en gruppe hvor kulturelle vurderinger er legitime og har en lang tradisjon, i tråd med Skarpenes' hypotese, samtidig som at middelkulturen og vegringen for å gjøre kulturelle vurderinger har sin gyldighet også innenfor litteraturkritikken. Det er ingen entydig måte å forholde seg til kulturelle vurderinger blant mine informanter. Om litteraturkritikere kan sies å inneha en eliteposisjon i det norske samfunnet er også omstridt blant mine informanter. De går langt i å underspile sin maktposisjon ved å legge vekt på likhet med andre, i tråd med informantene til Fagerheim (2006) fra den øvre middelklassen i Bergen. Mens andre trekker

symbolske grenser overfor folk, og er tydelige på at de innehar en eliteposisjon. Disse er likevel raske på å tilføre at den eliten de tilhører, verken har noen særlig makt eller prestisje i det norske samfunnet.

Kritikerne får sjelden tilbakemeldinger, og de har derfor lite grunnlag for sine forestillinger om hvordan folk snakker om litteraturkritikk annet enn de som de mottar ansikt-til-ansikt. Dette gjør at kritikerne befinner seg i en klart definert og avgrenset sfære, hvor de, slik som informanten fra B.T. uttrykte det: «skriver om bøker skrevet av folk med høy kulturell kapital, for et publikum med høy kulturell kapital». Likevel har noen følelsen av å være «verdens mest baktalte yrkesgruppe», og av at det finnes et slags folkelig press mot det de gjør. De anerkjenner likevel ikke dette presset som legitimt, fordi det utøves av folk som antas å tro at kulturelle preferanser er et enkelt uttrykk for smak. Kritikerne går i flere tilfeller mot Bourdieus tanker om litteraturen som distinksjonsarena, og hevder litteraturens mulighet til å overkomme klasseskiller. Slik sett er flere kritikere opptatt av at kulturen burde demokratiseres, og hevder muligheten for det, til tross for at forskningen viser at mønstre i kulturelle preferanser stort sett opprettholdes uavhengig av offentlig utjevningspolitikk (Mangset 2012). Den egalitære kulturen eksisterer så langt jeg kan bedømme ut fra mitt utvalg, blant litteraturkritikerne, selv om der er nyanser i hvordan de forholder seg til dette og noen av dem bryter tvert med den. Dette har gitt grunnlag for konstruksjonen av typologien med de tre idealtypene, som er et forsøk på å klargjøre tre ulike måter kritikere kan forholde seg til det å gjøre og legitimere kulturelle vurdering på.

Mangset (2012: 9) skriver at forskning på kultur og kulturpolitikk i mange land har vært preget av forestillingen om «et hierarkisk skille mellom en integrert elite og en mer atomisert masse». Med bakgrunn i mitt utvalg kan ikke «massen» sies å være atomisert og uten påvirkning, snarere virker det som om den har en viss påvirkningskraft på litteraturkritikerne. De som står på litteraturkritikkens eliteambisjoner er snarere noen få enkeltmennesker på hver sine steder, og som ikke nødvendigvis er særlig integrert. Jeg mener man også burde se på forestillingene til aktørene i kulturfeltet som utgangspunkt for forskning på kultur og kulturpolitikk, for å nærme seg en forståelse for hverandre.

Den egalitære kulturen kan altså sies å være til stede også blant litteraturkritikerne, men det er noen som bryter med den også. Det er ikke en kamp om posisjoner ved å vise til sammensetning av kapital blant litteraturkritikerne, men folk som er oppriktig interessert og som kan posisjoneres etter hvilke verdier de henviser til (hvordan de legitimerer

vurderingene). I Norge har man en mengde personer som satser alt på «litterær kapital» uten at det gir noen status, i form av anseelse eller penger.

Hvis man ser på en angivelig elite som litteraturkritikerne viser det seg at hverken et bourdieusk perspektiv inspirert av Rosenlund, eller et pragmatisk perspektiv inspirert av Skarpenes er dekkende. Det har vært fruktbart å gå inn i feltet med Mangset og Andersens (2012) bemerkninger om at kjennskap til kultur i noen sammenhenger kan «gi avkastning», mens det i mange andre sammenhenger ikke gjør det. Innenfor litteraturfeltet er selvsagt kjennskap til litteratur en ressurs, men den lar seg ikke benytte i andre sfærer av samfunnet i like stor grad. Det er noe av dette Gunnar Skirbekk (1970: 8) påpekte med sin tese om at poetokratiets tid var forbi. Forfatterne og de intellektuelle innenfor litteraturfeltets påvirkning på andre samfunnssfærer sank.

Litteraturliste

- Ahrne, Göran (1994) «Ch. 1: Organized Individuals», i *Social Organizations. Interactions Inside, Outside and Between Organizations*. Sage publications, London
- Andersen, Per Thomas (1987) «Kritikk og kriterier» *Vinduet*, nr 3
- Andersen, Gisle (2007) *Maten som er trygg nok. En studie av legitimeringsarbeid i stortingsdebatter*. Hovedfag i sosiologi, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Alexander, Jeffrey C. (1995) *Fin-de-Siecle Social Theory*. Polity press, Cambridge
- Alvesson, Mats og Jörgen Sandberg (2011) "Generating Research Questions Through Problematization". *Academy of Management Review*, 36: 247-271.
- Andreassen, Trond (2006) *Bok-Norge. En litteratursosiologisk oversikt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Aubert, Vilhelm (1985) *Det skjulte samfunn*. Pax forlag, Oslo
- Basaure, Mauro (2011) "An interview with Luc Boltanski: Criticism and the expansion of knowledge." I *European Journal of Social Theory* no. 14 (3):361-381.
- Bénatouil, Thomas (1999) "A Tale of Two Sociologies: The Critical and the Pragmatic Stance in Contemporary French Sociology" i *European Journal of Social Theory* 2 (3): 279-296
- Berg, Ole T.. (2014, 22. mai). Meritokrati. I *Store norske leksikon*. Hentet 2. juni 2014 fra <http://snl.no/meritokrati>.
- Beyer, Edvard og Moi, M. (1990) *Bind 1: 1770-1848 i Norsk litteraturkritikks historie 1770-1940*. Universitetsforlaget, Oslo
- Blaikie, Norman (1993): *Approaches to Social Enquiry*. Cambridge: Polity Press.
- Boltanski, Luc og Thevenot, Laurent (1999) "The Sociology of Critical Capacity" i *European Journal of Social Theory* no. 2 (3): 359-377.
- Boltanski, Luc og Thevenot, Laurent (2006) *On justification. Economies of worth*. Princeton University Press, New Jersey
- Boltanski, Luc 1984. "How a social group objectified itself: "cadres" in France, 1936-45", *Social Science Information*, vol. 23, nr. 3, 464-492.
- Boltanski, Luc og Chiapello, Eve (2007) *The New Spirit of Capitalism*. Verso, London
- Boudon, Raymond (2001): "A Seminal and Difficult Notion: 'Axiological Rationality'". i *The Origin of Values*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publ.
- Bourdieu, P (1986) «The Forms of Capital. » i J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258. Sjekket via URL: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (lesedato 7.12.2012)
- Bourdieu, Pierre (1995) *Distinksjonen*. Pax forlag, Oslo
- Bourdieu, Pierre (1996) «For en vitenskap om litterære verk» i *Symbolisk makt*. Pax forlag, Oslo
- Bourdieu, Pierre (1999) *Meditasjoner*. Pax forlag, Oslo

- Bourdieu, Pierre (2000) *Konstens regler. Det litterære fältets oppkomst och struktur*. Brutus Östling förlag, Stockholm
- Bourdieu, P. and Passeron, J. C. (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*. Beverly Hills: Sage.
- Clegg, Stewart (2007) «Ideal Type» i Ritzer, George (2007) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Blackwell, Oxford
- Dahlgren, Kenneth og Næss, H. E. (red.) (2012) *Tanker om samfunn*. Universitetsforlaget, Oslo
- Daloz, Jean-Pascal (2010) *The Sociology of Elite Distinction*. Palgrave Macmillian, London
- Daloz, Jean-Pascal (2013) *Rethinking Social Distinction*. Palgrave Macmillian, London
- Danielsen, Arild (1998): "Kulturell kapital i Norge." *Sosiologisk tidsskrift* (1-2), 75-106
- Eastwood, Jonathan (2007) «Bourdieu, Flaubert and the Sociology of Literature» i *Social Theory* 25, 2, 2007. American Sociological Association, New York
- Eikhaug, Jon Ingar (2008) «Fortjener jeg min millionlønning?» *En studie av hvordan norske toppledere legitimerer lederlønn*. Mastergrad i sosiologi, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Elstad, Jon Ivar (2005): "Klasseanalyse i dag – marxistiske og sosiologiske tilnærminger." i *Rødt!* Nr. 4/2005, s.48-59
- Engelstad, Fredrik (2010) *Maktens uttrykk. Kulturforståelse som maktanalyse*. Universitetsforlaget, Oslo
- Engelstad, Fredrik (2010b) «Rom med utsikt. Om å studere samfunnets toppsjikt» i Album, Dag, Marianne Nordli Hansen og Karin Widerberg (red.) *Metodene våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Engelstad, Fredrik (2012) «Samfunn, demokrati og makt» i Dahlgren, Kenneth og Næss, H. E. (red.) (2012) *Tanker om samfunn*. Universitetsforlaget, Oslo
- Engelstad, Fredrik (2013) «Kunstens makt? tingenes makt? En refleksjon over virkningen av tekster og bilder» i *Tidsskrift for kulturforskning* 12 (2), 75-106
- Escarpit, R. (1971) *Litteratursosiologi*. Cappelen, Oslo
- Fagerheim, Svein Jarle (2006) *Det verdige mennesket i den øvre middelklassen. En studie av symbolske grenser*. Hovedfagsoppgave, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Firebaugh, Glenn (2008) *Seven Rules for Social Research*. Princeton University Press, Princeton
- Forser, Tomas (2002) *Kritik av kritiken*. Gråbo: Bokforlaget Anthropos
- Furuset, Sissel (2005) «Litterær vurdering som litteraturvitenskapelig problemfelt» i *Motskrift* 1/2005, s. 14-23, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU, Trondheim
- Furuset, Sissel (2013) «Fra resepsjon til produksjon: litteraturkritikk som kulturell praksis» i Karner Smidt, Jofrid, Vold, T. og Oterholm, K. (red.) (2013) *Litteratursosiologiske perspektiv*. Universitetsforlaget, Oslo
- Gripsrud, Jostein (1982). «'Den skjulte kritikk - finnes den?' - eller: Om litterære normer og utforminga av litteraturhistorien» *Vinduet* nr. 3/1982, s. 58-62
- Griswold, Wendy (2012) «Aktuelle tendenser inom litteratursociologin» i Svedjedal (2012) *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Studentlitteratur AB, Lund
- Grønlie, Espen (2012) «Anmeldelse av Kampen om litteraturen». *Morgenbladet* 2012

- Grønmo, Sigmund (1998) «Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen» i Kalleberg, R. & Holter, H. (red.) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Gujord, Heming og Michelsen, Per Arne (2012) «Norsk litterær årbok 2012» i *Norsk litterær årbok 2012*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Gulbrandsen, T., Engelstad, F., Klausen, T.B., Skjeie H., Teigen, M. og Østerrud, Ø. (2002) *Norske makteliter. Makt- og demokratiutredningen*. Gyldendal akademisk
- Hamm, Christine (2005) «Om litterær vurdering i Sigrid Undsets essays og artikler» i *Motskrift* 1/2005, s. 14-23, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU, Trondheim
- Haarr, Tone Knudsen og Krogstad, Anne (2011) "Myten om den norske kultureliten" i *Sosiologisk tidsskrift* 1/2011 s. 6-26
- Haarr, Tone Knudsen (2009) "*Caffelattedrikkende åndssnobber med urbane adresser*" : En analyse av bruken av begrepet "kulturelite" i norske aviser. Mastergrad i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- Habermas, Jürgen (1992) «Further Reflections on the Public Sphere» i Calhoun, C. (1992) *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press, Cambridge
- Habermas, Jürgen (2002) *Borgerlig offentlighet*. Overs. fra tysk av Schwabe-Hansen, Høibraaten og Øyen. Oslo: Gyldendal
- Hagen, Erik Bjerck (2004) *Litteraturkritikk. En introduksjon*. Universitetsforlaget, Oslo
- Hagen, Erik Bjerck (2012) *Kampen om litteraturen. Hovedlinjer i norsk litteraturforskning og -kritikk 1920-2011*. Universitetsforlaget, Oslo
- Hansen, M. Nordli og F. Engelstad (2005): "Samfunnsskinner og klasseteorier" i Frønes, I. Og L. Kjølsvold (red.) (2005): *Det norske samfunn*, 5. Utgave, Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo
- Hauge, Olav H. (2011) *Dagbok 1924-1994*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Haugseth, Jan Frode (2005) *DRM og demokrati: Argumentasjoner, rettferdiggjøring og strategier bak endringen av åndsverksloven 2003-2005*. Mastergrad i sosiologi, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen
- Haugseth, Jan Frode (2012) *Forenklingens logikk*. Ph.D. i sosiologi, ISS, NTNU
- Hesthø, Roger (2003) *Vurderingar. Kvalifisering til verdfull samfunnsvitenskap*. Dr. polit.-avhandling, Sosiologisk institutt, Universitet i Bergen
- Hobsbawm, Eric og Ranger, T. (red.) (2013) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge
- Høghaug, Leif (2009). «Litteraturkritikk og estetisk ideologi.» *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 30(1).
- Imerslund, Knut (red.) (1970) *Norsk litteraturkritikk 1914-1945*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo
- Jacobs, Ronald N. (2012) «Entertainment Media and the Aesthetic Public Sphere» i Alexander, J. C., Jacobs, R. N. & Smith, P. (2012) *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*. Oxford University Press, Oxford
- Jakobsen, Kjetil (2005) «Hvorfor hermeneutikere ikke liker Bourdieu» i *Nytt norsk tidsskrift* nr.1, 2005. Universitetsforlaget, Oslo
- Jarness, Vegard (2013) *Class, Stasis, Closure. The Petropolis and Cultural Life*. Ph.D.-avhandling. Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen
- Jul-Larsen, Kristoffer (2010) «Kritikkåret 2009 - parafrasert» i *Norsk litterær årbok 2010*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Kalleberg, Ragnvald (2001) «Introduksjon» i Lysgaard, S. (2001) *Arbeiderkollektivet*. Universitetsforlaget, Oslo

- Kalleberg, Ragnvald, Malnes, Raino, og Engelstad, Fredrik (2009) *Samfunnsvitenskapenes oppgaver arbeidsmåter, og grunnlagsproblemer*. Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo
- Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2009) *InterViews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Sage, London
- Lamont, Michèle, and Virág Molnár (2002) "The Study of Boundaries in the Social Sciences" i *Annual Review of Sociology* no. 28: 167-195
- Lamont, Michèle (2001), "Symbolic Boundaries". Princeton University: Article #: 20851A4/8/007.
- Lamont, Michele (1992) *Money, Morals and Manners. The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. The University of Chicago Press, Chicago
- Larsen, Håkon (2006) *Kunstdiskurser i en massemedial offentlighet. En analyse av dominerende forståelser av kunst og kultur i NRK Fjernsynets Store Studio*. Mastergrad i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
- Larsen, Håkon (2011) *Legitimering av allmennkringkasting i Norge og Sverige*. Avhandling for PhD-graden i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelig fakultet, Universitetet i Oslo
- Larsen, Håkon (2013a) *Den nye kultursosiologien*. Universitetsforlaget, Oslo
- Larsen, Håkon (2013b) «Legitimation work in state cultural organizations: the case of norway» i *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 20, No. 4, s. 1-15
- Linneberg, Arild (1990) *Bind II: 1848-1870 i Norsk litteraturkritikks historie 1770-1940*. Universitetsforlaget, Oslo
- Ljunggren, Jørn (2010) *En norsk kulturelite?* Mastergrad i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
- Lysgaard, Sverre (1961/2001) *Arbeiderkollektivet*. Universitetsforlaget, Oslo
- Mangset, Marte og Andersen, G. (2012) "Er forestillingen om det egalitære Norge resultatet av en målefeil? - Om falske og ekte motsetninger mellom sosiologiske analyser av klasse og kultur" i *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2/2012. Universitetsforlaget, Oslo
- Mangset, P. (2012) *Demokratisering av kulturen?* Telemarksforskning, notat 7/2012
- Mangset, P. (2013) *Kunst og makt. En foreløpig kunnskapsoversikt*. TF-rapport nr. 313, Telemarksforskning
- Mills, Charles Wright (1956) *The Power Elite*. Oxford University Press, Oxford
- Naper, Cecilie (2007) *Kvinner, lesning og fascinasjon. «Bestselgere» i bibliotek og kiosk*. Pax forlag, Oslo
- Nisbet, Robert (2001 (1962)) *Sociology as an Art Form*. Transaction Publishers, London
- Oterholm, Knut og Skjerdingsstad, K. I. (2013). «Forlagsredaktørens vurderingspraksis. Skjønnsutøvelse som håndverk» i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* vol. 16, nr. 2/2013, s. 106-127
- Otnes, Per (2013) «Deltakar og tilskodar» i *Sosiologisk tidsskrift*, 3/2013, s. 287-302
- Peterson, R. A. og Kern, R. K. (2006) «Changing highbrow taste: From snob to omnivore» i *American Sociological Review* 61, 5, s. 900-907
- Ranciere, Jacques (2004) *The Philosopher and his Poor*. Duke University Press Books
- Rosenlund, Lennart (2000) *Social Structures and Change: Applying Pierre Bourdieu's Approach and Analytic Framework*. Unpublished dr. philos thesis, Høgskolen i Stavanger, 2000.

Roth, Marco (2013) «Too much sociology» i *N+I*, Issue 16, april 2013. Tilgjengelig på: <http://nplusonemag.com/too-much-sociology> (Lastet opp 28.12.2013)

Ryen, Anne (2002) *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, Bergen

Røhne, Marit (2014) «Innkjøpsordning» i *Store norske leksikon*. URL: <http://snl.no/Innkj%C3%B8psordning> (Lastet opp: 07.05.2014)

Sars, Ernst (1913) «Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie», i Bjørnson, Bjørnstjerne (1913) *Artikler og Taler*. Gyldendal norsk forlag, Oslo

Sayer, Andrew (2005) *The Moral Significance of Class*. Cambridge University Press, Cambridge

Skirbekk, Gunnar (1970) *Nymarxisme og kritisk dialektikk*. Pax forlag, Oslo

Skirbekk, Sigurd (1972) *Kulturoppfatning og samfunnsutvikling. Individtenkning i norsk litteraturkritikk*. Universitetsforlaget, Oslo

Skarpenes, Ove og Hestholm, Roger Ivan (2007) Den 'nye' franske pragmatikken. *Sosiologisk Årbok 2007* (1-2) s. 71-102

Skarpenes, O. (2007(a)) "Den legitime kulturens moralske forankring". *Tidsskrift for samfunnsforskning* 48 (4): 531-564

Skarpenes, O. (2007b) *Kunnskapens legitimering. Fag- og læreplaner i videregående skole*. Universitetsforlaget, Oslo

Skarpenes, O. & Sakslind, R. (2010) «Education and egalitarianism: the culture of the Norwegian middle class» i *The Sociological Review* 58 (2): 219-243

Skarpenes, O. & Sakslind, R. (2008) "Kulturforskning og empirisk analyse. Svar til Skogen mfl.". *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49 (2): 265-274

Skogen, Ketil, Stefansen, Kari, Krange, Olve & Strandbu, Åse (2008a): "En pussig utlegning av middelklassens selvforståelse. En kommentar til Ove Skarpenes." *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49 (2): 259-264

Skogen, Ketil, Stefansen, Kari, Krange, Olve & Strandbu, Åse (2008b): "Sluttreplikk til Skarpenes og Sakslind." *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49 (3): 435-439

Slagstad, Rune (2001) *De nasjonale strategier*. Pax forlag, Oslo

Svedjedal, Johan (2009) «Kritiska tankar. Om litteraturkritiken» i Forslid, T. og Ohlsson, A. (2009) *Litteraturens offentligheter*. Studentlitteratur AB, Lund

Svedjedal, Johan (2012) «Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden» i Svedjedal (2012) *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Studentlitteratur AB, Lund

Tenningen, Sigurd (2012) *Norsk litteraturkritikk i mellomkrigstiden. Med hovedvekt på Eugenia Kielland og Sigurd Hoel*. Mastergrad, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder

Thagaard, Tove (2009) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke, Bergen

Thévenot, Laurent, Michael Moody og Claudette Lafaye (2000) "Forms of valuing nature: arguments and modes of justification in French and American environmental disputes", i Lamont, Michèle og Laurent Thévenot (red.) *Rethinking comparative cultural sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tjora, Aksel (2012) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo
- Wagner, Peter (1994) «Dispute, Uncertainty and Institution in Recent French Debates» *The Journal of Political Philosophy* 2 (3): 270-289
- Weber, Max (1922 (2000)) «Det legitime herredømmes tre rene typer» i Weber, Max (2000) *Makt og byråkrati. Essay om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo
- Witozek, Nina (1997) «Fugitives from Utopia: The Scandinavian Enlightenment Reconsidered» i Stråth, Bo og Sørensen, Øystein (1997) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo
- Wright Lund, Cecilie (2005) *Kritikk og kommers. Kulturdekningen i skandinavisk dagspresse*. Universitetsforlaget, Oslo
- Wærp, Henning Howlid (2005) "Første innføringsbok i litteraturkritikk". Anmeldelse av Erik Bjerck Hagen: "Litteraturkritikk. En introduksjon" (Universitetsforlaget 2004). *Nordlit* 2005 (17)
- Ytreberg, E. (2004) 'Norge: Mektig middelkultur', *Samtiden*, 3: 6–16
- Zuckermann, Harriet (1972) «Interviewing an Ultra-Elite» i *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, Nr. 2, Oxford University Press, Oxford
- Aakvaag, Gunnar C. (2005) «Konsumsamfunnet. - En kommunikasjonsteoretisk kritikk» i *Sosiologisk årbok* 1/2005, Novus forlag, Oslo
- Aakvaag, Gunnar C. (2006) «Når teori og praksis skiller lag. En habermasiansk kritikk av grunntrekk i Pierre Bourdieus sosiologi.» i *Agora*, nr. 1-2, 24. årgang, Aschehoug forlag, Oslo
- Aakvaag, Gunnar C. (2008) *Moderne sosiologisk teori*, Abstrakt forlag AS: Oslo
- Aakvaag, Gunnar C. (2013) «Farvel til gullaldersosiologien» i *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 4, 21. årgang, Universitetsforlaget, Oslo

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord: 38 000

Vedlegg

Vedlegg I: Brev til informanter

UiO : Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Pål Halvorsen
Rosenborggata 6B
0356 Oslo
paal.halvorsen@gmail.com

Oslo 12.08.2013

Kritiker
Adresse
Postadresse

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

"Legitim kultur i kritikerstanden"

Mitt navn er Pål Halvorsen. Jeg er mastergradsstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo. Masteroppgaven min handler om litteratur- og kunstkritikere, og jeg ønsker å undersøke hvordan denne gruppen forholder seg til rollen som kritiker. I den forbindelse retter jeg en forespørsel til deg om deltagelse i et intervju.

Forespørselen rettes til deg på bakgrunn av at ditt medlemskap i Kritikerlaget, og ditt virke som kritiker. Jeg har funnet frem til deg via Kritikerlagets medlemslister som er offentlig tilgjengelig på internett.

Bakgrunn og formål

Formålet med prosjektet er å studere hvordan kritikere forholder seg til sin rolle som kritiker - hvordan kulturelle vurderinger gjøres og legitimeres. Studien er inspirert av artikkelen «Den legitime kulturens moralske forankring» av Ove Skarpenes, som ga opphav til en omfattende debatt. Skarpenes fant gjennom intervjuer av 113 høyt utdannede personer i Norge at den

høyere middelklassen vegrer seg for å gjøre kulturelle vurderinger, og føler at det er det samme som å felle en moralsk dom over en person.

Fokus på symbolske grensdragninger i den øvre middelklasse fikk en oppsving i samfunnsvitenskapene det første tiåret i det enogtyvende århundret i Norge, som en etterdønning av Maktutredningens fokus på denne samfunnsklassen. Frem til da ble det hevdet at "samfunnsvitenskapene og historikere i stor grad hadde «oversett middelklassen» som klasse". Diverse masteroppgaver og prosjekter ble skrevet om det, hvor det ble hevdet at middelklassen ikke distingverte seg fra lavere klasser, og at det er en særegen likhetskultur i Norge, hvor man kan snakke om en «folkelig symbolmakt» over middelklassen. Det står i motsetning til Bourdieus studier fra Frankrike, som konkluderer med at den øvre middelklassen utøver symbolsk makt over lavere klasser. Jeg ønsker å se på hvordan kritikere ser på sitt eget virke i lys av den antatte «folkelige symbolmakten», eller norske likhetskulturen.

Hva innebærer deltakelsen i studien?

Intervjuet vil bli foretatt så snart som det kan passe. Du kan selv velge når og hvor det skal finne sted (i hjemmet, på arbeidsplass eller på offentlig sted). Jeg regner med at intervjuet vil ta fra 1 – 1,5 time.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Som forsker er jeg underlagt taushetsplikt og all informasjon som fremkommer av intervjuet vil bli behandlet konfidensielt. Ved bruk av opplysninger fra enkeltintervjuer i sluttrapporten vil informantene alltid bli anonymisert. Masteroppgaven vil, dersom ønskelig, gjøres tilgjengelig for deg. Oppgaven vil også bli å finne på Universitetsbiblioteket, samt digitalt på DUO.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste A/S, og vil rette seg nøye etter samfunnsvitenskapelig forskningsetikk.

Deltakelse

Deltakelse i intervjuet er frivillig. I løpet av få dager vil jeg ta kontakt med deg per telefon for å få klarhet i om du har anledning til å delta.

Spørsmål?

Jeg kan kontaktes på tlf.: 93830763

E – post: paal.halvorsen@gmail.com

Med vennlig hilsen

Pål Halvorsen

Vedlegg II: Følgebrev fra veiledere

UiO : Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Følgebrev fra veiledere

Om Pål Halvorsens mastergradsprosjekt

Pål Halvorsens mastergradprosjekt er en studie av kritikere, og utøvelsen av kulturelle vurderinger. Tidligere sosiologisk forskning i Norge har vist at det som kalles den øvre middelklassen vegrer seg for å gjøre kulturelle vurderinger, fordi det kan forveksles med å felle moralske dommer over personer. I Norge snakkes det også om en «folkelig symbolmakt» over middelklassen som kanskje kritikere kan kjenne igjen på et vis. Hovedspørsmålet for oppgaven vil altså være hvordan kulturelle vurderinger gjøres i et slikt klima. Prosjektets mål er å si noe om normative strukturer, om hvordan kulturelle vurderinger gjøres og ikke hva som er «riktig» eller «galt». Det er også et siktemål å si noe om kritikerne mener det befinner seg andre normative strukturer i utvalget enn det er i samfunnet ellers.

Undertegnede er veiledere på masteroppgaven, og vil være, i tillegg til studenten, de eneste som har adgang til kildematerialet som samles inn. Transkripsjonene fra intervjuene kommer til å bli anonymisert etter at de er gjort, og alle respondenter blir tilbudt å lese oppgaven når den blir ferdig. Prosjektet er meldt inn til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, som ivaretar hensyn til personvern.

Intervjuarbeidet planlegges å gjøres i løpet av høsten 2013. Oppgaven skal etter planen være ferdigstilt ved semesterslutt våren 2014, og da gjøres tilgjengelig ved Universitetsbiblioteket, samt digitalt via UiO sin nettpubliseringplattform DUO. Spørsmål angående prosjektet kan rettes til Pål Halvorsen (paal.halvorsen@gmail.com) - tlf.: 93830763) eller veiledere.

Medvirkning i prosjektet er frivillig, man kan under intervjuet velge om man ønsker å besvare spørsmålene eller ei, og det er til en hver tid lov til å trekke seg (og da vil dataene bli slettet). På den annen side er prosjektet helt avhengig av at informanter setter av tid til å delta, og gjør det velvillig. Det vil bli satt stor pris på.

Med vennlig hilsen

Håkon Larsen, veileder

Fredrik Engelstad, biveileder

Se baksiden for kontaktinformasjon

Håkon Larsen
Postdoktor
hakon.larsen@sosgeo.uio.no
Telefon: 22855142
Postadresse: Postboks 1096 Blindern N-0317 Oslo

Fredrik Engelstad
Professor
fredrik.engelstad@sosgeo.uio.no
Telefon: 22854002
Postadresse: Postboks 1096 Blindern N-0317 Oslo

Pål Halvorsen
Student
paal.halvorsen@gmail.com
Telefon: 93830763
Postadresse: Rosenborggata 6B, 0356 Oslo

Vedlegg III: Intervjuguide

INTERVJUGUIDE

Innledning

Kort informere om at jeg studerer hvordan kritikere forholder seg til egen rolle, og hvordan de legitimerer kulturelle vurderinger - Undersøkelsen har ikke økonomiske interesser. - Deltakelse er frivillig og man har derfor full mulighet til ikke å svare på spørsmål.

”Håper det er greit at jeg bruker båndopptaker siden dette vil gjøre intervjuet lettere å gjennomføre?”.

Kritiker-virksomheten

Kan du starte med å fortelle litt om din historie som kritiker? Hvor lenge har du holdt på med det? Hvordan kom du inn i det? (Også her innlede med det jeg vet om personene fra før.)

Kan du leve av å være kritiker?

Du har skrevet for ukesavis/nyhetsavis/tidsskrift/radio eller alle?

Hva tenker du om målgruppene for kritikken, generelt og spesifikt for publikasjonssted?

Finnes det ulike kritikertyper? Kunne du tenke deg å forsøke å inndeले dem?

Som profesjonell leser, har du hatt endringer i hva du foretrekker å lese? Samtidsromaner, lyrikk eller oversettelser? Noen preferanser?

Hva skal kritikken være? Hvem skriver kritikeren for? Finnes det en slags folkeopplysningsambisjon med kritikken? (I så fall, hva legger du i folkeopplysning?)

«Skjønnlitteraturens historie er også kritikkens historie» heter det seg i *Kritik av kritiken* av Tomas Forser. Hvordan påvirker kritikken litteraturen?

Har du noen tanker om hvordan kritikken kan påvirke forfattere og litteraturen?

Hvordan inndeler du tekstene dine; gjengi handling, trekke linjer, dvele ved grunnlagsspørsmål? Tekstutdrag, vurdering?

Hvordan ser du etter kvalitet? Hva er kvalitet for deg?

Hvis du ser på kritikere generelt; vil du si at de åpner eller lukker tekster? Ev., hva burde være idealet?

Er du komfortabel med å gjøre kulturelle vurderinger? Hvorfor eller hvorfor ikke? Støter du noen ganger på inhabilitetsproblemer?

Føler du at kritikervirksomheten ofte må forsvares i Norge? Overfor hvem? Hvorfor?

Hva synes du om å operere med kriterier for kritikk? Slik som f.eks. Per Thomas Andersen hevder kritikere har bevisst eller ubevisst?

Hva vil du vurdere som de viktigste kriteriene du benytter for å vurdere bøker/tekster?

Hvilke kriterier kunne du se for deg å arbeide med i så fall? Gjenkjenner du disse: moralske, kognitive, genetiske, estetiske og affektive som kriterier du selv benytter?

Trond Andreassen kaller norsk kritikk impresjonistisk i *Bok-Norge*. Hva tenker du om det?

Eirik Vassenden skriver en del om *kraft* som kriterie for kvalitet, altså det affektive hos P. T. Andersen. Hva tenker du om det?

Hva tenker du om norsk litteraturkritikk i sammenligning med dansk og/eller svensk? Evt. amerikansk?

Kultur

- Hva tenker du om den klassiske todelingen i «høykultur» og «lavkultur»? Gir den mening i Norge? Og er den passende for 2013?
- Ser du noen tydelige kulturelle hierarki i Norge?
- Hvordan ser en på mønster i kulturelle forbruk? Hvorfor tror du disse mønstrene eksisterer?
- (Hvordan oppstår kunst? Kan man lære seg å bli en god forfatter/kunstner?)
- Har du selv noen oppfatning av hva som er dårlig smak eller «harry» smak?
- Har du noen tanker om litteratur burde ta opp samfunnsproblemer?
- Hvordan ser du på beskrivelsen av Norge som en likhetskultur? Og kanskje endatil et land hvor den populære kulturen har makt over høykulturen? Evt. Kjenner du til Skarpenes-studiet?
- Hvilken verdi har kjennskap til litterære verk og andre kulturuttrykk i Norge? Og, hva tenker du om begrepet om en kulturelite?
- Hvordan ser du på den norske bok-offentligheten?
- Det finnes eksempler på situasjoner hvor autoriteter innenfor kunstfeltets vurderinger blir emne for stor diskusjon, f. eks. når bøker blir nullet fra innkjøpsordning. Hva tenker du om beskrivelsen av kritikeren som en «smaksdommer»? Hvorfor tror du debattene tar denne vendingen?
- (Hvor stor grad ønskes det at litteraturkritikken skal være en del av offentligheten? Passer litteraturdiskusjoner (kan de fungere) i nyhetsbildet i media?)
- Hvordan ser du på diskusjonen rundt kritikervirksomhet innad blant kritikerne? Ref. Kaja Schjerven Mollerin. Åpen kritikk versus en stillingstagen (eksemplifisert ved Bernhard Ellefsen og Sigurd Tenningens leder i Vagant).
- Hva tenker du om makten man har som kritiker?
- Deltar du selv i slike diskusjoner? Ref. Kritikersalong til Kritikerlaget

- Hvordan ser du på den generelle utviklingen i litteraturkritikken?
- P. T. Andersen beskriver utviklingen som en mot journalistisk kritikk. Mange har hevet stemmen overfor bokbloggerne, og forlagene bruker dem aktivt. Hva er ditt syn på dette?

Samfunn

- Hvilken sosial klasse føler du selv at du tilhører?
- Legitimt å snakke om det norske samfunnet som et klassesamfunn?
- Til slutt: Hvorfor trenger vi litteraturkritikk?
- Da har jeg ikke mer å spørre om. Er det noe du vil tilføye eller spørre om?
- Er det greit jeg ringer deg opp, eller sender epost ved en senere anledning om jeg skulle ha behov for svar på ytterligere spørsmål?

Vedlegg IV: Godkjennelse fra NSD

Håkon Larsen
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Postboks 1096 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 20.08.2013

Vår ref:35112 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 13.08.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

35112	<i>Legitim kultur i kritikerstanden: En kultur for kultur</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Håkon Larsen</i>
Student	<i>Pål Halvorsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.05.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Lis Tenold tlf: 55 58 33 77
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Pål Halvorsen, Rosenborggata 6b, 0356 OSLO

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 35112

Det gis skriftlig informasjon og samtykke for deltakelse er ensbetydende med aktiv deltakelse. Personvernombudet finner i utgangspunktet skrevet godt utformet, men forutsetter at det også oppgis dato for prosjektslutt, her 15.05.2014. Personvernombudet legger til grunn for sin godkjenning at revidert skriv ettersendes personvernombudet@nsd.uib før det tas kontakt med utvalget (merk eposten med prosjektnummer).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 15.05.2014 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.